

Herinneringen herbergen?

Een onderzoek naar de rol van herinneringen binnen de tipgeving voor en toekenning van drie casussen en het rijksmonumentenbeleid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Nederland in de periode 2009 – 2015.

Erasmus Universiteit – ESHCC
History, Memory and National Identity
Lizet van Alphen (363807)
Prof. dr. Hester Dibbits
19 juni 2015

Woord vooraf

Ik heb het gehaald: mijn allerlaatste deadline als student. Ik zal nooit meer gestrest achter mijn laptop zwoegen op essays, nooit meer aantekeningen leren voor tentamens en nooit meer met studiegenoten zeuren over alles waar studenten nu eenmaal over mekkeren. De masterthesis die nu voor u ligt, is het eindpunt van mijn verhaal als geschiedenisstudent. Wat rest, zijn herinneringen aan mijn studententijd. Wanneer ik in de toekomst op Woudestein rondloop, zullen mijn gedachtes automatisch gaan naar één van de vele fijne herinneringen die ik aan de EUR heb. Het zijn mijn persoonlijke herinneringen die zijn geherbergd op de campus. Niet alleen mijn herinneringen liggen hier, in mijn thesis zullen we zien dat gebouwen herinneringen bevatten van individuen, maar ook van groepen .

Voor ik aan mijn thesis begin, wil ik een aantal mensen bedanken die hebben gezorgd dat ik met een positief gevoel mijn laatste onderzoek heb afgerond. Allereerst wil ik mijn begeleidster bedanken, Prof. Dr. Hester Dibbits. Zij was altijd eerlijk over mijn geschreven stukken, heeft ze voorzien van praktische feedback en heeft mij geholpen om al mijn hersenspinsels te ordenen tot het onderzoek dat nu voor u ligt. Zij gaf mij het vertrouwen wat ik nodig had om zelfstandig mijn onderzoek in goede banen te leiden. De steun en het vertrouwen die ik van Dibbits dit jaar kreeg, heb ik mijn hele studieloopbaan gekregen van alle medewerkers van de faculteit. Ik ben hen dankbaar dat er altijd oplossingen zijn gevonden voor mijn ziekteverzuim en de daarbij behorende speciale wensen. Dankzij hun hulp is het mij gelukt om mijn bachelor en master nominaal af te studeren.

Ten derde wil ik de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bedanken. Zij hebben mij de mogelijkheid gegeven om een korte stage bij hen te komen lopen. Deze optie maakte het voor mij mogelijk een uniek kijkje achter de schermen van de Rijksdienst te nemen. Ik had de beschikking over de panddossiers en de kennis van de dienst. Wat maakte dat ik de kant van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heel helder in mijn thesis in beeld kon brengen.

Tot slot wil ik mijn moeder bedanken, mijn steun en toeverlaat. Bedankt voor de kopjes thee, de bemoedigende woorden en de spellingscontrole.

Lizet van Alphen,
Rotterdam, 2015.

Inhoudsopgave

<i>1. Inleiding</i>	<i>pagina 5</i>
1.1 Onderzoeksvraag, deelvragen en onderzoeksmethode	pagina 5
1.2 Verantwoording casussen	pagina 9
1.3 Historiografie	pagina 11
1.4 Toevoeging thesis	pagina 20
<i>2. Wie bepaalt wat een rijksmonument is?</i>	<i>pagina 23</i>
2.1 Dit is een monument	pagina 24
2.2 Geschiedenis lezen in je omgeving	pagina 30
2.3 Het Nederlands Kampioenschap voor erfgoed	pagina 32
2.4 Burgers buitenspel?	pagina 33
2.5 Conclusie	pagina 40
<i>3. Welk verhaal wordt verteld door middel van een rijksmonument?</i>	<i>pagina 42</i>
3.1 Het gewenste eind is te creëren	pagina 43
3.2 Het overdekte dorpsplein	pagina 44
3.3 De stille ooggetuige	pagina 47
3.4 Monument, monument in het nu	pagina 51
3.5 Gebouwen als toneelspelers van een nationaal verhaal	pagina 54
3.6 Conclusie	pagina 56
<i>4. Welke herinneringen stollen tot een rijksmonument?</i>	<i>Pagina 59</i>
4.1 Verspreid door interesse	pagina 60
4.2 Authentieke beleving	pagina 63
4.3 Verschillende media vertellen	pagina 67
4.4 Conclusie	pagina 69
<i>5. Conclusie</i>	<i>pagina 71</i>
<i>Bibliografie</i>	<i>pagina 77</i>
Primaire bronnen	pagina 77
Secundaire bronnen	pagina 80
<i>Bijlages</i>	<i>pagina 83</i>

Actuele stand aantal rijksmonumenten eind maart 2015 - Provincies

Hoofdstuk 1

Inleiding

Huilend, pratend over wat de brand heeft kunnen veroorzaken, stonden de inwoners van het Friese Burum te kijken naar hoe hun molen in lichte laaien stond. Wat volgde was een periode van wat ik zou omschrijven als rouw. De inwoners van het dorp waren, op 8 april 2012, één van hun vaste inwoners verloren. Er werd besloten om de molen op ambachtelijke wijze te herbouwen. Hoewel dit, in 2014, resulteerde in een feestelijke opening stelde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) dat deze nieuwe molen niet dezelfde rijksmonumentenstatus mocht dragen als zijn voorganger. De RCE meende dat wanneer een rijksmonument verwoest is door een ongeluk of een ramp, het gebouw verloren is gegaan en daarmee de rijksmonumentenstatus. Dit besluit stuitte op veel weerstand en onbegrip bij de inwoners van Burum, de gemeente, stichting erfgoed Kollumerland Nieuwkruisland en de Raad van Cultuur. De molen was immers op ambachtelijke wijze herbouwd en belichaamde dezelfde herinneringen als zijn voorganger. Er werd gesteld dat de molen van belang was voor het collectief geheugen. Hoewel de RCE hier in eerste instantie geen boodschap aan had, zullen we later dat zien dat zij uiteindelijk zwichtte onder druk uit de Tweede Kamer.

Deze casus staat niet op zichzelf. In het eerste kwartaal van het jaar 2015 mocht ik twee dagen in de week stagelopen op de afdeling Strategie en Internationaal van de RCE. Ik merkte dat er binnen de RCE anders naar rijksmonumenten wordt gekeken dan ik op voorhand had verwacht. Ik had verwacht dat rijksmonumenten de plaats in konden nemen als *Lieux de Memoire*, een herinneringsplaats van belangrijke gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis. Dit aspect van monumenten bleek niet vertegenwoordigd te zijn in het beleid van de RCE. Wanneer ik met beleidsmedewerkers sprak, vertelde zij mij dat zij uit tips van burgers wel konden opmaken dat mijn verwachting gedeeld wordt onder tipgevers. Ik constateerde zekere tegengestelde visies bij de tipgevers en toekenners van rijksmonumenten. Ik besloot deze tegenstelling verder uit te zoeken. Het werd echter extra interessant toen bleek dat de RCE, tegen haar eigen traditie in, een aanwijzing deed op basis van de herinneringswaarde van het pand.

1.1 Onderzoeksvraag , deelvragen en onderzoeksmethode

In eerste instantie richtte ik mijn onderzoek op het zoeken van een verklaring voor de verschillende rol die herinneringen innemen in enerzijds de tipgeving en anderzijds de toekenning van de rijksmonumentenstatus. Tijdens mijn onderzoek kwam ik er achter dat de tegenstelling niet zo zwart-wit was. Binnen mijn drie casussen bleek de RCE zelf ook in de

knoop te zitten met het rijksmonumentenbeleid. In sommige gevallen week de RCE van haar eigen procedure af. In mijn thesis vergelijk ik drie casussen met het rijksmonumentenbeleid. Bij het bestuderen van de drie casussen zal ik een onderscheid maken tussen de standpunten van de tipgevers en de toekenners. De casussen zelf zullen in de volgende paragraaf worden toegelicht. Mijn onderzoeksvraag luidt als volgt:

“Hoe kan worden verklaard dat de rol van herinneringen in de tipgeving van en toekenning voor rijksmonumenten binnen de drie casussen enerzijds en het rijksmonumentenbeleid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed anderzijds van elkaar verschilt, in Nederland in de periode 2009-2015?”

Allereerst is het van belang dat ik de belangrijkste begrippen die gerelateerd zijn aan mijn onderzoeksvraag zal toelichten. Zoals ik reeds benoemde bestaat de bestudering van mijn casussen uit een vergelijkend onderzoek tussen de standpunten van de tipgevers en de toekenners. Tipgeving is de enige manier waarop alle burgers contact kunnen leggen met de RCE en zij uiting kunnen geven aan hun wensen ten aanzien van het rijksmonumentenbestand. Voor 2009 was het voor burgers mogelijk om een officiële procedure te starten, maar het artikel waardoor dit mogelijk was, werd in 2009 uit de monumentenwet geschrapt. In hoofdstuk twee zal dit thema verder worden toegelicht. De visie van de tipgevers, van de drie casussen, staat in mijn thesis centraal. Tipgevers vervullen in mijn thesis de rol van burgers. Ik kan namelijk niet over burgers spreken, omdat ik op basis van mijn drie casussen niet kan generaliseren. In de secundaire literatuur en de beleidsartikelen van de RCE wordt er wel gesproken over burgers. De schrijvers van deze artikelen beschikken over dusdanig veel data dat zij kunnen en mogen generaliseren. In mijn conclusie zal ik bespreken hoe de standpunten van mijn tipgevers zich verhouden tot hetgeen wat reeds in de secundaire literatuur over burgers geschreven is.

Een ander belangrijk begrip is het begrip toekenning. Hiermee doel ik op het toekenningsbeleid van de RCE. Hoewel het uiteindelijk de minister is, die een handtekening onder de officiële papieren zet en eindverantwoordelijk is voor de gehele procedure, is de RCE de uitvoerende kracht. De RCE beslist aan de hand van wetgeving en richtlijnen of een gebouw de rijksmonumentenstatus toegekend krijgt. De toekenners worden in mijn thesis dus vertegenwoordigd door de RCE. De argumentatie waarom een casus wel of geen rijksmonument wordt, staat bij het onderzoeken van de toekenning centraal. In mijn thesis zullen we ook zien dat de RCE in twee gevallen afwijkt van de eigen procedure. We zullen

dan ook de argumenten uit de toekenning vergelijken met het rijksmonumentenbeleid.

Tot slot is de periodisering binnen mijn vraag belangrijk. De periode 2009 – 2015 heb ik gekozen omdat ik actuele casussen onderzoek. In 2009 is de beleidsbrief *Modernisering Monumentenzorg (MoMo)* gepubliceerd. De richtlijnen uit de beleidsbrief zijn een belangrijke factor in al mijn casussen en maken dat ik deze publicatie als startdatum van mijn periodisering heb gekozen.

Deelvragen

Om mijn onderzoeksvraag behapbaar te maken zijn er drie deelvragen leidend binnen mijn onderzoek. Elke deelvraag zal één hoofdstuk beslaan. Hieronder zal ik mijn deelvragen kort omschrijven, sommige sub-vragen zullen worden benoemd en begrippen worden zijdelings aangestipt. Mijn thesis kent, in tegenstelling tot andere thesissen, geen algemene paragraaf waarin de belangrijkste concepten worden toegelicht. Elk hoofdstuk kent een eigen introductie waarin ik de belangrijkste concepten voor dat hoofdstuk zal toelichten, dit om de leesbaarheid van mijn thesis te vergroten. In bijlage 1 is een overzicht te vinden waarin de operationalisering van alle deelvragen inzichtelijk is gemaakt. Mijn drie deelvragen zijn:

- *Wie bepaalt wat een rijksmonument is?*
- *Welk verhaal wordt verteld door middel van een rijksmonument?*
- *Welke herinneringen stollen tot een rijksmonument?*

Het tweede hoofdstuk van mijn thesis staat in het teken van de eerste deelvraag ‘Wie bepaalt wat een rijksmonument is?’. Deze deelvraag bestaat eigenlijk uit twee vragen, er zal eerst worden gekeken naar wat een rijksmonument is en vervolgens naar wie dit bepaalt. Binnen dit hoofdstuk worden de actuele beleidsnota’s in de bredere traditie van de RCE geplaatst. Tijdens het bestuderen van de traditie van de RCE ligt de nadruk op herinneringen. In dit hoofdstuk wordt er dus onderzocht wat de rol van herinneringen binnen het rijksmonumentenbeleid is. Hiernaast wordt er gekeken naar hoe deze traditie afwijkt van de visies van burgers en welke plaats deze visies hebben verworven binnen de traditie van de RCE. De belangrijkste primaire bronnen binnen dit hoofdstuk zijn de diverse nota’s en beleidsbrieven van het Ministerie van OCW. Deze zullen uitgebreid worden geanalyseerd aan de hand van sub-vragen die binnen dit hoofdstuk aan bod zullen komen: Wat is een monument? Welke criteria hanteert de RCE bij het benoemen van een rijksmonument? Welke visie van burgers ten aanzien van het toekennen van een rijksmonumentstatus wordt door de

RCE en academici opgemerkt? Welke invloed hebben burgers op het beleid? En hoe is deze invloed sinds de eerste monumentenwet (1961) veranderd? Door het beantwoorden van de subvragen wordt de rol van herinneringen in het rijksmonumentenbeleid uitgebreid besproken. Er wordt tevens een eerste stap gezet in het analyseren van de rol van herinneringen in de tipgeving. Ook wordt er kort stil gestaan bij een mogelijke verklaring voor het verschil tussen beide, doordat de verhouding tussen beide partijen wordt onderzocht.

Vervolgens staat het derde hoofdstuk in het teken van het verhaal dat de tipgevers en toekenners van rijksmonumenten vertellen door middel van rijksmonumenten. Hierbij kijk ik enerzijds naar het verhaal dat de tipgevers vertelden in de documentatie van de RCE en tijdens mijn interview met hen en anderzijds naar het bronmateriaal dat zij hebben aanbevolen tijdens deze interviews waarin het verhaal door derden werd verteld. Per casus zal ik de verhalen bestuderen die de tipgevers of de RCE vertellen aan de hand van het gebouw. Aspecten die ik binnen mijn analyse zal uitlichten zijn bijvoorbeeld de periodisering en het plot van het verhaal. In dit hoofdstuk laat ik door het vergelijken van de verschillende casussen en het rijksmonumentenbeleid zien hoe het verhaal dat tipgevers willen vertellen, verschilt van het verhaal dat de RCE vertelt door middel van hun beleid.

Het vierde hoofdstuk richt zich op de vraag welke herinneringen uiteindelijk stollen tot rijksmonument. Binnen dit hoofdstuk borduur ik voort op mijn bronnen van het vorige hoofdstuk. Zoals we later zullen zien is er weinig ruimte binnen het rijksmonumentenbeleid voor herinneringen, toch heeft de RCE de rijksmonumentenstatus aan twee van de drie casussen toegekend. De deelvraag die centraal staat is als volgt: ‘Welke herinneringen stollen tot een rijksmonument?’. Welke kenmerken bezaten de twee casussen, waardoor de RCE wel van haar traditie af wilde stappen, en ontbrak het de derde casus aan? Allereerst wordt er een vergelijking gemaakt tussen de verschillende niveaus van de herinneringen van de drie casussen. Daarnaast wordt er gekeken naar de mogelijke groepen die zich de herinnering kunnen hebben toegeëigend. Vervolgens wordt er gekeken of de herinnering dominant of subdominant aanwezig is in Nederland. Tot slot worden deze uitkomsten met elkaar vergeleken.

Onderzoeksmethode

De primaire bronnen die centraal staan in mijn thesis worden per hoofdstuk toegelicht. Hieronder zal ik echter een globaal overzicht geven en mijn onderzoeksmethode kort toelichten. Binnen mijn thesis heb ik gebruik gemaakt van verschillende soorten bronnen. Ik heb diverse documentatie van de RCE uitgebreid bestudeerd. Hierbij heb ik gekeken naar de

panddossiers van mijn casussen, wetsartikelen, beleidsnota's, richtlijnen en andere publicaties van de RCE en of het ministerie van OCW. Hiernaast heb ik ook een tweetal interviews afgenomen. Deze interviews waren met de tipgevers van de desbetreffende casus. Tijdens deze interviews verwezen de gesprekspartners van beide casussen naar boeken waar verder op het verhaal van het monument werd ingegaan. Al deze primaire bronnen heb ik kwalitatief onderzocht. Kwalitatief onderzoek leent zich goed voor mijn onderzoek omdat dit past bij mijn type onderzoeksvraag. Ik wil immers onderzoeken hoe het verschil van de rol van herinneringen in tipgeving van en toekenning voor de rijksmonumentenstatus mijn casussen en het rijksmonumentenbeleid kan worden verklaard. Om hier een antwoord op te vinden zal ik diverse bronnen uitgebreid moeten bestuderen.¹ Het onderzoek richt zich niet op cijfers maar op de omgang met het verleden door middel van monumentaal erfgoed.² Doordat ik geen gebruik heb gemaakt van een schematische analyse, is er ruimte voor nuances. Ik heb de mogelijkheid om de complexe verhoudingen tussen tipgevers, toekenners en het beleid duidelijk in beeld te brengen. Ten tweede leent kwalitatief onderzoek zich voor verkennend veldwerk, een eventueel vervolgonderzoek door middel van kwantitatief onderzoek zorgt ervoor dat er bredere conclusies kunnen worden getrokken.³ Mijn thesis bestaat immers uit een analyse van drie casussen, voor grote conclusies zal er vervolgonderzoek moeten worden gedaan.

1.2 Verantwoording casussen

Voor mijn scriptie heb ik een drietal casussen onderzocht. Ik heb voor deze drie casussen gekozen naar aanleiding van mijn ervaring met dit onderwerp binnen mijn stage. Twee casussen (molen de Windlust en veilinghal 'Op Hoop van Zegen') werden mij aangedragen door de RCE, omdat de verwachting was dat de casussen als voorbeeld konden dienen in de kamervragen over de Erfgoedwet 2016. De laatste casus stuitte ik op tijdens één van mijn gesprekken met een medewerker van de afdeling Strategie en Beleid waarin hij mij het één en ander uitlegde over de aanwijsprojecten en met name het Wederopbouwproject. Ik zal nu de drie casussen eerst toelichten, vervolgens globaal beeld schetsen van de doorlopen procedure en tot slot de uitkomsten van deze procedure benoemen.

De eerste casus is molen de Windlust in het Friese Burum. Deze molen is reeds kort aan bod gekomen in mijn introductie. De molen kent sinds tien september 1968 een

¹ Harm 't Hart, Hennie Booije, Joop Hox, red. *Onderzoeksmethoden* (Den-Haag 2009) 254.

² D.B. Baarda & M.P.M. De Goede, *Basisboek enquêteren* (2007) 11.

³ 't Hart, Booije, Hox, red. *Onderzoeksmethoden*, 254.

rijksmonumentenstatus. Deze status is verkregen met de volgende omschrijving: “‘Korenmolen ‘Windlust’ (18^e eeuw?) Bovenkruier met stelling”.⁴ In 2012 is de molen door een brand met de grond gelijk gemaakt. Het protocol van de RCE stelt, dat na zo een brand, het gebouw van de rijksmonumentenlijst wordt afgevoerd.⁵ De inwoners van het dorp, evenals de betrokken erfgoedstichtingen konden geen afscheid nemen van het iconische beeld, dat de molen naar eigen zeggen was. Zij hebben het gebouw op ambachtelijke wijze laten herbouwen. De erfgoedstichtingen, gemeente Kollumerland en de Raad van Cultuur vonden dat de nieuwe molen de rijksmonumentenstatus mocht behouden, de molen was immers de herberg voor dezelfde herinneringen als de originele molen en daardoor van belang voor het collectief geheugen. De RCE was echter van mening dat de status samen met de originele molen was verdwenen. Het mistte immers de authentieke materialen. Nadat landelijke inzamelingsacties om de herbouw te bekostigen en bezoeken van Tweede Kamerleden het nieuws haalden, kwam deze casus op de politieke agenda te staan. Nadat er een motie tegen het besluit van de Minister van OCW was ingediend, ging minister Bussemaker overstag en mocht de molen zijn rijksmonumentenstatus behouden.

De tweede casus is de veilinghal in het Noord-Hollandse Blokker. De tipgevers wilden dat de hal ‘Op Hoop van Zegen’ een rijksmonument werd omdat het de plaats is waar de enige twee concerten, op zes juni 1964, van *The Beatles* in Nederland hebben plaats gevonden. De aanvraag werd gedaan door de Stichting *Beatles* in Blokker. Zij vond het een mooi idee om tijdens het 50-jarig jubileum van de gebeurtenis de plaats en de herinnering te kunnen eren door middel van een rijksmonumentenstatus.⁶ Na een procedure van de RCE werd er gesteld dat deze casus zeer bijzonder was. Het was een interessante herinnering en de afmijnzaal die verbonden was aan de veilinghal was architectonisch interessant. De bouwkundige bijzondere kenmerken stonden echter niet in relatie tot de herinnering aan het concert van *The Beatles* en was er nog nooit een status toegekend enkel op basis van de herinnering. De aanvraag werd uiteindelijk afgewezen.⁷ Tijdens mijn onderzoek kwam ik er echter achter dat de herinnering die aan de veilinghal kleeft veel breder is dan slechts de herinnering aan de concerten van de populaire Britse popgroep.

⁴http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=1&cLimit=25&cOBJnr=23744&oOrder=ASC&cLast=4&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=Friesland&sGemeente=Kollumerland+en+Nieuwkruisland&sPlaats=Burum&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (30/04/2015).

⁵ RCE-archief, panddossier 23744, ‘Brief RCE, aan gemeente’ (22/07/2012).

⁶ RCE-archief, panddossier veilinghal Blokker, verzoek tot aanwijzing als rijksmonument van de veilinghal ‘Op Hoop van zegen’ te Blokker (1/05/2014).

⁷ RCE-archief, panddossier veilinghal Blokker, beraadkamer artikel 3 (TIP) (21/11/2013).

Tot slot bestudeer ik de casus van de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam. Deze casus is interessant omdat de RCE zowel de procedure heeft gestart, als verantwoordelijk was voor de toekenning van de rijksmonumentenstatus. We zullen later zien dat de RCE sinds een aantal jaar enkel nog gebouwen aanwijst als rijksmonument wanneer dit past binnen het aanwijsbeleid. Het aanwijsbeleid waar de rijksdienst op dit moment mee bezig is, is het wederopbouwproject.⁸ Dit project wijst in totaal honderd monumenten aan op basis van verschillende subthema's. In het thema herdenkingen heeft de RCE gekozen voor de Hollandsche Schouwburg. De gevel van de Schouwburg was reeds monumentaal op basis van de architectonische kenmerken. De binnenplaats komt echter volgens de RCE in aanmerking tot bijbescherming op basis van de herinneringswaarde van de plaats. De herinnering aan de gedeporteerde Joden lijkt hier, voor de RCE, krachtig genoeg voor te zijn.⁹

1.3 Historiografie

De drie hiervoor besproken casussen zullen samen met het beleid van de RCE centraal staan binnen mijn thesis. We zullen zien dat herinneringen door de tipgevers vaak worden aangehaald als argument om de potentie van het gebouw als rijksmonument te versterken, maar we zullen ook opmerken dat er binnen het beleid van de RCE weinig plaats is voor herinneringen. Binnen mijn thesis onderzoek ik dit verschil en zoek ik hier een mogelijke verklaring voor. Ik doe dit aan de hand van de eerder genoemde onderzoeksvraag **“Hoe kan worden verklaard dat de rol van herinneringen in de tipgeving van en toekenning voor rijksmonumenten de drie casussen enerzijds en het rijksmonumentenbeleid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed anderzijds van elkaar verschilt, in Nederland in de periode 2009-2015?”** Mijn thesis is niet het eerste onderzoek dat wordt gedaan naar de rol van herinneringen binnen het bewaren van erfgoed. Binnen de geschiedwetenschappen is er sinds de jaren '70/'80 van de twintigste eeuw steeds meer interesse voor dit thema. Er wordt onderzocht wat mensen bewaren en met welke reden. Vaak willen zij door middel van het bewaren van spullen, of het beschermen van plaatsen tegen vernieuwing, een bepaald verhaal vertellen. Er wordt getracht een soort historische continuïteit te creëren. Binnen mijn thesis is de rol van herinneringen binnen dit proces van belang. In deze paragraaf, mijn historiografie, zal ik mijn onderzoek plaatsen in de bredere context van de geschiedwetenschappen. Ik zal beschrijven wat andere wetenschappers reeds over het thema herinneren en erfgoed hebben

⁸ <http://cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw> (8/07/2015).

⁹ RCE-archief, Panddossier 532241, 'pandomschrijving' (2014).

geschreven en zal verbanden met mijn onderzoek benoemen. Tot slot sluit ik deze paragraaf af met de uiteenzetting op welke fronten mijn onderzoek van toegevoegde waarde is binnen het daarvoor besproken bredere debat.

Heritage- en memoryboom

Twee veelgebruikte concepten in de academische wereld om de periode 1970 – heden aan te duiden is *heritageboom*, welke in direct verband staat met een *memoryboom*.¹⁰ Een belangrijke rol voor het aanwakkeren van deze dubbele *boom* is weggelegd voor Pierre Nora, wiens werk later uitgebreid besproken zal worden. Sinds de jaren '70 is er een steeds grotere interesse in erfgoed en herinneringen. Chris Lorenz haalt in zijn artikel 'Unstuck in time. Or: the sudden presence of the past' François Hartog aan die stelt dat de obsessie voor archieven en erfgoed een van de kenmerken was van het *presentism*.¹¹ Hiermee doelt Hartog op een veranderd tijdsbesef waarbij het gezichtsveld enkel gericht is op het heden. Het verleden staat binnen het *presentism* dus ook in het teken van het heden.¹² Nora merkt op dat *presentism* een erkenning is voor het feit dat de representatie van het verleden is gevormd door het heden.¹³ We zullen zien dat deze visie ook sterk vertegenwoordigd is binnen de erfgoedsector. Enkel het feit dat de RCE interesse heeft in mijn thesis, geeft aan dat zij zich met hun beleid altijd proberen te verhouden tot hedendaagse veranderingen en discussies.

Maar wat wordt er precies onder het begrip 'erfgoed' verstaan? Erfgoed is volgens David Lowenthal meer dan enkel de gebouwen en plaatsen. Hij stelt dat erfgoed bestaat uit een wirwar van invalshoeken en inzichten. Het is een wetenschappelijk terrein, maar het wordt ook gebruikt in de context van musea, toerisme en de politieke agenda.¹⁴ Lowenthal omschrijft erfgoed als volgt: '*Heritage is not any old past, let alone what objective history tells us what was the past, it is the past we glory in or agonize over, the past through whose lens we construct our present identity, the past that defines us to ourselves and presents us to others.*'¹⁵

Pim den Boer stelt in zijn artikel 'Geschiedenis, herinnering en 'lieux de memoire'' dat het geen nieuw fenomeen is om alles te willen bewaren. Den Boer meent dat wij ons nu in de derde 'heritage-golf' bevinden en dat de twee voorgaande hebben plaatsgevonden in de

¹⁰ Chris Lorenz, 'Unstuck in time. Or: the sudden presence of the past' in Karin Tilmans, Frank van Vree en Jay Winter, *Performing the past, memory history and identity in modern Europe* (Amsterdam, 2010) 81.

¹¹ Chris Lorenz, 'Unstuck in time.', 86.

¹² Ibid. 82.

¹³ Ibid. 88.

¹⁴ David Lowenthal, 'Heritage and History, rivals and partners in Europe' in Rob van der Laarse, red. *Bezeten van vroeger, erfgoed, identiteit en musealisering* (2005, Apeldoorn) 29.

¹⁵ Lowenthal, 'Heritage and History, rivals and partners in Europe', 30.

vijfde eeuw voor Christus en na de Napoleontische oorlogen. De huidige erfgoedgolf verklaart Den Boer naar aanleiding van de twee Wereldoorlogen.¹⁶ Den Boer legt net als veel historici het verband tussen een erfgoedgolf en een gebeurtenis die de samenleving heeft ontwricht. Deze ontwrichtende gebeurtenis heeft namelijk als gevolg dat inwoners niet meer weten wat de toekomst hun zal brengen, waardoor zij alles willen bewaren. De huidige erfgoedgolf kent zijn wortels volgens Den Boer in de jaren '70 van de vorige eeuw.¹⁷ De intensieve omgang met erfgoed en de nadruk op de vaderlandse geschiedenis hangt in mijn optiek ook samen met grote veranderingen die juist na de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden, veranderingen als de multiculturele samenleving, globalisering en het steeds invloedrijkere Europa maken dat Nederlanders zich krampachtig vastklampen aan de 'laatste restjes' 'echte Nederlandse' geschiedenis. Het zou dus kunnen zijn dat het argument herinneringswaarde dominant aanwezig is binnen de tipgeving, omdat burgers het gevoel hebben dat 'hun Nederland' langzaam vervaagt.

Erfgoed leert ons niet enkel iets over het verleden, maar het geeft ons, zoals eerder benoemd, voornamelijk inzichten in het heden. Juist deze visie van Lowenthal is ook dominant in het artikel van Wessel Krul 'Tegen het erfgoed: over vooruitgang en vandalisme'. De laatste zin van zijn essay vat deze visie duidelijk samen: 'Elke tijd schept zijn eigen verleden. Dit kan echter alleen wanneer er genoeg materiaal voor handen is om een keuze te maken.'¹⁸ Krul legt zoveel nadruk op het feit dat er genoeg bewaard moet zijn om een keuze te kunnen maken omdat zijn essay zich richt op de tegengeluiden rondom erfgoed. Hij benoemt de voor- en tegenstanders, maar zet ook duidelijk uiteen hoe de voor- en tegenstanders onderling verschillen. Van alle verschillende argumenten die Krul opsomt wil ik er graag één uitlichten. Hij stelt dat er één groep binnen het erfgoeddebat is die erfgoed fundamenteel afzweert. Deze fatalistische visie houdt in dat het onbegonnen werk is om erfgoed door te geven aan een volgende generatie omdat ieder voorwerp onderhevig is aan tijd. Voorstanders van erfgoed zullen stellen dat daar oplossingen voor zijn zoals restauraties of het zorgvuldig conserveren in een museum, maar de fatalistische tegenstanders zijn het hier niet mee eens. Zij stellen dat wanneer een voorwerp wordt gerestaureerd, of tentoon wordt gesteld in een museum het zijn oorspronkelijke functie en authenticiteit verliest.¹⁹ Juist dit onderwerp zal een rol spelen bij het bestuderen van de nieuwe molen in Burum. Maakt het

¹⁶ Pim den Boer, 'Geschiedenis, herinnering en 'lieux de mémoire'' in Rob van der Laarse, red. *Bezeten van vroeger, erfgoed, identiteit en musealisering* (2005, Apeldoorn) 45.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Frans Grijzenhout, *Erfgoed, de geschiedenis van een begrip* (Amsterdam, 2009) 303.

¹⁹ Grijzenhout, *Erfgoed*, 383.

voor de inwoners van het Friese dorp uit dat de molen niet meer is opgebouwd uit de originele onderdelen? Doet dat iets af aan hun herinneringen of de authenticiteit van de molen? En hoe gaat de RCE hier mee om?

Herinneringen

Een herinnering wordt volgens Willem Frijhoff als volgt gedefinieerd: ‘Herinnering is de vorm waarin individuele personen, afzonderlijke groepen en welomschreven gemeenschappen zich de sporen van het verleden als op henzelf betrokken toe-eigenen en ze zo tot hun eigen, geleefde geschiedenis maken.’²⁰ Toe-eigenen is dus een belangrijk begrip bij het concept herinneren. Het is de handeling waardoor een algemeen verhaal onderdeel van de toehoorder wordt. Maar ook hetgeen dat toegeëigend wordt is van belang. In de definitie van Frijhoff wordt er gesproken over ‘de sporen van het verleden’, hiermee doelt hij op erfgoed. De drie casussen zijn alle drie sporen uit het verleden die door een groep zijn toegeëigend en onderdeel zijn gemaakt van hun eigen, geleefde geschiedenis.

Sinds de jaren '80 uit de vorige eeuw hebben de herinneringsstudies een opmars gemaakt. Hoewel herinneringsstudies en geschiedschrijving soms in één adem genoemd worden, zijn zij niet gelijk aan elkaar. Zo stellen Maurice Halbwachs en Nora dat de disciplines elkaars tegenpolen zijn. Herinneringen worden volgens hen omschreven als een levende traditie, terwijl de geschiedschrijving wordt omschreven als een aaneenschakeling van feiten.²¹ Herinneringen worden, zoals we later uitgebreid zullen zien, beïnvloed. Zij zijn geen aaneenschakeling van feiten. De feiten binnen herinneringen worden gekleurd door emoties, andere herinneringen en sociale factoren. Een herinnering, of collectieve herinnering is dus niet hetzelfde als geschiedenis. Zoals we later zullen zien, is het onderscheid tussen deze twee begrippen niet scherp te maken. Jan Assmann stelt dat een collectieve herinnering een schakel kan zijn tussen de geschiedschrijving en de individuele herinnering. De collectieve herinnering bevat immers onderdelen van de geschiedschrijving, maar wordt per persoon gekleurd door de individuele herinneringen. De aanwezigheid van collectieve herinneringen in een samenleving maakt dat de geschiedenis een onderdeel blijft van het heden. Juist op momenten van herdenkingsdagen, of actuele gebeurtenissen die banden kennen in het verleden, worden de verhalen uit het verleden populairder. Het is dikwijls via deze interesse dat nieuwe generaties meer te weten komen over historische gebeurtenissen of

²⁰ Willem Frijhoff, *De mist van de geschiedenis – over herinneren vergeten en het historisch geheugen van de samenleving* (Nijmegen 2011) 11.

²¹ Pierre Nora, ‘Between memory and history: Les Lieux de Mémoire’, in *Representations*, nr.26 (1989) 8-9.

personen. Tieners van dit moment zullen bijvoorbeeld meer leren over de Slag bij Waterloo, dan de tieners van tien jaar geleden. Enkel en alleen omdat dit jaar het jubileumjaar is van deze gebeurtenis en er om deze reden ook meer over wordt gepubliceerd. Susan Crane wijst hierbij terecht op het feit dat de collectieve herinnering wordt gevoed door de geschiedschrijving, maar dat de mate van geschiedkundige publicaties over bepaalde thema's ook gevoed worden door omvang van de collectieve herinnering.²² Deze wisselwerking maakt dan ook dat, zoals reeds eerder werd aangehaald, het onderscheid tussen de twee begrippen niet gemakkelijk vast te stellen is. Er is een zekere wisselwerking. Deze wisselwerking is ook de reden dat Wulf Kansteiner de relatie tussen geschiedschrijving en collectieve herinneringen als volgt omschrijft: '*Collective memory is not history though it is sometimes made from similar material.*'²³

Herinneringen en de omgang hiermee zijn sinds de jaren '70 verheven tot onderzoeksterrein. Om dit terrein goed te kunnen onderzoeken is het belangrijk dat er een goed *framework* gehanteerd wordt. Jan Assmann stelt dat iets niet van de één op de andere dag onderdeel is van ons collectieve geheugen. Na een gebeurtenis is er eerst sprake van een communicatieve herinnering. Dit is de fase waarin de ervaring actief wordt overgedragen aan derden. Hier speelt toe-eigening ook een rol in, omdat de ontvangers van de herinnering, zich de herinnering toe-eigenen en onderdeel maken van hun persoonlijke geschiedenis.²⁴ De herinnering komt vervolgens verder van de eerste eigenaar af te staan, dit gebeurt na verloop van tijd door overlijden of omdat de herinnering is toegeëigend door derden. De toegeëigende herinnering kan na verloop van tijd een rol spelen binnen een specifieke groep. Deze herinnering wordt een collectieve herinnering genoemd.²⁵ Nog verder bij de bron vandaan bevinden zich herinneringen die onderdeel zijn van de culturele herinnering. Deze herinneringen zijn al geruime tijd aanwezig binnen een grote groep en onderdeel geworden van een breed gedragen cultuur.²⁶

Dit *framework* met verschillende niveaus van herinneren is van belang bij het bestuderen van de kanttekeningen die door Jos Perry zijn geplaatst bij de theorie van Nora. Hij weerlegt in zijn artikel 'Wij herdenken dus wij bestaan: over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering' de theorie van de collectieve herinnering. Hij stelt dat geen

²² Susan Crane, 'Writing the Individual back into collective memory', in *The American Historical Review* (1997) 1373.

²³ Wulf Kansteiner, 'Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies' in *History and Theory* vol.41, nr.2 (2002) 179.

²⁴ Jan Assmann, 'Collective memory and cultural identity', *New German Critique* 65 (1995) vertaald door John Czaplicka, 126.

²⁵ Frijhoff, *De mist van de geschiedenis* 13.

²⁶ Ibid.

herinnering exact hetzelfde is. Elke individuele herinnering wordt immers gekleurd door sociale factoren en persoonlijke omstandigheden. Een bekend moment waar herinneringen worden overgedragen is de geschiedenisles. Niet iedere leerling heeft echter dezelfde geschiedenisdocent, dezelfde methode of op hetzelfde moment in de week les.²⁷ Dit zijn volgens Perry allemaal omstandigheden die invloed hebben op, om in Frijhoffs termen te spreken, het toe-eigenen van de herinnering. Perry stelt dat de inhoud van een collectieve herinnering zich beperkt tot een aantal grote gebeurtenissen die binnen alle individuele herinneringen een plaats hebben gekregen, maar dat de kleur van deze gebeurtenissen per persoon kan verschillen. Kansteiner beaamt ook het belang van de omgevingsfactoren tijdens het overdragen van herinneringen. Kansteiner stelt dat een collectieve herinnering geen uitkomst is als logisch gevolg van het abstraheren van een herinnering door de tijd heen. Hij stelt dat het de uitkomst is van een onderhandeling tussen producenten en consumenten. Hierbij deelt hij de visie van James Wertsch dat het belangrijkste kenmerk van herinneringen is dat het een actieve bezigheid is. Het is een activiteit die is ingebed in een culturele en sociale context, die gestuurd kan worden door een dominante visie, maar per individu kan verschillen.²⁸ De producenten zijn in het geval van Kansteiner de instanties die de herinneringen vormen en verspreiden, zoals bijvoorbeeld de RCE of een museum, maar ook uitgeverijen van schoolboeken en televisiemakers. De consumenten zijn de groep die de herinneringen ontvangen dus in de ruimste zin ‘de samenleving’. Dit doet vermoeden dat de consumenten passief en lijdzaam herinneringen ontvangen, maar dit is niet het geval. Kansteiner benadrukt dat hetgeen dat wordt herinnerd op twee manieren wordt beïnvloed. Allereerst is de omgeving van belang, een herinnering wordt nooit meerdere keren binnen precies dezelfde omgeving aan precies dezelfde persoon overgedragen, denk hierbij weer aan het voorbeeld van de geschiedenisles. De omgeving kan invloed hebben op de herinnering, maar de gedachten en de ervaringen van de consumenten hebben ook invloed op datgeen wat uiteindelijk wordt toegeëigend.²⁹ Ten tweede ligt het eraan wat er daadwerkelijk wordt overgedragen. Niet iedere instantie draagt dezelfde herinnering aan een bepaalde gebeurtenis over, er wordt geselecteerd. Er is een zekere vorm van *politics of memory*. Er worden door instanties keuzes gemaakt welk perspectief van een gebeurtenis dominant aanwezig is binnen het overdragen van de herinnering. De producent maakt dan dus beslissingen voor wat de

²⁷ Jos Perry, *Wij herdenken dus wij bestaan: over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering*, (Nijmegen 1999), 24 -25.

²⁸ J.V. Wertsch *Voices of collective remembering* (Cambridge, 2002) 374.

²⁹ S. Hogervorst, 'Female resistance fighters. National memory cultures and the international Ravensbrück committee', in E. Koresaar et al eds., *The burden of remembering. Recollections and representations of the 20th century* (Helsinki, 2009) 79.

consument ontvangt.³⁰ Wertsch stelt dan ook dat juist de dialoog tussen de consument en de producent van herinneringen zo interessant is, omdat deze relatie informatie kan geven over veranderingen in het collectief of individueel herinneren. Door het bestuderen van de rol van herinneringen binnen enerzijds de tipgeving en anderzijds de toekenning hoop ik een glimp van een dialoog op te vangen. Het is immers mogelijk dat de toenemende waarde die de burgers hechten aan herinneringen uiteindelijk invloed heeft op het beleid van de RCE. Of dat het beleid van het RCE uiteindelijk maakt dat de tipgevers zich meer voegen naar de criteria van de RCE.

Herinneringsplaatsen

Terug naar het begin van mijn historiografie. Er werd dus gesteld dat sinds de jaren '70/'80 de geschiedbeoefening een nieuw specialisme erbij kreeg: herinneringsstudies. Pierre Nora was een belangrijke pionier in dit proces. Hij stelt dat het onderzoek naar herinneringen zich voornamelijk richt op de omgang met het verleden binnen de maatschappelijke context. Dit standpunt heeft hij kracht bijgezet in zijn project van de *Lieux de memoire* uit de jaren '80 van de vorige eeuw. Hij startte dit project omdat er volgens de Franse historicus behoefte was aan vernieuwing binnen de geschiedwetenschappen.³¹ Nora's project bracht een nieuw belang van erfgoed met zich mee, plaatsen werden binnen dit project immers gedoopt tot ezelsbruggetjes voor het collectief geheugen. De plaatsen waren niet enkel meer onderdeel van een sociale context, maar waren ook [één van de] pilaren waar het nationale geschiedverhaal op steunde. Nora definieerde een *lieux de memoire* erg breed, bijna alles (voorwerpen, gebouwen, etc.) kon hiertoe worden gerekend. Dit was dan ook de reden dat de publicatie van zijn project verdeeld was over zeven delen, met in totaal 5500 bladzijden. Het project van Nora was een inspiratiebron voor velen en kende in veel landen navolging. In Nederland is dit fenomeen ook aanwezig, een juiste Nederlandse term voor het concept is er echter niet. In Vlaanderen wordt gesproken van ankerplaatsen, Frijhoff heeft de term herinneringsboei geïntroduceerd, maar dikwijls wordt het Franse begrip [als eigenaam] gebruikt.

Het idee dat plaatsen kunnen dienen als herberg voor herinneringen is niet nieuw. Reeds in de Oudheid was er de theorie van Quintilianus. Hij betoogde dat het gemakkelijker was om lange verhalen uit het hoofd te leren wanneer het verhaal [in gedachten] was gekoppeld aan een wandeling door een dorp, waarbij de verschillende gebouwen konden dienen als referentiepunt voor de verschillende argumenten die onderdeel uitmaakten van het

³⁰ Hogervorst, 'Female resistance fighters.' 90.

³¹ Pim den Boer, 'Geschiedenis, herinnering en 'lieux de mémoire', 50-51.

verhaal.³² Een ander concept waarbij een schijnbare historische continuïteit wordt gecreëerd is *mnemonic bridging* van Eviatar Zerubavel. Hij stelt dat er zes verschillende herinneringsbruggen zijn om verschillende gebeurtenissen in de tijd met elkaar te verbinden, waardoor de band tussen het heden en verleden wordt gewaarborgd.³³ De verschillende herinneringsbruggen zijn: dezelfde plaats, relieken en memorabilia, imitatie en replicatie, dezelfde tijd, historische vergelijking en discursieve continuïteit. De eerste drie manieren zijn het belangrijkste voor mijn thesis en zullen daarom worden toegelicht. De eerste manier is dezelfde plaats, dikwijls worden gebeurtenissen uit het verleden herdacht op de plaats waar zij plaatsvonden.³⁴ Mijn casus van de Hollandsche Schouwburg is hier een voorbeeld van. Daarnaast is er de mogelijkheid van dezelfde tijd om een historische continuïteit te creëren. Dit is één van de manieren die in Blokker wordt toegepast om gebeurtenissen uit het verleden in het heden te blijven herinneren. Zo was er vorig jaar in juni een groot festival ter ere van het 50jarig jubileum van de concerten van *The Beatles*. Een derde manier om de band tussen het heden en verleden in stand te houden is door het verleden te imiteren, dit kan doormiddel van tradities, re-enactment en het nabouwen van oude gebouwen.³⁵ Dit laatste is gebeurt in Burum, waar de verbande molen exact is nagebouwd.

Samenleving en herinneringen

Frijhoff beschrijft dat de uitkomsten van het onderzoek van Nora veel gevolgen hebben gehad voor de omgang met geschiedenis en het uiten van deze omgang. Door het benoemen van de herinneringsplaatsen is er een groter historische besef ontstaan. Het gevoel dat onze samenleving voortbouwt op een rijke traditie, maakt dat wij een gevoel hebben dat wij ergens bij horen, ergens onderdeel van zijn. De herinneringsplaatsen hebben dus een positieve uitwerking op het historisch besef.

De uitwerking op het historisch besef is belangrijk in het kader van de nieuwe erfgoedwet. Minister Bussemaker benoemde dit belang voor de museumsector reeds in haar *Museumbrief*.³⁶ Frijhoff stelt echter dat er ook nadelen kunnen kleven aan herinneringsplaatsen. Hij schrijft dat er zoveel waarde wordt gehecht aan de benoemde herinneringsplaatsen dat het zijn doel voorbij streeft: ‘Maar enigszins paradoxaal zijn die plaatsen van herinneringen intussen zelf al weer zulke losgeslagen herdenkingsmomenten en

³² Maria Grever, ‘Visualisering en collectieve herinneringen. “Volendams meisje” als icoon van de nationale identiteit’, *Tijdschrift voor geschiedenis* 117 (2004) 208.

³³ Eviatar Zerubavel, *Time Maps, collective memory and the social shape of the past* (Chicago 2003) 40.

³⁴ Zerubavel, *Time Maps*. 40 – 43.

³⁵ Ibid. 45 – 46.

³⁶ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Museumbrief, samen werken samen sterker* (2013) 2.

–monumenten aan het worden dat ze nauwelijks meer een structurele band hebben met een samenhangend en doorlopend geschiedverhaal, een historisch masternarrative³⁷ Frijhoff stelt dat een herinneringscultuur geen evenwichtig geschiedbeeld weergeeft. Het probeert dikwijls krampachtig vast te houden aan herinneringen en oude gebruiken in de angst om te vergeten.³⁸ Ik vraag me dan ook af of het juist deze angst is waar de RCE door middel van de rijksmonumentenstatusaanvragen mee te maken krijgt. Maakt deze angst dat de samenleving massaal gebouwen wil bewaren, of is het deze angst die maakt dat de RCE geen keuze maakt waardoor er teveel rijksmonumenten zijn? Hoewel deze laatste vraag te groot is om te beantwoorden binnen mijn thesis, zal er wel gekeken worden of deze angst een rol speelt in de aanvragen en de beoordeling hiervan.

De angst om het verleden te vergeten is niet enkel herkenbaar op nationaal niveau. Nora beschreef in zijn boek *Realms of memory* ook het herinneren in het alledaagse leven. Hij stelt dat wij ook waarde hechten aan de kleine details in het leven omdat wij bang zijn dat het verleden door onze handen glipt, dat we geen grip kunnen hebben op de tijd. Deze kleine details kunnen ook bestaan uit een groot aantal kleine verhalen en ervaringen. Nora stelt dat wij al deze *microhistories* bewaren en aan elkaar plakken in de hoop een geschiedenis te kunnen creëren die wij daadwerkelijk als eigen herkennen. Deze angst werkt uiteindelijk ook door in het benoemen van de regionale herinneringsplaatsen. Net voor oude gebouwen gesloopt worden, breekt er namelijk dikwijls paniek uit. Er wordt dan krampachtig vastgehouden aan oude gebouwen. Deze gebouwen worden benoemd tot herinneringsplaats in plaats van dat zij spontaan zijn ontstaan. Vaak worden deze acties ondersteund door de (plaatselijke) overheid omdat deze gecreëerde herinneringsplaatsen passen binnen het grote natieverhaal.³⁹ Deze angst werd werkelijkheid voor de inwoners van het Friese Burum. Toen de molen in vlammen opging kon er geen actie meer worden ondernomen, er kon niets meer worden bewaard. Binnen mijn thesis zal ik onderzoeken of het de angst voor het vergeten van deze *microhistorie* was, dat de inwoners bewoog om de molen te herbouwen.

Een herinnering of herinneringsplaats kan een belangrijk onderdeel zijn van identiteitsvorming. Het is immers de persoonlijke betrokkenheid die maakt dat mensen massaal in de bres springen op het moment dat een geliefd gebouw gesloopt dreigt te worden. De plaats, het verhaal of de herdenking definieert de normen en waarden van een persoon of

³⁷ Frijhoff, *De mist van de geschiedenis*, 19.

³⁸ Ibid.

³⁹ Pierre Nora, *Realms of memory, the construction of the French past* (1998) 13.

een groep. Het is een manier om uiting te geven aan de gedeelde normen en waarden.⁴⁰ De manier waarop de herinnering wordt overgedragen heeft ook te maken met de groep waar men onderdeel van uit maakt. Consumenten kunnen immers gemakkelijk de nadruk op bepaalde aspecten uit het verhaal leggen, onderdelen negeren of naar eigen invulling aanpassen.⁴¹ Zo komt het dat de historische gebeurtenis door verschillende groepen anders wordt herdacht. De invulling aan een collectieve herinnering binnen een bepaalde groep, helpen immers om de normen en waarden van die groep kracht bij te zetten. De maakbaarheid van de collectieve herinnering zorgt ervoor dat deze herinnering een bindende functie binnen de specifieke groep heeft, maar ook een uitsluitende functie naar derden.⁴² Een individu is altijd onderdeel van meerdere groepen.⁴³ Juist de samenstelling van verschillende groepen waar een persoon onderdeel van is, maakt dat zijn of haar identiteit uniek is. Zoals Maria Grever in haar artikel ‘Geen identiteit zonder oriëntatie in de tijd’ aangaf, bestaat een identiteit altijd uit verschillende facetten en kennen deze facetten altijd een eigen geschiedenis die is samengesteld uit herinneringen en ervaringen.⁴⁴ In mijn thesis zullen we dus ook zien dat bijvoorbeeld de verhalen van veilinghal ‘Op Hoop van Zegen’ een rol spelen in het geheugen van de fans van *The Beatles*, maar ook in het geheugen van de inwoners van Blokker.

1.4 Toevoeging thesis

Er bestaat sinds de jaren '80 een duidelijke traditie wat betreft erfgoed binnen het academische veld. Het is een thema dat nadrukkelijk is onderzocht. Herinneringen kennen een *framework* en ook de relatie tussen erfgoed en identiteit is aan bod gekomen. Er is echter de laatste tijd sprake van een nieuwe speler op het toneel. De academische inzichten en verklaringen waarom mensen meer interesse hebben in het bewaren van erfgoed zijn interessant, maar burgers laten ook hun eigen mening horen. Gregory Ashworth stelt in zijn boek *European Planning and Management* dat burgers zich steeds bewuster opstellen ten aanzien van erfgoed. Zij komen op voor hun ‘eigen’ erfgoed. Zoals reeds benoemd, zijn er gebouwen die een verbindende factor spelen in een regionale, beroepsmatige of interessegebonden identiteit. Ashworth stelt: *‘People are defending what they see as their own*

⁴⁰ Perry, *Wij herdenken dus wij bestaan*, 12.

⁴¹ Kansteiner, ‘Finding meaning in memory’, 180.

⁴² Leen Dorsman, *Het zoet en het zuur* (2000) 38-39.

⁴³ Kansteiner, ‘Finding meaning in memory’, 189.

⁴⁴ Maria Grever, ‘Geen identiteit zonder oriëntatie in de tijd, Over de noodzaak van chronologie’, in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 124, (2009) 445.

*heritage, which sometimes equates to the ideas of academics and of governments, but frequently does not.*⁴⁵ Hij wijst op hetzelfde spanningsveld in het erfgoeddebat, dat centraal staat binnen mijn thesis. Ashworth suggereert dat burgers een andere waardering hebben van erfgoed dan dat de overheid heeft. Hij stelt dat de overheid zich voornamelijk richt op gebouwd erfgoed, maar dat burgers – en hijzelf – een bredere definitie van erfgoed hanteren. Ashworth meent dat ‘*Heritage is whatever people want to conserve, preserve, protect or collect*’. Deze brede definitie is problematisch in die zin, dat alles dan bewaard kan blijven.⁴⁶ Dit strijdpunt wordt door meerdere wetenschappers onderschreven en zal verder worden uitgelicht in het volgende hoofdstuk. Een punt waar veel artikelen in gebreke blijven is het toetsen van de wetenschappelijke ideeën aan de praktijk. Er wordt opgemerkt dat het conserveren van het verleden belangrijker is sinds de jaren ’80. Er wordt opgemerkt dat er verschillende niveaus van herinneringen zijn. Er wordt opgemerkt dat mensen zich verbonden voelen met verschillende gebouwen omdat die een bindende functie hebben, binnen de geschiedenis van de groep waar zij onderdeel van uitmaken. En tot slot wordt er opgemerkt dat het overheidsbeleid en de mening van burgers niet op één lijn zitten aangaande erfgoed. Maar al deze facetten samen worden zelden gecombineerd.

In de masterthesis van Leonie Daalmijer, *Ik herinner mij, dus ik ben. De herinneringswaarde van gebouwd erfgoed in de wijk Overvech* (2012) en Anneli Kramer *De identiteit van een plek, een studie naar de rol van identiteit bij integrale gebiedsontwikkeling* (2005) komen deze onderwerpen wel aanbod, maar kortstondig. Zij hebben elk één specifieke casus nader onderzocht. Mijn thesis zal zich onderscheiden van eerder gedaan onderzoek omdat er zowel wordt gekeken wordt naar de rol van herinneringen binnen mijn drie casussen enerzijds (waarbij de perspectieven van de tipgevers en de toekenners aan bod komen) en het rijksmonumentenbeleid anderzijds. Wat mijn onderzoek extra interessant maakt is dat twee van de drie casussen tegen het beleid van de RCE in, zijn benoemd tot rijksmonument. Ik zal binnen mijn thesis dan ook onderzoek doen hoe deze twee casussen zich onderscheiden van de casus waarbij de tipgeving is afgewezen. Aan het eind van mijn onderzoek kan ik dus iets zeggen over de herinneringen die de RCE belangrijk genoeg vindt om te stollen in een rijksmonument en de tradities van de RCE en de verenigde burgers om gebouwen te beschermen. Maar zoals reeds gezegd, blijft mijn thesis slechts bestaan uit drie casussen en is dit te weinig om grote conclusies uit mijn bevindingen te kunnen trekken.

⁴⁵ Gregory Ashworth, *European Heritage Planning and Management* (Exeter, Oregon 1999) 4.

⁴⁶ Ashworth, *European Heritage*, 10-11.

Hoofdstuk 2

Wie bepaalt wat een rijksmonument is?

Mijn hoofdvraag suggereert dat er een verschil is in de rol van herinneringen in mijn casussen en in het rijksmonumentenbeleid. In het historiografisch debat is reeds kort aangestipt dat de overheid en burgers gebouwen anders waarderen en dat de waarde die aan herinneringen wordt gehecht één van die strijdpunten is. In dit hoofdstuk zal de deelvraag ‘Wie bepaalt wat een rijksmonument is?’ worden beantwoord. Deze vraag is tweedelig. Allereerst wordt er gekeken wat een rijksmonument is en vervolgens wordt er in kaart gebracht wie verantwoordelijk is voor deze aanwijzing en in hoeverre derden hier invloed op hebben. Beleidsnota’s, wetgeving en adviezen zijn de primaire bronnen waarop dit hoofdstuk is gebouwd. Deze bronnen zullen kwalitatief worden onderzocht. Tijdens het bestuderen van deze bronnen zal altijd de vraag ‘wat is de rol van herinneringen’ een rol spelen.

In de eerste paragraaf ligt de nadruk op de definitie van het begrip monument en welke criteria er aan dit begrip zijn verbonden. Deze paragraaf staat in het teken van het Rijksbeleid. De tweede paragraaf staat in het teken van het thema monument en omgeving. De ontwikkeling dat er steeds meer waarde wordt gehecht aan de cultuurhistorische waardering van de leefomgeving is hierbij van belang. Vervolgens staat de derde paragraaf voornamelijk in het teken van bevoegdheden. Leidend in deze paragraaf is de ontwikkeling van decentralisatie binnen de monumentenzorg. Deze decentralisatie doet vermoeden dat het voor burgers gemakkelijker wordt om zich te mengen in het erfgoeddebat. Aan de hand van de participatieladder van Edelenbos zal ik tot slot onderzoeken of de invloed van burgers daadwerkelijk is toegenomen of dat er over de hoofden van burgers heen wordt gesproken.

De eerste stappen van de traditie, het beschermen van gebouwen door de overheid, kunnen worden herleid naar het eind van de negentiende eeuw. Voor bemoeienis vanuit de overheid waren er reeds regionale initiatieven, onder leiding van welgestelde families, om erfgoed te beschermen. In 1875 werd monumentenzorg voor het eerst een officiële taak van de overheid en ondergebracht bij de afdeling Kunsten en Wetenschappen van het ministerie van Binnenlandse Zaken.⁴⁷ De noodzaak om gebouwen te beschermen ontstond mede door de vestingwet van 1874, deze wet maakte een eind aan de verplichting om stadsmuren en vestingwerken te onderhouden. Veel objecten die wij als potentieel monumentaal zouden benoemen, werden gesloopt. De wetenschappelijke beschrijving en inventarisatie van het

⁴⁷ Dirk van Laanen, “Van de ambtenaren van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Een bedrijfskroniek van de eerste dertig jaar”, *Jaarboek Monumentenzorg* (1997) 16.

monumentenbestand startte pas in 1918 toen de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg werd aangesteld.⁴⁸ Hoewel de maatregelen van de Rijkscommissie zich in eerste instantie voornamelijk richtten op het bekostigen en beschermen van monumenten, veranderde dit na de Tweede Wereldoorlog in een proactief beleid waarin de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in 1947 begon met het actief aanwijzen van nieuwe rijksmonumenten. Na de oorlog was er immers een gebrek aan woningen en het verlangen naar een moderne samenleving was groot. De oorlog werd aangegrepen als omslagpunt, om te starten met een nieuw en modern ingericht Nederland. Er was ruimte nodig in de oude binnensteden, ruimte voor nieuwe woningen en ruimte voor de steeds toenemende stroom auto's. Oude panden verdwenen en binnen een aantal decennia na de oorlog leidde dit tot de discussie: was het wel gewenst om alle gebouwen en historische materialen te verwaarlozen en vernielen ten behoeve van een modern Nederland?

De monumentenzorg was al sinds het eind van de negentiende eeuw een taak van de landelijke overheid, maar er was tot begin jaren '60 geen wettelijke verbintenis aan gekoppeld. Pas in 1961 ontstond de eerste wettelijke basis voor monumentenzorg. Het proactieve beleid dat de periode na de oorlog kenmerkte, werd doorgezet en resulteerde uiteindelijk in het aanwijzen van ruim 34.000 nieuwe rijksmonumenten.⁴⁹ De wet van 1961 schreef voor dat een gebouw pas tot rijksmonument benoemd kon worden, wanneer dit gebouw ouder was dan 50 jaar.⁵⁰ Andere criteria voor een monument waren esthetische waarden, volkskundige waarden en de betekenis voor de wetenschap.⁵¹

We zullen in de rest van dit hoofdstuk de recente ontwikkelingen binnen het monumentenbeleid nader onderzoeken. De veranderingen die hebben plaatsgevonden sinds de jaren '80 zullen worden geplaatst in de traditie waar de RCE uit voort is gekomen. Bij het bestuderen van deze veranderingen wordt uiteraard de nadruk gelegd op de rol van herinnering bij het tot stand komen van deze veranderingen.

2.1 Dit is een monument

Definiëring monument

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg is sinds 2009 onderdeel geworden van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De Monumentenwet uit 1961 is reeds tweemaal aangepast. De wet werd in 1988 herzien en eind jaren '00 gemoderniseerd door middel van

⁴⁸ Van Laanen, 'Van de ambtenaren van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg', 24.

⁴⁹ Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg* (2009) 3.

⁵⁰ Monumentenwet 1961, artikel 1.

⁵¹ Ibid.

het aanscherpen van een aantal punten. Voor het bestuderen van het actuele monumentenbeleid zijn de Monumentenwet (1988) en de *MoMo* van belang. Bij het analyseren van de wetgeving zal uitvoerig naar twee thema's gekeken worden. Allereerst is het van belang om duidelijk te hebben wat er binnen de RCE wordt verstaan onder de term 'monument' en ten tweede is het goed om te bestuderen wat er wettelijk is vastgelegd over de verschillende partijen die betrokken zijn bij het benoemen van erfgoed.

Artikel 1b van de Monumentenwet (1988) stelt dat een monument aan de volgende eisen moet voldoen: '1. Alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap, of hun cultuurhistorische waarde. 2. Terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1;'.⁵² In navolging van de *MoMo* zijn op 6 juni 2011 wijzigingen in de monumentenwetgeving doorgevoerd. De belangrijkste wijziging ten aanzien van het definiëren van een monument is dat de vereiste dat een gebouw minimaal vijftig jaar oud moet zijn, is komen te vervallen.⁵³ Opmerkelijk is dat volgens de eerdergenoemde definitie er drie kenmerkende aspecten zijn die een monument kan bezitten. Er is sprake van een 'of-zinsconstructie' en het is dus geen vereiste dat alle drie de kenmerken belichaamd moeten zijn in het potentiële rijksmonument. Een belangrijke categorie in het kader van mijn thesis is de cultuurhistorische waarde (voorheen de volkskundige waarde genoemd) van een monument. Cultuurhistorische waarde is een containerbegrip dat binnen verschillende wetgeving en beleidsbrieven terugkomt. Cultuurhistorie kan een kenmerk van een monument zijn, maar een monument kan ook onderdeel zijn van de cultuurhistorie van een gebied. Wanneer er wordt gekeken naar monumentaal erfgoed definieert het ministerie van OCW cultuurhistorische waarden als stedenbouwkundige elementen zoals stads- en dorpsgezichten, maar ook historische stedenbouwkunde waar kastelen, kerken en molens de belangrijkste voorbeelden van zijn.⁵⁴

In de wet wordt een monument rationeel omschreven, emoties lijken geen invloed te hebben op het object. Wanneer we kijken naar de manier hoe de minister binnen beleidsnota's monumenten omschrijft, blijkt dit minder het geval te zijn. Er wordt herhaaldelijk teruggerepen op de rol die monumenten in de samenleving hebben, over de taak die zij vervullen als bindmiddel, als herkenningspunt en als tijdmachine in de snel veranderende

⁵² Monumentenwet 1988 artikel 1.

⁵³ Pro Facto, *Toezicht en handhaving monumentenwetgeving* (2011) 10.

⁵⁴ <http://www.handreikingerfgoedruimte.nl/handreikingerfgoedruimte/veelgestelde-vragen/vraag-4-definitie-cultuurhistorische-waarden> (31/03/2015).

wereld. Zo stelt oud-minister van OCW, Ronald Plasterk, bijvoorbeeld dat molens meer zijn dan een leuke toevoeging aan het Nederlandse landschap. Molens ‘..zeggen tegen mensen: Dit is jouw land.’⁵⁵ Plasterk haalt ook Cees Schuyt aan die stelt dat monumenten dragers zijn van een beschaafde vorm van nationalisme. Het is een bindende vorm van nationale trots, monumenten versterken de verbondenheid met een land, streek, stad of dorp.⁵⁶ Monumenten fungeren niet enkel als bindmiddel in het heden, ze zijn niet enkel herkenningspunten in de leefomgeving van vele burgers. Ze zijn ook een toonbeeld van het verleden van Nederland, directe sporen uit de geschiedenis. ‘Deze tastbare bewijzen van een rijk en divers verleden verdienen het om bewaard te blijven. Ze vertellen ons waar we vandaan komen, als boodschappers uit het verleden. Ze houden herinneringen levend, geven reliëf aan ons beeld van wie wij tegenwoordig zijn.’⁵⁷

Monumenten lijken in deze context te fungeren als bezoekbare representaties van de *imagined community* van Benedict Anderson. Anderson beschrijft in zijn boek *Imagined Community* (2006) dat een natie een ingebeelde gemeenschap is, een gemeenschap die soeverein is en grenzen kent. Naar eigen zeggen past deze filosofie in het denken van Gellner die stelt dat ‘*nationalism is not the awakening of nations to self-consciousness: it invents nations where they do not exist*’⁵⁸ Om de verbeelde gemeenschap kracht bij te zetten wordt deze ook verbeeld. Zo wordt er nadruk gelegd op een gemeenschappelijk(e) verleden, tradities en cultuur. De monumenten versterken dus in de lijn van Cees Schuyt de *imagined community*. Gebouwen kunnen zowel burgers uit het heden met elkaar verbinden als wel als brug fungeren tussen het heden en verleden. Dit hebben we reeds aan de hand van Zerubavel gezien in hoofdstuk één. De manier waarop er in de *MoMo* wordt gesproken over de rol van monumenten voor de samenleving verwijst naar de herinneringsbrug waarbij dezelfde plaats een belangrijke rol speelt.⁵⁹ Zo staat er: ‘Deze tastbare bewijzen van een rijk en divers verleden verdienen het om bewaard te blijven. Ze vertellens waar we vandaan komen, als boodschappers uit het verleden.’⁶⁰ Deze herinneringsbrug wordt door de minister wel herkend, maar niet erkend in de wetgeving. We zullen bij het bestuderen van de criteria zien dat er binnen het aanwijzingsbeleid van het Rijk weinig ruimte is voor de functie van herinneringsbrug van een monument.

⁵⁵ Ministerie OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 2.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Benedict Anderson *Imagined Communities* (2006) 6.

⁵⁹ Zerubavel, *Time Maps*, 40 -43.

⁶⁰ Ministerie van OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 2.

Criteria

Grappend wordt er binnen de RCE gezegd dat er in de jaren '60 ambtenaren op hun fiets door het land reden om nieuwe monumenten te spotten. Anno 2015 gaat het er heel anders aan toe. Allereerst zal ik kort illustreren hoe het aanwijsbeleid van de RCE eruit ziet, waarna ik uitgebreid in ga op de verschillende criteria voor de rijksmonumentenstatus.

Inmiddels is Nederland zo'n 60.000 rijksmonumenten rijk. Alle gebouwen met potentiële rijksmonumentenstatus uit de periode tot de Tweede Wereldoorlog zijn beoordeeld. Zoals benoemd, is in 2011 de vijftig-jarengrens komen te vervallen.⁶¹ Gebouwen uit de periode sinds de Tweede Wereldoorlog tot heden zijn dus nog de enige gebouwen die nog nooit zijn beoordeeld en nu ook in aanmerking kunnen komen voor een rijksmonumentenstatus. Het kan zijn dat er misschien een paar pareltjes uit eerdere periodes over het hoofd zijn gezien, maar die worden individueel behandeld.

In de *MoMo* is besloten dat de RCE voortaan werkt met een thematisch aanwijzingsbeleid. Er wordt duidelijk gekozen voor één bepaalde invalshoek voor het verhaal dat de RCE vertelt door middel van het aanwijzen van monumenten. Dit thema zal in hoofdstuk drie verder worden uitgediept, maar verdient nu reeds enige toelichting. Het eerste project is het wederopbouwproject. De RCE heeft de afgelopen jaren hard gezocht naar gebouwen die passen binnen de criteria van monumenten en kenmerkend zijn voor de Wederopbouwperiode. Op dit moment wordt er dus weinig aandacht besteed aan individuele gevallen en wordt er projectmatig gezocht naar monumenten uit de genoemde periode. Dit project is verdeeld in twee periodes 1940-1958 en 1959-1965.⁶² De casus van de Hollandsche Schouwburg is een voorbeeld van één van de gebouwen, dat door middel van dit project in aanmerking kwam voor een rijksmonumentenstatus.

Monumenten aanwijzen is geen natte vinger werk. Er worden data verzameld van het gebouw in kwestie. Deze data worden gebruikt om het gebouw op waarde te schatten. De checklist bestaat uit vijf categorieën: De cultuurhistorische waarde, de architectuur- en kunsthistorische waarde, de situationele en ensemble waarde, de gaafheid en herkenbaarheid en tot slot de zeldzaamheid van het monument.⁶³

De invulling van de verschillende criteria is afhankelijk van het object. Bij het beoordelen van een kerk zijn er andere subonderdelen en of kenmerken van de lijst van toepassing dan bij het

⁶¹ Pro Facto, *Toezicht en handhaving monumentenwetgeving*, 10.

⁶² <http://www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw/top-100-wederopbouwmonumenten-1940-1958> (31/03/15).

⁶³ Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Handleiding selectie en registratie jongere stedenbouw en bouwkunst (1850-1940)* (1991).

beoordelen van een molen. Ik zal de verschillende criteria kort langslopen en toelichten.

Allereerst is er de cultuurhistorische waarde. Deze waarde bestaat voornamelijk uit de plaats die het object inneemt in de geschiedenis van Nederland. Hierbij wordt gekeken naar de rol van het object voor de ontwikkeling van Nederland. Bijvoorbeeld bij het aanwijzen van molens was dit een belangrijk aspect. Molens worden gezien als een bouwkundig hoogstandje en essentieel voor de ontwikkeling van Nederland ten tijde van de Gouden Eeuw.⁶⁴ Onder de Cultuurhistorische waarde worden ook de overgeleverde kennis en verhalen geschaard. Deze verzameling van herinneringen, worden dikwijls op de checklist van de RCE, benoemd als ‘herinneringswaarde’. Vervolgens is er de architectuur- en kunsthistorische waarde. Bij het beoordelen van deze waarde wordt er specifiek gekeken naar de materiaalkeuze, naar de kenmerken van het gebouw en naar de kenmerken die aanwezig zijn die verwijzen naar een bepaalde architectonische stroming.⁶⁵

De situationele en ensemble waarde is de waarde die een gebouw heeft op basis van de context. De omgeving van het gebouw wordt dus meegenomen in de waardering.⁶⁶ Wat bij het beoordelen van een object heel belangrijk is, is de gaafheid en herkenbaarheid van het gebouw. De RCE hecht veel waarde aan de authenticiteit van het gebouw, waarover later meer. Veranderingen in een gebouw waarin eeuwenlang geleefd is, worden niet als ‘schadelijk voor het potentiële monument’ gezien, het is juist een wezenlijk onderdeel van het monument. Het gaat erom dat de veranderingen passen in de tijd waarin zij zijn gedaan en op die manier een duidelijk verhaal vertellen met verwijzingen naar de geschiedenis van het pand, of dat alle aanpassingen op ambachtelijke wijze passend in de originele stijl van het pand zijn gedaan.⁶⁷ Tot slot is er nog het criterium zeldzaamheid. Wanneer er keuze is uit verschillende objecten uit dezelfde stroming en dus tijd, krijgt het gebouw dat het gaafst bewaard is gebleven de monumentenstatus toegewezen.⁶⁸ Zoals binnen andere vakgebieden ook het geval is: hoe schaarser het goed, hoe waardevoller het wordt.

Het lijkt zo misschien dat alle criteria even zwaar wegen, maar dit blijkt in de praktijk niet het geval te zijn. Toen molen de Windlust, na de brand van mei 2012, opnieuw beoordeeld moest worden, bleek dat authenticiteit doorslaggevend was in de beoordeling. Zowel de cultuurhistorische waarde als de omgevingswaarde van de molen vóór de brand

⁶⁴ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Een toekomst voor molens, uitgangspunten voor de omgang met monumentale molens* (2011)19, 20.

⁶⁵ RCE, *Een toekomst voor molens*, 20.

⁶⁶ Ibid., 23.

⁶⁷ Ibid., 23,24

⁶⁸ Ibid., 24.

werden direct erkend door de RCE.⁶⁹ Na een korte briefwisseling met de gemeente voegde de RCE daaraan toe: ‘Aangezien de authenticiteit van het historisch materiaal verloren is gegaan, kunnen deze [de cultuurhistorische en omgevingswaarde, L. v. A.] alleen nog worden beschouwd als additionele waarden, die op zichzelf onvoldoende aanleiding geven de molen op de lijst van rijksmonumenten te handhaven.’⁷⁰ Hieruit blijkt dat authenticiteit het eerste checkpunt is en daarna pas de andere criteria gelden. Dit lijkt misschien tegenstrijdig met het hierboven genoemde principe dat veranderingen aan een gebouw zijn toegestaan mits ze in de tijd passen. Dit is echter niet het geval. In het geval van aanpassen zijn de aanpassingen ook authentiek voor de specifieke tijd. In het geval van de molen uit Burum gaat het om herbouwen en is er dus sprake van een nieuwe molen uit één specifieke tijd – namelijk de hedendaagse. Het feit dat de molen op ambachtelijke wijze is herbouwd doet hier niets aan af.

De criteria die door de Rijksdienst worden gehanteerd, zullen op korte termijn niet veranderen. Hoewel we later in dit hoofdstuk zullen lezen dat burgers een andere visie hebben over het aanwijzen van monumenten, worden deze veranderingen niet meegenomen in het meest recente wetsvoorstel. Op dit moment wordt er hard gewerkt aan de nieuwe Erfgoedwet 2016. In december 2014 is de *Bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed (erfgoedwet)* gepresenteerd aan de Kamer. Hierin wordt gesteld dat het ministerie zich bewust is van het feit dat er binnen de samenleving veel waarde wordt gehecht aan de belevings- en herinneringswaarde van een monument. Dat deze waardering van gebouwen via de overheid beschermd moet worden is geen vereiste. De minister stelt: ‘De ontwikkelingen in de waardering van ons cultureel erfgoed leiden niet tot een noodzaak of wenselijkheid tot aanpassing van de thans geldende wettelijke criteria voor de aanwijzing als beschermd erfgoed.’⁷¹ De wettelijke criteria worden nochtans niet aangepast op basis van de veranderende beleving van erfgoed in de samenleving. Minister Bussemaker stelt dat de huidige criteria voldoende abstract zijn om door de tijd heen nuanceverschillen aan te brengen in het aanwijzen van erfgoed en tegelijkertijd ook helder genoeg om constant te blijven.⁷²

Hoewel de minister zo standvastig lijkt te zijn over het thema herinneringswaarde, is dit toch niet binnen elk aspect van erfgoed het geval. Zo heeft herinneringswaarde wanneer het gaat over het aanwijzen van een cultuurofgoed of verzameling wel een dominante rol.

⁶⁹ RCE-archief, panddossier 23744, ‘Brief RCE, aan sterk besluit tot niet behandelen subsidieaanvraag brim’ (25/06/2012).

⁷⁰ RCE-archief, panddossier 23744, ‘Brief RCE, reactie aan gemeente Kollumerland’ (05/02/2013).

⁷¹ Minister van OCW, Jet Bussemaker, *Bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed (erfgoedwet)* (2014) 48.

⁷² Minister van OCW, *Bundeling en aanpassing van regels*, 49.

Binnen dit aanwijsbeleid wordt er namelijk gesteld dat een collectie onmisbaar moet zijn; de functie van de collectie moet onmisbaar zijn. De collectie moet een symbool-, schakel, of ijkfunctie hebben. Wanneer een collectie onmisbaar wordt geacht vanwege haar symboolfunctie, blijkt dat de ‘duidelijke herinnering aan personen of gebeurtenissen voor de Nederlandse geschiedenis van overtuigend belang’ zijn bij het toekennen van de status.⁷³ De Rijksdienst beschermt dus wel objecten die het verhaal van de Nederlandse geschiedenis vertellen, maar dit zijn enkel collecties of cultuuroed en geen gebouwd erfgoed.

2.2 Geschiedenis lezen in je omgeving

Monumenten spelen een belangrijke rol in de beleving van de leefomgeving van de burgers. Zij kunnen immers zorgen voor een zeker gevoel van continuïteit door de herinneringen die ze oproepen. Na de Tweede Wereldoorlog zagen burgers hun omgeving razendsnel veranderen. De modernisering van Nederland verliep in zo’n rap tempo, dat burgers hun directe omgeving soms niet meer herkenden. Binnen deze paragraaf zal er nader ingegaan worden op de wisselwerking tussen monumenten en hun omgeving en het beleid dat op deze wisselwerking heeft ingespeeld en dat nog steeds doet.

De modernisering zorgde, zoals genoemd, voor een angst dat de leefomgeving onherkenbaar zou veranderen. Deze bewustwording riep binnen enkele decennia na de eerste monumentenwet op tot protest. Allereerst waren daar de inwoners van steden en dorpen die hun bekende stads- en of dorpsaanzichten steeds sneller zagen veranderen. In 1984 werd de eerste stap gezet met de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing (1984). Naar aanleiding van deze wetgeving werden veel gebouwen gerestaureerd. Het belang van het bewaren van de aanzichten was wettelijk erkend. Ten tweede was er de agrarische bevolking van Nederland. Onder het motto ‘nooit meer honger’ veranderden de Nederlandse akkers in rap tempo. Het cultuurhistorische landschap delfde in veel gevallen het onderspit, het optimaal inrichten van de Nederlandse polders voor de landbouw was het belangrijkste doel. Uiteindelijk kwam er in 1985 een landinrichtingswet waarin doelstellingen rondom het optimaliseren van het land ten behoeve van de landbouwproductie, als ook de bescherming van de cultuurhistorische waarde van omgevingen, werden gewaarborgd.⁷⁴ Het bleef niet bij deze twee wetten.

In de jaren ’90 ontstond het besef dat het noodzakelijk was om interdepartementaal aan de slag te gaan met het thema cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Een gevolg van deze visie is de publicatie van de nota Belvedere in 1999. Het centrale doel van dit beleid

⁷³ Ibid., 109

⁷⁴ Ministerie van OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 3,4.

was: ‘De cultuurhistorische identiteit wordt sterker richtinggevend voor de inrichting van de ruimte en het rijksbeleid zal daarvoor goede voorwaarden scheppen.’⁷⁵ Door de gesignaleerde vervlakking van de diversiteit van de leefomgeving werd het binnen de verschillende departementen noodzakelijk geacht om met deze thema’s aan de slag te gaan. De vervlakking van de leefomgeving werd gezien als een zorgelijke ontwikkeling door zowel de politiek als de samenleving.⁷⁶ Het Belvederebeleid was niet gericht op het musealiseren van Nederland. Het besef dat het vervagen of uitwissen van historische kenmerken van een samenleving onderdeel is van een samenleving, is echter wel sterk aanwezig in het beleid.⁷⁷ Het beleid kreeg niet enkel vorm in een samenwerking tussen verschillende departementen, maar er werd – naar eigen zeggen – ook gezocht naar samenwerkingsmogelijkheden met onder andere particuliere organisaties.⁷⁸ Deze samenwerking werd als noodzakelijk gezien. Er wordt immers gesuggereerd dat “het Rijk terughoudend is in het kiezen van een eigen thematische benadering van cultuurhistorie” en dat het Rijk input van anderen toejuicht.⁷⁹ Uit de evaluatie van het Belvederebeleid uit 2007 blijkt dat de centrale doelstelling positief is onthaald. De cultuurhistorische identiteit is inderdaad een duidelijk onderdeel geworden van de inrichting van de ruimte. Er is echter nog ruimte voor verbetering, zo wordt gesteld.⁸⁰

De benodigde uitbreiding en inbedding van de doelstelling zien we terug in de *MoMo*. De eerste pijler van dit beleid is gericht op het onderbrengen van historische belangen in het bestemmingsplan. De angst van burgers om hun vertrouwde omgeving kwijt te raken werd groter. De waarde die aan herinneringen, gebouwen en aan plaatsen, werd gehecht nam ook toe. Minister Plasterk besloot dat het niet haalbaar was om hele gebieden aan te wijzen als rijksmonument. In plaats daarvan werd er verder doorgewerkt op de principes van het Belvederebeleid. Cultuurhistorische belangen moesten mee gaan wegen in de ruimtelijke ordening.⁸¹ Zoals reeds eerder benoemd kent het begrip cultuurhistorie een divers aanbod van definities. Belangrijk om te noemen is dat binnen de *Visie MoMo* (2008) wordt benoemd dat cultuurhistorie binnen dit aspect ook wordt gezien als kennisbron waardoor burgers zien waar zij vandaan komen. Het vertelt hen het verhaal van de vroegere bewoners.⁸² Om te voorkomen dat betrokken burgers, organisaties of monumentambtenaren met lege handen staan, wordt er besloten dat de cultuurhistorische waarde moeten worden opgenomen in het

⁷⁵ Belvedere, *Nota Belvedere beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting* (1999) 7.

⁷⁶ Belvedere, *Nota Belvedere*, 6.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid., 78.

⁷⁹ Ibid., 80.

⁸⁰ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Visie modernisering monumentenzorg* (2008) 8-10.

⁸¹ Ministerie van OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 4.

⁸² Ministerie van OCW, *Visie modernisering monumentenzorg*, 11.

bestemmingsplan.⁸³ Op die manier wordt vastgelegd wat de waarde is van een gebied en wordt ook kenbaar gemaakt dat er in tijden van veranderingen, zoals bijvoorbeeld nieuwbouw, rekening moet worden gehouden met deze cultuurhistorische waarde.

De aanpak om erfgoed en de inrichting van de ruimte meer als één geheel te bestuderen komt nog meer naar voren in *Kiezen voor karakter, Visie Erfgoed en Ruimte* (2011), één van de meest recente projecten van de RCE op dit gebied. Daarin wordt gesteld dat gebiedsgericht erfgoed bijdraagt aan de beleef- en leesbaarheid van de Nederlandse culturele ontstaansgeschiedenis.⁸⁴ Naast dat het historische kader van Nederland wordt gezien als een *unique sellingpoint* van de economie en toerisme, wordt het ook gezien als een belangrijke sociale verbinding. Het speelt een belangrijke rol in het vormen van een identiteit en is een onuitputtelijke bron van culturele ontplooiing.⁸⁵

2.3 Het Nederlands Kampioenschap voor erfgoed

Het beschermen van gebieden met een cultuurhistorische waarde, in plaats van enkel monumenten, is niet de enige belangrijke ontwikkeling binnen het monumentendebat. Binnen deze paragraaf zal er gekeken worden naar de ontwikkeling van decentralisatie binnen de monumentenzorg. We zullen zien dat provincies en gemeenten ook een bevoegdheid krijgen om monumenten op hun eigen niveau te beschermen.

Het monumentenbeleid van 1961 stuitte al snel op weerstand omdat werd beweerd dat het voornamelijk gericht was op het conserveren van elite-erfgoed. De gewone burger voelde zich niet gerepresenteerd in het toenmalige monumentenbeleid.⁸⁶ Dit beleid was onder andere het gevolg van het centrale beleid. Eind jaren '70, beginjaren '80 was er in meerdere sectoren een decentralisatie gaande en zo ook binnen de monumentenzorg. Tegelijkertijd met de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing werd de *Nota over de Monumentenzorg* (1984) gepresenteerd. In deze nota pleitte de toenmalige minister voor een gedeeltelijke decentralisatie van de monumentenzorg waarin er een grotere rol was weggelegd voor de provincies en gemeenten. Uit de evaluatie *Meepraten over de toekomst van de monumentenzorg* (1985) bleek echter dat de gemeentes en provincies nog niet tevreden waren over hun bevoegdheden.⁸⁷ Dit resulteerde in de provincie- en gemeentewet. Op grond van

⁸³ Ministerie van OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 5.

⁸⁴ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Kiezen voor karakter, visie erfgoed en ruimte* (2011) 4.

⁸⁵ RCE, *Kiezen voor karakter*, 5.

⁸⁶ Rijkscommissie voor de monumentenzorg, "Antwoord van de Rijkscommissie voor de monumentenzorg", *Bulletin KNOB* 79 (1980): 103-114, 105.

⁸⁷ Jolanda Keesom, "Boter bij de vis. De metamorfose van de RDMZ tussen 1980 en 1997", *Jaarboek Monumentenzorg* (1997) 46.

deze wet zijn gemeentes en provincies bevoegd om regels op te stellen ten aanzien van regionaal of lokaal erfgoed. Van deze bevoegdheid hebben zij dankbaar gebruik gemaakt. Inmiddels zijn er bijvoorbeeld al meer dan 40.000 gemeentelijke monumenten.⁸⁸

De vraag blijft in hoeverre er door het oprichten van gemeentelijke en provinciale monumenten sprake is van decentralisatie van de vergunningverlening van rijksmonumenten. Het lijkt er immers meer op dat er meerdere classificaties zijn gecreëerd. De visie van de gemeenten en provincies leidt immers niet tot het aanwijzen van nieuwe rijksmonumenten, maar tot het aanwijzen van hetzij gemeentelijke hetzij provinciale monumenten. Wanneer we zo naar de decentralisatie van monumentenzorg kijken, stel ik dat rijksmonumenten toch vergelijkbaar blijven met het Nederlands Kampioenschap voor erfgoed, de ultieme nationale erkenning voor een monument. Gemeenten en provincies hebben daar enkel een adviserende rol in wanneer de Rijksdienst hierom vraagt.

Hoewel de minister van OCW eindverantwoordelijke van dit beleid is, gaat zij, bij het toekennen van een rijksmonumentenstatus, te rade bij de burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het potentiële monument zich bevindt. Zij zijn, op hun beurt, verantwoordelijk voor het horen van de belanghebbenden. Daarnaast wordt ook advies gevraagd aan de Raad voor Cultuur. Beide partijen dienen binnen vijf maanden na het in behandeling nemen van de tip hun advies te hebben uitgebracht.⁸⁹ Burgers hebben in dit systeem een geringe rol. Zij worden gehoord door de gemeenteraad op het moment dat er een aanvraag reeds in behandeling is. Hun input is dus gering, zeker door het schrappen van hun recht tot het doen van een aanvraag in 2009.

2.4 Burgers buiten spel?

De overheid is echter niet de enige die gebouwen waardeert. Eind jaren '00 zijn er ongeveer 750.000 Nederlanders lid van één van de duizend historische verenigingen in Nederland, daarnaast zijn er nog duizenden betrokken monumentenorganisaties. Niet alle burgers vinden erfgoed zo belangrijk dat zij zich rond dit thema willen verenigen, maar de interesse is er wel degelijk. Een goed voorbeeld waarbij de interesse van de samenleving in monumenten duidelijk zichtbaar wordt is tijdens de jaarlijkse Open Monumentendag, op deze dag brengen miljoenen mensen een bezoekje aan één of meerdere monumenten die Nederland rijk is.⁹⁰ Burgers lijken door hun activiteiten in hun vrije tijd dus betrokken te zijn als het gaat om

⁸⁸ Ministerie van OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 4.

⁸⁹ http://wetten.overheid.nl/BWBR0004471/geldigheidsdatum_10-03-2015 (10/03/2015).

⁹⁰ Ministerie OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 1.

monumenten. De decentralisatie van de monumentenzorg doet vermoeden dat burgers meer invloed zouden krijgen op het beleid. De vraag is echter wat burgers precies willen – of hun mening daadwerkelijk afwijkt van de visie van de RCE – en of zij zich gedwongen voelen om te participeren. In deze paragraaf zal er allereerst gekeken worden naar de waardering van monumenten en of erfgoed door burgers, waarna er wordt gekeken of hun stem wordt gehoord in monumentenland.

De waarde die aan monumenten wordt toegekend is niet eendimensionaal. Jos Bazelmans stelt dat monumenten economische, cultuurhistorische, gebruiks-, sociaal-maatschappelijke, esthetische, en belevingswaarde kunnen bezitten. Toch lijken er binnen de maatschappij voornamelijk twee waarden uit te springen: de herinnerings- en de sociaal-maatschappelijke waarden. Deze twee waarderingen lopen dikwijls in elkaar over en zullen daarom ook gezamenlijk behandeld worden.⁹¹

In het artikel ‘Erfgoed waarde in meervoud’ toont Bazelmans een schema waarin duidelijk wordt dat erfgoed pas waarde krijgt wanneer de gemeenschap de betekenis van het erfgoed erkent. Hij stelt dat de betekenis die aan erfgoed wordt gegeven, afhankelijk is van het verhaal dat erover wordt verteld en de moeite die ervoor wordt gedaan.⁹² Zoals we reeds in mijn historiografie zagen, stelt Ashworth dat burgers gebouwen beschermen die zij zelf als erfgoed hebben benoemd. Ashworth benoemt evenals Bazelmans dat zij erfgoed niet op dezelfde manier waarderen als academici of de overheid.⁹³ Deze opvatting van Ashworth wordt onderstreept door Émilie Durkheim. Zij stelt dat burgers, in de breedste zin van het woord, houden van de herinneringen die aan een gebouw kleven, herinneringen zorgen voor een sociale cohesie en continuïteit.⁹⁴ Door de herinneringen in ere te houden en door te geven aan volgende generaties ontstaat er een continuïteit die maakt dat burgers zich niet eenzaam in het heden voelen. Zij voelen zich, zoals wij al eerder zagen bij Anderson, onderdeel van een onzichtbare groep, verbonden met de voorouders van die specifieke plaats. Hierbij hoeft het niet perse te gaan om bombastische gebouwen, of gebouwen die een rol hebben gespeeld in de nationale geschiedenis. Voor inwoners uit een bepaalde buurt kan een huis waar menigeeen zonder aarzelen aan voorbij loopt juist een pand zijn van onschatbare waarde. Bazelmans stelt dat burgers waarde hechten aan de kleine details in het leven omdat zij bang zijn dat het verleden door hun handen glipt, dat ze geen grip hebben op de tijd. De waarde die een

⁹¹ Jos Bazelmans, ‘Erfgoed waarde in meervoud’ *Vitruvius*, nr 20 (2012) 16.

⁹² Jos Bazelmans, ‘Erfgoed waarde in meervoud’, 17.

⁹³ Gregory Ashworth, *European Heritage Planning and Management*, 4.

⁹⁴ Emile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie* (1968) 530.

buurtgemeenschap aan een specifiek gebouw toekent komt volgens Nora voornamelijk pas aan licht wanneer het op korte termijn gesloopt dreigt te worden. Het gevoel dat het verleden uit onze handen glipt maakt dat we, volgens Nora, handelen vanuit de ‘vijf-voor-twaalf-gedachte’.⁹⁵ De rol van herinneringen in de tipgeving kan dus mogelijk in verband staan met een eventuele toename van herbouw. De angst dat gebouwen of gebieden verloren zullen gaan door de modernisering van Nederland wordt tegenwoordig deels ondervangen door de cultuurhistorische waardevolle gebouwen en gebieden als zodanig op te nemen in het bestemmingsplan.

Herinnerings- en sociaal-maatschappelijke waarden spelen voor burgers een zeer belangrijke rol in het waarderen van gebouwen. Hiernaast geven burgers ook een andere invulling aan criteria die de RCE hanteert. Het begrip authenticiteit is hiervan het belangrijkste voorbeeld. De RCE ziet authenticiteit als de echtheid van de gebruikte materialen. Het gebouw moet opgebouwd zijn uit de originele materialen uit de periode waarin het gebouw gebouwd is. Burgers zien dit echter anders. Sommige gebouwen worden onvrijwillig met de grond gelijk gemaakt door een ramp of een oorlog. Na zo’n ingrijpende gebeurtenis kan het zijn dat een verdwenen pand wordt herbouwd. Voor de omwonenden maakt het geen verschil of het daadwerkelijk het originele gebouw is. De nieuwe versie ziet er in hun ogen precies hetzelfde uit en kan om die reden nog steeds werkzaam zijn als baken in de tijd. Er is dan sprake van een zekere *staged authenticity*.⁹⁶ Dit is bijvoorbeeld het geval bij de molen in Burum. We zullen zien dat de inwoners van het Friese dorpje nog steeds het gevoel hebben naar dezelfde molen te kijken als de eerdere bewoners van het dorp.

Bazelmans stelt dat de professionele erfgoedzorg werkt met wetenschappelijke termen zoals gebruikswaarde, marktwaarde en belevingswaarde. De waarden die onder burgers gangbaar zijn, zoals identiteit en levensbeschouwelijke waarde komen niet of nauwelijks aan bod.⁹⁷ Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw is er, vanuit de professionele erfgoedzorg, onder leiding van het Rijk besloten dat objecten bewaard konden blijven op basis van ‘meesterschap in ontwerp, schoonheid in uiterlijk, vakmanschap in uitvoering en (materiële) authenticiteit’.⁹⁸ In de *MoMo* wordt er gesproken over de twee partijen die vertegenwoordigd zijn in het erfgoeddebat. Enerzijds zijn er de experts, waar bij het waarderen van een monumentaal pand de nadruk ligt op de authenticiteit, en anderzijds zijn er

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Dean MacCannell *The tourist, A new theory of the leisure Class, with a new introduction* (2013).

⁹⁷ Jos Bazelmans ‘naar integratie en maatschappelijke verbreding in waardestelling van erfgoed’, *Boekman nr 96 Erfgoed: Van wie, voor wie?* (2013) 89.

⁹⁸ Bazelmans ‘naar integratie en maatschappelijke verbreding in waardestelling van erfgoed’, 90.

de ‘leken’ waar bij het waarden van een pand de nadruk ligt op de herinneringswaarde. In de *Visie modernisering monumentenzorg* (2008) werd reeds gesproken over een nieuw stelsel waar niet enkel de experts verantwoordelijk zijn voor het waarden en beoordelen. Deze verandering wordt als noodzakelijk gezien omdat er een verschuiving in expertise wordt opgemerkt. Op lokaal niveau zijn er immers mensen die meer kennis hebben over een specifiek gebouw in hun nabije omgeving dan een expert van de RCE.⁹⁹ Toch blijkt er in de praktijk nog weinig rekening te worden gehouden met de waardering van burgers. Zo hebben we reeds geconstateerd dat de huidige minister van OCW het niet noodzakelijk achtte de criteria van monumenten aan te passen, of aan te scherpen.

Burgers doen een stapje terug.

Tot 2009 konden burgers, zoals reeds meerdere malen aangehaald, zelf een verzoek indienen voor een rijksmonument, zij konden dus zelf het initiatief nemen. In navolging van de *MoMo* is dit recht verwijderd. Het belangrijkste argument was het papierwerk van de RCE te reduceren. Daar kwam bij dat burgers de aanvraagprocedure ook inzetten om de bureaus te pesten of om de gemeente of projectontwikkelaar te dwarsbomen. Op het moment dat de procedure immers in gang werd gezet kon er tijdelijk niks aan de omgeving verbouwd worden. Door het schrappen van artikel 3 hebben burgers echter geen officiële rol meer binnen het proces van het aanwijzen van rijksmonumenten. Er kunnen nog steeds wel tips worden ingestuurd, maar de RCE is niet meer wettelijk verplicht deze in behandeling te nemen en te onderzoeken. Eerder moest ieder verzoek door de bureaucratische molen en werd ieder verzoek dus behandeld.¹⁰⁰ Burgers kunnen enkel nog vrijblijvend een tip indienen.

De Raad van Cultuur, het adviesorgaan van de minister, omtrent het erfgoed- en cultuurbeleid, onderstreept in *Analyse Modernisering Monumentenzorg* (2009) het belang van de participatie van burgers. Zij stelt dat burgers zich betrokken voelen bij architectuur, stedenbouw en landschap en dat zij graag willen opkomen voor de mooie en waardevolle gebouwen in hun leefomgeving.¹⁰¹ De Raad van Cultuur vindt het feit dat artikel 3, het recht van burgers tot het indienen van een aanvraag, verwijderd is geen goed idee. Er is immers geen andere manier voor burgers om hun stem te laten horen in het aanwijzingsproces.¹⁰² Er wordt geopperd dat er meer ruimte moet zijn voor de betrokkenheid van burgers. Dit is niet enkel een mogelijkheid, maar de Raad van Cultuur noemt dit zelfs een verplichting van de

⁹⁹ Ministerie van OCW, *Visie modernisering monumentenzorg*, 13.

¹⁰⁰ Ibid., 11.

¹⁰¹ Raad van Cultuur, *Analyse beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg* (2009) 2.

¹⁰² RvC, *Analyse beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 2.

RCE op basis van de Verklaring van Portoroz die door de voormalig staatssecretaris voor Cultuur, meneer Van der Ploeg in 2001 ondertekend is.¹⁰³ In deze verklaring zijn immers actuele richtlijnen vastgelegd voor een nieuwe vorm van maatschappelijke participatie in de erfgoedsector.

Deze verandering in wetgeving is opmerkelijk te noemen. In de beleidsbrief wordt immers uiteengezet dat de scheidslijn tussen experts en leken vervaagt en dat men beseft dat burgers op lokaal niveau meer kennis in huis kunnen hebben over een specifieke casus dan de erfgoed specialisten van de RCE.¹⁰⁴ Plasterk schrijft in het nieuwe stelsel te willen zoeken naar maatregelen waardoor de kennis van particuliere organisaties en burgers kan worden gebruikt bij het nieuwe aanwijzingsprogramma.¹⁰⁵ De wens om burgers en burgerorganisaties serieus te betrekken in het aanmeldingsproces klinkt mooi op schrift, maar is nog niet hard gemaakt doormiddel van wetgeving. Burgers mogen hun mening geven wanneer hier om wordt gevraagd - dit gebeurt dikwijls door het benaderen van erfgoedstichtingen vanuit de RCE - maar zij kunnen wettelijk gezien geen initiatief nemen. Alleen de georganiseerde burger die deel uit maakt een erfgoedvereniging of stichting maakt nog een kans om zijn mening te mogen ventileren binnen de RCE. De enkele hobbyist met interesse in de kerktoren om de hoek wordt niet gehoord. Burgers zijn dus hun recht om aanvraag voor aanwijzing in te dienen kwijt. Maar welke manieren zijn er voor hen nog over om wel invloed uit te oefenen op het erfgoedbeleid van de RCE en wat zeggen deze mogelijkheden over de manier van besturen van de RCE? In mijn hoofdvraag wordt er een verklaring gezocht voor de verschillende rol van herinneringen binnen de tipgeving en toekenning van rijksmonumenten. In deze paragraaf wil ik onderzoeken of burgers een ander geluid door middel van tipgeving laten horen omdat zij geen andere mogelijkheid zien om te laten horen dat zij zich niet herkennen in het beleid van de RCE.

Om deze vragen te kunnen beantwoorden zal er gekeken worden naar een theorie van Jurian Edelenbos zoals beschreven in zijn proefschrift *Proces in vorm. Procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming over lokale ruimtelijke projecten*. Binnen dit proefschrift heeft hij de ideeën van bestuurskundigen Hoogerwerf en Herweijer uit hun boek *Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschappen* uitgebreid. Hoogerwerf schrijft dat een beleidsproces een dynamisch verloop kent, argumenten en interacties zorgen uiteindelijk voor het tot stand komen van een beleid. Bij dit proces moet er worden gekeken naar de wisselwerking tussen

¹⁰³ RvC, *Analyse beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 3.

¹⁰⁴ Ministerie van OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 13.

¹⁰⁵ Ministerie van OCW, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*, 13.

factoren en actoren. Actoren zijn in dit geval ambtenaren en politieke partijen. Er is zelden één actor, daarom noemt Hoogerwerf een beleidproces een multi-actorproces.¹⁰⁶ In het *Belvederebeleid* wordt benoemd dat door de toenemende bewustwording van burgers en particulieren, zij zich uiteindelijk ook tot belangrijke actoren zouden kunnen ontpoppen. Zij hebben immers veel kennis op het gebied van planontwerp, beheer en communicatie in huis.¹⁰⁷ Hoewel de expertise bekend is, en ook wordt benoemd door de RCE, is het de vraag in hoeverre deze groep als volwaardige actor erkend wordt. Politieke democratie is, volgens Hoogerwerf, de wijze van besluitvorming waarbij de burgers indirect of direct invloed kunnen uitoefenen op het overheidsbeleid.¹⁰⁸ Binnen dit proces kunnen burgers zich beroepen op hun burgerrechten en wettelijke procedures om op te komen voor hun rechten en invloed uit te mogen oefenen op het beleid. Een voorbeeld van uiting is het oprichten van politieke organisaties, het uiten van de mening (online, op de radio, op de televisie of in het openbaar) en burgerinitiatieven. Daarnaast kunnen burgers binnen het systeem van politieke democratie hun invloed uitoefenen op het beleid door gebruik te maken van politieke partijen en maatschappelijke organisaties die op grotere schaal kunnen opkomen voor de wensen en eisen van burgers.¹⁰⁹

Jurian Edelenbos gaat in zijn proefschrift verder in op het thema beleidsvorming. Het zwaartepunt ligt binnen zijn onderzoek op interactieve beleidsvorming. Hij ontwikkelt een participatieladder Een checklist die duidelijk aantoont van wat voor soort beleidsvorming er sprake is, wat de houding is van de instantie die verantwoordelijk is voor het beleid en welke rol er is weggelegd voor burgers. Deze participatieladder legt hij naast het schema van bestuursstijlen van Pröpper en Steenbeek, waardoor de rolverdeling nog scherper in beeld wordt gebracht.¹¹⁰ De ladder is op de volgende pagina afgebeeld. Wanneer we deze ladder naast het beleid van het Rijk leggen, is te zien dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden. In de masterthesis van Saskia Groot Koerkamp *Waardevol herbestemmen, een onderzoek naar de invloed van burgers op he beleid van de herbestemming van industrieel erfgoed* toetst zij eveneens de *MoMo* aan de hand van de participatieladder van Edelenbos. Zij concludeert dat minister Plasterk de waarden die burgers erfgoed toedichten serieus neemt en dat hij in *MoMo* stelt dat hier meer aandacht voor zou moeten komen. Edelenbos stelt dat het

¹⁰⁶ Andries Hoogerwerf, 'beleid, processen en effecten' *Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschap*. A. Hogerwerf en M. Herweijer red. 8^e editie. (Alphen aan de Rijn, 2008) 23.

¹⁰⁷ Belvedere, *Nota Belvedere*, 78.

¹⁰⁸ I.M.A.M. Pröpper en M. Herweijer 'burgers in het beleidsproces' *Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschap*. A. Hogerwerf en M. Herweijer red. 8^e editie. (Alphen aan de Rijn, 2008) 261.

¹⁰⁹ Pröpper, 'burgers in het beleidsproces', 261.

¹¹⁰ Jurian Edelenbos, *Proces in vorm: Procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming over lokale ruimtelijke projecten* (2000) 39.

meerekenen van de verschillende waarden en perspectieven van zowel beleidsmakers als burgers ten goede komen aan de kwaliteit van het beleid. Van Groot-Koerkamp beschrijft het hedendaagse beleid als een participatieve stijl die zich op het niveau van adviseren op de participatieladder van Edelenbos bevindt.¹¹¹

Ik interpreteer het beleid echter anders. Dit ligt aan het feit dat Groot Koerkamp kijkt naar de visie die in de beleidsbrieven wordt beschreven, terwijl ik let op welke rechten en plichten er daadwerkelijk zijn vastgelegd. Hoewel de RCE veel gesprekken voert met verschillende erfgoed-organisaties is de houding van de RCE dominant. Mocht het zo zijn, dat de Rijksdienst hier, om wat voor reden ook, in de toekomst geen heil meer in ziet, hebben de burgers geen poot om op te staan. Waar vóór 2009 de mogelijkheid bestond voor burgers om de agenda, door middel van aanvragen, te bepalen, valt deze mogelijkheid nu weg. De mogelijkheid om tips te geven bestaat nog wel, maar kent geen verplichtingen binnen de RCE om serieus te onderzoeken. De burgers hebben dus geen invloed meer op de agenda. Zij kunnen enkel hun mening uiten op het moment dat de gemeente of provincie, waar het desbetreffende potentiële monument zich bevindt, hierom vraagt. Het aanwijsbeleid is dan echter al in gang gezet. Burgers kunnen dus enkel reageren op de reeds

Tabel 2.1 Mate van participatie en stijlen van bestuur

Participatieladder Edelenbos (2000)	bestuursstijlen Pröpper en Steenbeek (1999)	rol van burger	rol van bestuur
Participant wordt niet betrokken	1. gesloten autoritaire stijl	geen	voert zelfstandig beleid en verschaft geen informatie
1. informeren	2. open autoritaire stijl	doelgroep van onderzoek/ voorlichting, levert geen input	voert zelfstandig beleid en verschaft hierover informatie
2. raadplegen	3. consultatieve stijl	geconsulteerde gesprekspartner	bepaalt beleid en geeft de mogelijkheid tot commentaar, maar hoeft daaraan geen consequenties te verbinden
3. adviseren	4. participatieve stijl	adviseur	bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen
4. coproduceren	5. delegerende stijl	5. medebeslisser: binnen randvoorwaarden	5. bestuur besluit over het beleid met inachtneming van de voorafgestelde randvoorwaarden
	6. samenwerkende stijl	6. samenwerkingspartner op basis van gelijkwaardigheid	6. bestuur werkt en besluit op basis van gelijkwaardigheid met participant samen
5. meebeslissen	7. faciliterende stijl	initiatiefnemer	biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan participanten over

Tabel 1: Jurian Edelenbos, *Proces in vorm. Procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming over lokale ruimtelijke projecten* (2000) 39.

¹¹¹ Edelenbos, *Proces in vorm*, 87.

gekozen koers van de RCE en hebben weinig tot geen inspraak in het bepalen van de koers. Wanneer er wordt gekeken naar de verschillende niveaus van de participatieladder van Edelenbos stel ik dat er door het afschaffen van het aanvraagverzoek een stap terug is gedaan op de ladder. Er is van het adviseerniveau teruggedaan naar het raadpleegniveau. Burgers hebben dus geen zeggenschap meer in het aanwijsbeleid van het Rijk aangaande rijksmonumenten. De minister, alsmede de RCE stellen eigenhandig een aanwijsproject samen.

2.5 Conclusie

Terugkomend op de deelvraag ‘Wie bepaalt wat een rijksmonument is?’ kan worden gesteld dat de RCE met goedkeuring van de minister van OCW de touwtjes stevig in handen heeft. De RCE ziet een rijksmonument als een authentiek gebouw waarbij de architectonische kenmerken erg belangrijk zijn. De cultuurhistorische kernmerken spelen een rol, maar staan minder op de voorgrond. De rol van herinneringen binnen het rijksmonumentenbeleid is dus zeer minimaal.

Hoewel uit verschillende nota's is gebleken dat zowel de minister als de RCE op de hoogte is van de mening van de burgers hebben zij dit nog niet weten te vertalen in het beleid voor rijksmonumenten. Wel zijn er twee belangrijke veranderingen die de thematiek van herinneringswaarde en burgerparticipatie aansnijden. Enerzijds is dit de ontwikkeling van decentralisatie. Burgers kunnen op dit beleid gemakkelijker invloed uitoefenen. De decentralisatie heeft er echter niet voor gezorgd dat de zorg voor rijksmonumenten gedecentraliseerd is, maar dat er meer categorieën monumenten zijn bijgekomen. Daarnaast is er de ontwikkeling van het gebiedsgericht beschermen. Ook hier gaat op dat er binnen deze projecten wel aandacht is voor de cultuurhistorische waarde, en daarmee ook de herinneringen en verhalen, van gebieden maar niet binnen het rijksmonumentenbeleid. Het feit dat burgers vervolgens sinds 2009 weinig tot geen wettelijke mogelijkheid hebben om zich te mengen in het debat van het aanwijsbeleid voor rijksmonumenten, maakt dat burgers zich dubbel buitenspel gezet zouden kunnen voelen. Zij kunnen zich immers én niet vinden in het beleid én hier niets aan veranderen.

Hoofdstuk 3

Welk verhaal wordt verteld door middel van een rijksmonument?

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat, de RCE en burgers gebouwen om verschillende redenen belangrijk vinden, zij waarderen gebouwen aan de hand van verschillende, of verschillend ingevulde criteria. De Rijksdienst hecht veel waarde aan de authenticiteit van een gebouw en de architectonische kenmerken, terwijl burgers meer belang hechten aan het bewaren van een gebouw met bijzondere herinneringen. In dit hoofdstuk onderzoeken we of dit onderscheid ook duidelijk naar voren komt in de drie casussen. Aan de hand van de deelvraag ‘Welk verhaal wordt verteld door middel van een rijksmonument?’ wordt er gekeken of de tipgevers en toekenners een ander verhaal willen vertellen door middel van het beschermen van gebouwen en hoe dit verhaal zich verhoudt tot het verhaal dat de RCE vertelt door middel van het rijksmonumentenbeleid.

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat burgers in de bres springen wanneer er een karakteristiek gebouw uit hun omgeving gesloopt dreigt te worden. Het gebouw heeft altijd dienst gedaan als herberg van hun herinneringen. Vanuit maatschappelijk en historisch oogpunt gezien, draagt een goed en aantrekkelijk verhaal bij aan de waardering van het gebouw. Frijhoff stelt dat een gebouw ‘maar vaak te winnen heeft bij een *performance*, een encenering of een andere vorm van weloverwogen promotie waarbij het object tot een hogere waardering wordt gebracht, historisch dan wel esthetisch. [...] De beste geheugenplaatsen staan in narratieve tradities en kennen een rijke discursieve geschiedenis.’¹¹² Een gebouw kan een eigen verhaal vertellen, maar ook onderdeel zijn van een groter verhaal. De monumentenlijst is een collectie van gebouwen, deze gebouwen tezamen vormen een collectie die het verhaal vertelt van de verzamelaar. Hoewel de objecten dus oud kunnen zijn, vertellen zij altijd een recent verhaal, het verhaal van het keuzeprocess van de hedendaagse verzamelaar. Zerubavel beschrijft dit als volgt: ‘*Thus when writing our resumes, for example, we often try to present our earlier experiences and accomplishments as somehow prefiguring what we are currently doing.*’¹¹³ Het toevoegen van nieuwe objecten aan de lijst van rijksmonumenten kan ervoor zorgen dat het verhaal een andere wending krijgt.

In dit hoofdstuk zal ik de verhalen die de tipgevers van de verschillende casussen uitdragen en het verhaal dat wordt gecreëerd door middel van het rijksmonumentenbeleid analyseren. Ik heb de tipgevers van de eerste twee casussen geïnterviewd. Dit interview gecombineerd met literatuur waarvan zij hebben gezegd dat die hun verhaal ondersteunt of

¹¹² Frijhof, *Mist van de geschiedenis*, 39.

¹¹³ Eviatar Zerubavel, *Time Maps*, 13.

beschrijft, zijn de belangrijke primaire bronnen in dit hoofdstuk. Daarnaast zal ik bij mijn derde casus, evenals bij het bestuderen van het aanwijsbeleid van de RCE gebruik maken van de documentatie van de RCE. Voordat alle casussen individueel worden geanalyseerd, zullen eerst de theorieën die belangrijk zijn bij het analyseren van narratieven uiteen worden gezet.

3.1 Het gewenste eind is te creëren

Een verhaal ontstaat niet zomaar. Het is voor mensen één van de manieren om het gevoel van tijdreizen te ondervinden. Verhalen kunnen het gevoel geven dat een gebeurtenis uit het verleden kan worden herbeleefd. Niet elk verhaal leent zich hiervoor enkel een verhaal met een sterk plot wordt snel wijdverspreid. Een plot is de rode draad in een verhaal dat de verschillende opzichzelfstaande gebeurtenissen met elkaar verbindt.¹¹⁴ Het plot van een verhaal is ook afhankelijk van de tijd waarin het verhaal tot stand komt. Zoals Wallace Stevens reeds zei: “*All history is modern history*”.¹¹⁵ Het moment van schrijven en de bijbehorende kennis is altijd cruciaal voor het verhaal dat wordt beschreven.

Een plot ontstaat niet zomaar. Paul Ricoeur noemt dit proces *emplotment*. Hiermee doelt hij op het ordenen van de opzichzelfstaande gebeurtenissen zodat er een verbinding tussen hen ontstaat. Wanneer dit onderdeel goed gebeurt, kent het verhaal zekere spanningsbogen, blijft de toehoorder betrokken en bevat het verhaal ook een duidelijk eind. Een ander belangrijk onderdeel van *emplotment* is het vaststellen van de periodisering. De eerste stap voor het aanbrengen van een periodisering is het aanwijzen van het begin- en eindpunt van het verhaal.¹¹⁶ Daarnaast is het opdelen van het verhaal in bepaalde hoofdstukken of tijdsspanne ook een onderdeel van een periodisering. S. Conrad meent dat periodisering noodzakelijk is om een verhaal behapbaar te maken. Het benoemen van een begin- en eindpunt en het opdelen van een verhaal in behapbare brokken maakt dat de verteller de nadruk op bepaalde aspecten legt. De verteller beslist bijvoorbeeld wat hij relevant vindt.

Het plot is dus de rode draad van het verhaal. Zerubavel noemt drie basis plotlijnen: *progressline*, *declineline* en de *zigzagline*. De *progressline* focust zich op een positieve ontwikkeling. Een voorbeeld van deze plotlijn is het verhaal van een rijke familie waarin wordt benadrukt dat zij oorspronkelijk van eenvoudige komaf is en zich met veel pijn en

¹¹⁴ David Wood, *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation* (New York 1991) 21.

¹¹⁵ D.R. Kelley 'Ideas of periodization in the West', in E.Q. Wang ed., *The many faces of Clio: cross-cultural approaches to historiography; essays in honor of Georg G. Iggers* (New York 2007) 25.

¹¹⁶ David Wood, *On Paul Ricoeur*, 27.

moeite omhoog heeft gewerkt.¹¹⁷ Binnen deze plotlijn wordt de toekomst geïdealiseerd. De tweede plotlijn is de *declineline*. Deze plotlijn benadrukt de pessimistische kijk en heeft een zeer nostalgische nasmaak. Het idee ‘vroeger was alles beter’ komt dikwijls terug in deze plotlijn. In tegenstelling tot de eerste plotlijn wordt in dit geval het verleden geromantiseerd.¹¹⁸ In deze twee eerste plotlijnen staat een (positieve of negatieve) ontwikkeling centraal. Er is echter ook een plotlijn die in het teken staat van veranderingen. Deze derde plotlijn wordt de *zigzagline* genoemd. De zigzag ontstaat op het moment dat de verandering een gevolg krijgt, deze kan positief of negatief zijn. Er bestaan ook twee *zigzaglines*. Allereerst is er de *rise-and-fall-line*, deze plotlijn zien we vaak terug bij het bestuderen van een verloren oorlog. Ten tweede is er de *fall-and-rise-line*. Zerubavel noemt als voorbeeld hiervan het verhaal Assepoester.¹¹⁹ De periodisering van het verhaal is dus heel erg belangrijk voor de plotlijn. Wanneer het verhaal te vroeg wordt gestopt, of misschien juist te lang doorgaat kan het plot volledig veranderen.

Bij het analyseren van het verhaal dat mij door de tipgevers is overgedragen zal ik het plot van het verhaal in beeld proberen te brengen, de periodisering benoemen en onderzoeken welke *plotline* wordt gebruikt. Door een duidelijke checklist te gebruiken per casus, kan er uiteindelijk een heldere vergelijking worden gemaakt.

3.2 Het overdekte dorpsplein

Op vrijdag 24 april jongstleden, ben ik afgereisd naar het Noord-Hollandse Blokker voor een interview met Gert Elzinga en Ellie Bruijns. Zij hebben mij gepassioneerd en vol enthousiasme verteld over mijn eerste casus, de Veilinghal in Blokker. Elzinga is voorzitter van de Stichting Beatles in Blokker en Bruijns is penningmeester en secretaris van Historisch Blokker. Het interview vindt niet statisch plaats, het is een natuurlijk verlopend gesprek. Terwijl we door de veilinghal lopen krijg ik het één en ander uitgelegd. Hierna was er genoeg ruimte was om vragen te stellen. Zoals genoemd in het eerste hoofdstuk deed het panddossier van de RCE vermoeden dat het pand werd gedragen door de herinnering aan het concert van *The Beatles*. Tijdens mijn bezoek blijkt dat dit concert misschien wel het paradepaardje is, maar dat het zeker niet het hele verhaal van de hal ‘Op Hoop van Zegen’ dekt. Wat het verhaal van de Veilinghal volgens Elzinga en Bruijns is, zal ik hieronder uiteenzetten.

¹¹⁷ Zerubavel, *Time Maps*, 14.

¹¹⁸ Ibid., 16.

¹¹⁹ Zerubavel, *Time Maps*, 8, 19.

Wanneer ik hun verhaal verkort heb weergegeven, zal ik hun keuzes bij het vertellen van het verhaal analyseren. Ik zal kijken naar het plot, de periodisering en de *plotline*.

Bruijns stelt dat de hal een centrale plaats kent in Blokker. Ze vertelt dat de hal in 1949 werd geopend en reeds in 1981 werd gesloten. De hal was in de eerste plaats een plek van arbeid. Het dorp was en is een tuindersdorp en er heerste een grote ons-kent-ons-sfeer in de hal. Hier hoorden de mannen hoeveel er voor hun handelswaar geboden werd, kaartten zij met elkaar terwijl ze moesten wachten op de uitkomsten en rookten ze een sigaretje. Eind jaren '50 zag de zoon van de burgemeester wel brood in de locatie, vertelt Elzinga. Ben Essing, begin twintig en rechtenstudent zag de potentie van een concertzaal in een lege hal. Volgens Elzinga gebruikte Essing voor de inrichting van de hal voornamelijk de reeds aanwezige spullen. Zo dienden de kisten als stoeltjes, die door middel van beschermmateriaal van enig comfort werden voorzien. Toen *The Beatles* in de jaren '60 wereldwijd bekendheid verwierven, kon het niet lang duren tot de Britse popgroep ook voet op Hollandse bodem zou zetten. In juni 1964 was het dan zo ver. Volgens Elzinga waren de concertzaalmanagers in het land echter niet zo enthousiast als de hordes fans. Het gebrek aan animo voor het huisvesten van het concert was te wijten aan de angst voor vandalisme. Dit was volgens Elzinga het moment dat Essing zijn kans schoon zag. Essing dacht waarschijnlijk alleen maar: 'Wat valt er nu eigenlijk te slopen in een veilinghal waarvan het interieur is opgebouwd uit fruitkistjes?' aldus Elzinga. En zo kwam het dat de grote popband de enige concerten in Nederland in het West-Friese Blokker gaf.

Het concert van *The Beatles* was overigens niet het eerste concert in de veilinghal. Essing wist eerder al internationale artiesten als Louis Armstrong en Nana Mouskouri aan zich te binden. Blokker Festivals, zoals deze festiviteiten werden genoemd, waren al snel een begrip in Blokker en omgeving. Het waren feesten waarin het dorp volgens Bruijns geen grenzen kende. De verschillende groepen die het dorp door de verzuiling rijk was, werkten tijdens de festivals allemaal samen. Dit kwam mede door het beleid van Essing, zo merkt Elzinga op. Op grote evenementen zijn immers veel vrijwilligers of werknemers nodig en een ieder die tijdens de festivals meewerkte, deelde mee in de winst. Zo kwam het dat vanuit veel verschillende verenigingen leden met elkaar samenwerkten met het oog op de verenigingskas. De hal kreeg naast het praktische karakter steeds meer het imago van een overdekt dorpsplein. Het was een ons-kent-ons cultuur, waar dorpen bekend om staan, waar zuil-overstijgend werd samengewerkt om van elk feest een succes te maken.

Het verhaal van 'Op Hoop van Zegen' startte dus strikt genomen in 1949, het jaar van de opening en lijkt misschien te eindigen in 1981 wanneer de hal sluit. Maar dit blijkt niet het

geval te zijn. De hal speelt nu nog steeds een belangrijke rol in de Blokkerse gemeenschap. Onlangs zijn de bankjes in de afmijnzaal geadopteerd door betrokkenen en belangstellenden, om restauratie te kunnen bekostigen. Opmerkelijk is het feit, dat Bruijns vertelde dat er een groot aantal jongeren geïnteresseerd was in het adopteren van een bankjes. Bovenin dezelfde hal zijn de kleine telefooncellen omgebouwd tot ‘herinneringszuilen’. Elke telefooncel kent een eigen thema waarin foto’s, attributen en krantenknipsels tentoon worden gesteld. Thema’s die aan bod komen zijn voormalige bedrijven die werkzaam waren in de hal (zoals Karsten) en natuurlijk ook *The Beatles*. De veilinghal is ooit gebouwd vanuit economisch oogpunt, maar bleek tevens een grote sociale rol te vervullen.

De belangrijkste actor in het verhaal van ‘Op Hoop van Zegen’ lijkt toch Ben Essing te zijn, de man die de festivals in Blokker introduceerde en organiseerde. De optredens van nationale en internationale artiesten zijn belangrijke thematische hoofdstukken in het verhaal.

‘Het verhaal’ van Elzinga en Bruijn over de hal lijkt in eerste instantie erg nostalgisch. De gemoedstoestand van ‘vroeger was alles beter’ komt sterk naar voren. De hal was een overdekt dorpsplein, het voorzag in een zekere sociale behoefte van de samenleving. Na het sluiten van de hal leek er een stukje verbinding in het dorp verloren te gaan. In dit geval komt duidelijk naar voren hoe belangrijk periodisering is voor het plot van het verhaal. Het verhaal stopte immers niet nadat de hal werd gesloten voor economische doeleinden. Ja, de festivals werden meer een uitzondering dan een regel in de agenda van het West-Friese dorp, maar de herinneringen aan ‘de goede oude tijd’ werden gekoesterd en maakten dat mensen zich weer verenigden rond de hal. In de hal ontwaakt door middel van burgerbetrokkenheid een waar dorpsmuseum. Zoals reeds eerder genoemd zijn er de geadopteerde bankjes en de thematisch ingerichte telefooncellen in de afmijnzaal. Na het sluiten van de veilinghal zal het narratief waarschijnlijk een *declineline* hebben bevat. Nu Blokker echter de verandering van economisch naar sociaal belang van de hal heeft doorgemaakt durf ik te spreken van de ‘fall-and-rise-line’. Er was de angst dat het gemeenschappelijke gevoel uiteen zou vallen, maar door het gemeenschappelijk bewaren en verzamelen van objecten met gemeenschappelijke herinneringen zit het plot van ‘de hal als verbindende factor’ weer in de lift.

Beoordeling RCE

In de nota *Verzoek tot aanwijzing als rijksmonument van de veilinghal ‘Op Hoop van Zegen’ te Blokker* (01/05/2014) beschrijft de Rijksdienst de waarde van het gebouw en de redenen waarom zij heeft besloten het gebouw niet aan te wijzen als een rijksmonument. Hierin staat dat “Hoewel de monumentenwet 1988 daarvoor wel een basis biedt, is het aanwijsbeleid nooit

gericht geweest op plekken, die alleen bijzonder zijn vanwege een gebeurtenis. Dit is een aspect waar zijdelings aandacht voor is tijdens de aanwijzing.” Hoewel de herinneringen aan de vele grote optredens (en met name die aan *The Beatles*) interessant zijn, kent het gebouw verder weinig monumentale waarde. Opmerkelijk is dat in de brief van de minister aan de Stichting Beatles *Aanwijzingsverzoek veilingshal ‘Op Hoop van Zegen’ in Blokker* (12/05/2014) wordt beschreven dat de afmijnzaal interessant is door de schaarste van intact bewaarde zalen in Nederland, maar dat deze zaal niet in relatie staat tot de herinnering aan het concert van *The Beatles*. In deze zin wordt weer onderstreept dat herinneringen een rol kunnen spelen, maar nooit de hoofdreden voor beschermen zijn. Het feit dat het potentieel monumentale onderdeel van de hal en de herinnering aan het concert van de *The Beatles* niet direct in verband staan, maakt dat zij elkaar niet ondersteunen en de herinneringen dus geen meerwaarde zijn voor het gebouwde erfgoed. Het verhaal over de Veilinghal ‘Op Hoop van Zegen’ van Bruijns en Elinzga is dat van een werkplaats die veranderde in een overdekt dorpsplein. Dit verhaal is veel meer dan alleen de herinneringen aan het optreden van *The Beatles*. In de afwijzing wordt niet gesproken over de waarde van de herinnering *an sich*. Er worden geen uitspraken gedaan of een herinnering bijvoorbeeld een minimaal aantal dragers zou moeten hebben voor de herinnering aan een gebouw doorslaggevend zou kunnen zijn. Een herinneringswaarde is niet voldoende om een gebouw te beschermen en daarmee is de kous af.

3.3 De stille ooggetuige

Na drie en een half uur in de auto te hebben gezeten kwam ik aan in het Friese Burum. Dit is de plaats waar ik het interview had met de erfgoeddeskundige en tevens tipgeefster van mijn tweede casus. Ik was nog niet de auto uitgestapt of de mevrouw die tegenover mijn parkeerplaats woonde, vroeg me nieuwsgierig of ik uit het naburige Visvliet kwam. Toen ik haar vertelde dat ik uit Rotterdam kwam, keek ze me met grote ogen aan: ‘Oooh, Rotterdam, helemaal uit Rotterdam.. Dat is heel erg ver weg’. Vervolgens legde ik haar uit dat ik voor de molen kwam en wees mevrouw mij attent de weg naar de molen, die één straat verderop stond. Dit begin van mijn bezoek aan Burum illustreert duidelijk hoe kleinschalig de Friese gemeente is, een thema dat nog vaker zal terugkeren.

Bij de molen had ik een interview met Jaqueline Brauwers bestuurslid van Stichting Erfgoed Kollumerland en Nieuwskruisland. Zij zou mij namens de stichting een rondleiding geven in de molen en vertellen over de ontwikkelingen rond de molen na de brand in 2012.

Het gesprek vond plaats op de begane grond van de molen. De ruimte die in het weekend ook wordt gebruikt als streekwinkeltje, als educatie lokaal en als ‘woonkamer’ van de molen. De ruimte was versierd met posters van de molen, met spreekbeurtposters van kinderen uit de omgeving en cheques die ten tijde van de herbouw zijn ontvangen. Hier wordt ook het boek *De geschiedenis van de koren- en pelmolen Windlust, Burum* van Warner B. Banga verkocht. Dit is een overzichtswerk van amateur molen-historicus Banga waarin hij het verhaal van de Burumse molen heeft getracht vast te leggen. Tijdens het gesprek met Brauwer over de geschiedenis van de molen, refereerde zij meerdere malen aan het boek en toen ik het boek had gelezen kon ik eigenlijk niet anders concluderen dan dat Brauwers zich het verhaal van Banga reeds had toegeëigend. Het verhaal dat ik hieronder zal analyseren is dan ook het verhaal zoals het is beschreven door Banga, aangezien dit het verhaal is dat Brauwers mij vertelde. Banga heeft dit verhaal samengesteld op basis van archiefonderzoek en interviews met (ex-)molenaars. Het publiceren van dit boek is mede mogelijk gemaakt door de Gemeente Kollumerland ca, bouwbedrijf Kolthof, Vaags Molenwerken en Fonds Coöperatief Divided Rabobank Drachten Friesland Oost, waardoor kan worden gesteld dat het verhaal in de directe omgeving breed gedragen wordt. Na het kort samenvattend weergeven van het verhaal zal ik de keuzes, die gemaakt zijn bij het opschrijven van het verhaal, analyseren. Ik zal kijken naar het plot, de periodisering en de *plotline* die wordt gebruikt.

Banga start het verhaal reeds halverwege de zestiende eeuw. Hij heeft de eerste aanwijzing van de aanwezigheid van een molen in het dorp gevonden in 1565.¹²⁰ Het spreekt voor zichzelf dat de molen dus eerder gebouwd is. Wanneer dit het geval was, wordt echter niet door Banga benoemd.

*In zeventienhonderd tachtig en vijf,
Verbrandde mij het ganse lijf,
Maar als Phoenix uit de as verrezen,
Doe ik mijn werk (weer) als voor dezen.¹*

Afbeelding 1: Oud versje over de brand in 1785.¹¹

Wat volgt is een economische en eigendomsgeschiedenis van de molen. In 1785 brand de gehele molen af. Waar een brand misschien voor discontinuïteit kon zorgen, gebeurde dit niet. Binnen zeer korte tijd werd de molen herbouwd en werd de molen weer gebruikt als bron van economische voorspoed.¹²¹ Halverwege het boek wisselt de schrijver van stijl. De zakelijke beschrijving van de biografie van de molen maakt plaats voor persoonlijke verhalen, die zijn gebaseerd op interviews. Banga heeft in totaal vijf mannen geïnterviewd, de laatste

¹²⁰ Warner B. Banga, *De geschiedenis van de koren- en pelmolen Windlust, Burum* (2014) 9.

¹²¹ Banga, *Windlust, Burum*, 41.

professionele molenaar en de vier vrijwillige molenaars die tot op de dag van vandaag actief zijn in en rond de molen. Alle vijf de mannen vertellen over soortgelijke herinneringen. Gerrit Bremer (molenaar van 1941 tot 1973) en vrijwillig-molenaar Meindert Broersma vertellen uit eerste hand over hun herinneringen aan de molen in oorlogstijd. Bremer vertelt over de onderduikers in het dorp, de seinfunctie die de wieken van de molen hadden en het feit dat door het ontbreken van bomen in de oorlog de molen ook fungeerde als uitkijkpost. De molen was het centrum van het dorp en dat is ook terug te zien aan de hand van de jeugdherinneringen die alle molenaars aan het gebouw hebben. *“We konden altijd in de molen en hebben onze namen in de balken gekrast of geschreven, dat soort dingen. Wij waren daar vaak en het is eigenlijk een wonder dat er nooit iets ergs is gebeurd, dat er kinderen van de stelling of mensen van de trap gevallen zijn.”*¹²² De joligheid die ook verbonden is aan de molen beperkt zich niet enkel tot de jeugdigen van het dorp. Meerdere malen hebben volwassen mannen zich laten vastbinden aan de wieken om een rondje in de lucht te maken. Het was dit soort baldadigheid, die maakte dat de molen voor leven in de brouwerij zorgde. Hoewel er dus sprake is van twee verschillende molens in dit verhaal, wordt dat door de Burumers niet zo beleefd. Zo zegt Marco Hiemstra in zijn interview: *De molen staat al 400 jaar in het dorp, dat hoort erbij, en het is een herkenningsteken voor Burum. Wij hebben de kerk, de molen en de schotels.*¹²³ De brand in 2012 hakte er bij de molenaars en bij alle dorpsgenoten flink in. Op de specifieke avond in mei, vulde het dorp zich met vuur, as, tranen en ongeloof. Het komt op mij over alsof het dorp één van zijn vaste inwoners was verloren. De opluchting die vrij kwam op het moment dat men hoorde dat de molen zou worden herbouwd was dan ook groot. De molen wordt vandaag de dag niet meer uit economische beweegredenen gebruikt, maar hij maalt nog geregeld. De molen is een opleidingsmolen geworden.

Het verhaal van Banga over de molen start dus reeds voor 1565 en eindigt in 2014, het moment van uitgave. Banga vertelt de biografie van de molen, de functies die de molen heeft gehad en de eigenaren die het heeft gekend. Het plot van het verhaal lijkt te zijn dat de molen zich elke keer schikt naar de omstandigheden. De molen wordt door de Burumers gebruikt voor de functie die op dat moment het meest noodzakelijk is. Moet er gemoderniseerd worden? Dan gebeurt dat. Is het oorlog en moet er geseind worden om Duits gezag te kunnen ondermijnen? Dan gebeurt dat. Hebben de kinderen in het dorp een fijne thuishaven nodig waar zij zich spelenderwijs het boeren- en molenaarsbestaan eigen kunnen maken? Dan is

¹²² Banga, *Windlust, Burum*, 140.

¹²³ *Ibid.*, 134.

daar ook ruimte voor. Kort gesteld: De molen is de eeuwige bewoner van Burum die door de aanpassingen van de Burumers steeds in nieuwe situaties onmisbaar wordt gemaakt. Dit plot kent een dubbele *zigzagline*, type *fall-and-rise*. De twee dips in het verhaal zijn de branden in 1785 en 2012. Even dreigt de molen zijn vitale functie in het dorp te verliezen, maar door het herbouwen van de molen blijft de molen als hoofdrolspeler in het Burumse dorpsleven overeind.

Beoordeling RCE

Molen de Windlust is op 10 september 1968 ingeschreven in het rijksmonumenten-register. Toentertijd werden er geen uitgebreide rapportages gemaakt over beweegredenen om een gebouw te kwalificeren tot een rijksmonument. De enige uitleg die in het archief is opgenomen: ‘KORENMOLEN “Windlust”. (18^e eeuw?) Bovenkruier met stelling.’¹²⁴ De RCE gebruikte bij het aanwijzen van de originele molen, dus een andere periodisering dan Banga en menig Burumer. De afgebrande molen uit de zestiende eeuw wordt door de RCE niet meegerekend. De RCE vertelt dus het verhaal van molen de Windlust (1785-2012) en niet die van ‘de molen in Burum’ (1565-heden). Na de brand startte de RCE in eerste instantie de procedure tot afvoeren van de monumentenlijst. Toen de gemeente Kollumerland en de stichting Erfgoed Kollumerland en Nieuwskruisland hiertegen in opstand kwamen, heeft de RCE nader onderzoek gedaan naar het beschermen van de herbouwde molen. Molens worden volgens *Een toekomst voor molens* (2011) onder andere beoordeeld op hun cultuurhistorische waarde, gaafheid en herkenbaarheid en op hun zeldzaamheid. Het is bij molens niet erg als er door de tijd heen praktische aanpassingen aan de molen zijn gedaan omdat deze inzichten geven in het ‘leven’ van de molen.¹²⁵ Dit was in het geval van de Windlust duidelijk het geval. De molen had sporen van de verschillende tijden die het had overleefd. De molen was zeldzaam in zijn soort, vele ‘soortgenoten’ hadden de veranderingen der tijd niet of niet geheel overleefd en kende niet de authenticiteit die de Windlust wel bevatte. Het herbouwen van de molen, zorgde er misschien wel voor dat de molen op precies dezelfde manier werd gebouwd als de afgebrande molen, de RCE stelde echter dat ‘Aangzien authenticiteit van het historisch materiaal verloren is gegaan, [kunnen deze alleen nog, E.M. v. A.] worden beschouwd als additionele waarden, die op zichzelf onvoldoende aanleiding geven de molen

¹²⁴http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=1&cLimit=25&cOBJnr=23744&oOrder=ASC&cLast=4&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=Friesland&sGemeente=Kollumerland+en+Nieuwskruisland&sPlaats=Burum&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (14/05/15).

¹²⁵ RCE, *Een toekomst voor molens*, 19 – 24.

op de lijst van rijksmonumenten te behouden.’¹²⁶ Na druk van verschillende betrokkenen, waar in het volgende hoofdstuk dieper op in wordt gegaan, heeft de minister besloten de molen toch niet af te voeren. De molen is nu nog steeds een rijksmonument. Het doel van de RCE was het aanwijzen van authentieke gebouwen die zeldzaam in zijn soort en kenmerkend voor Nederlandse bouwkundige ontwikkeling zijn. Door het handhaven van de status bij molen de Windlust ontstaat een ander perspectief. Hoewel duidelijk is gemaakt dat de status van de molen in Burum een uitzondering is, heeft de RCE in dit geval besloten dat authentieke ervaring van de pel- en korenmolen de Windlust belangrijker is dan de authentieke materialen.

3.4 Monument, moment in het nu

Mijn derde casus is een bijzondere omdat de RCE hier zowel verantwoordelijk was voor de tipgeving als de toekenning van de rijksmonumentenstatus. De Hollandsche Schouwburg is immers aangewezen als rijksmonument vanuit het aanwijsproject ‘Wederopbouw’ Op zeven april sprak ik met de gepensioneerde, ex-werknemer van de RCE Aart de Vries over het aanwijsbeleid van de RCE en het ontbreken van belangrijke verhalen in de aanwijsrapportages van rijksmonumenten. Toen hij een aantal jaar geleden in het kader van het aanwijsproject Wederopbouw op onderzoek ging, kwam hij erachter dat er zelfs op het formulier van het pand aan de Prinsengracht 263 het verhaal van Anne Frank niet wordt genoemd.¹²⁷ “Voor zover ik weet, wordt het verhaal van de plaats enkel benoemd in het rapport van Hotel de Wereld in Wageningen en in het rapport van jouw casus, de Hollandsche Schouwburg.”¹²⁸ De RCE heeft zich dus nooit laten leiden door de biografieën van gebouwen bij het toekennen van een monumentenstatus. De Hollandsche Schouwburg blijkt hier een uitzondering op de regel te zijn.

Het aanwijzen van de Hollandsche Schouwburg betreft geen nieuwe bescherming, maar een bijbescherming. De gevel van het pand is reeds op 9 juli 1974 opgenomen in het monumentenregister. De omschrijving van dit monument luidt als volgt: ‘Ruïne van de Hollandsche Schouwburg (1892-1893, door C.A. Brombach). Gepleisterde gevel in enigszins

¹²⁶ RCE-archief, panddossier 23744, ‘Brief RCE, aan de gemeente Kollumerland’ (5/052013).

¹²⁷ http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=0&cLimit=25&cOBJnr=4296&oOrder=ASC&cLast=1&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=&sGemeente=&sPlaats=&sStraat=Prinsengracht&sHuisnummer=263&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (29/04/2015).

¹²⁸ interview Aart de Vries, gepensionerd, ex-werknemer RCE (7/04/2015).

klassicistisch-manieristische trant.’¹²⁹ De rest van het pand inclusief de tuin is nu dus aangewezen als potentieel rijksmonument door de RCE en is op dit moment voorbeschermd. De omschrijving hiervan luidt: “Gevel en achterliggend restant van de voormalige Hollandsche Schouwburg. Daarachter gelegen binnenplaats met galerijen, monument en ruïne van de toneeltoren ter herdenking van de hieruit gedeporteerde Amsterdamse joden. Onderin het schouwburgdeel een chapelle adente met de namen van de gedeporteerden. Terreininrichting.”¹³⁰ De herinneringsplaats en de herinnering worden dus in de omschrijving benoemd en zijn, zo blijkt uit de rapportage van de RCE, de reden voor benoeming.¹³¹

Binnen het reeds benoemde aanwijsproject ‘de Wederopbouw (1959-1965)’ krijgt de Hollandsche Schouwburg een plaats in de categorie herdenking.¹³² Binnen deze paragraaf zal ik het verhaal dat de initiator, de RCE, wil vertellen door middel van het bijschermen nader analyseren. De Hollandsche Schouwburg was reeds voor het beschermen een herdenkingsplaats. Zij vertelde dus haar eigen verhaal. Dit verhaal is door de RCE toegeëigend en diende als drijfveer bij het benoemen. Het verhaal dat ik zal analyseren is dus de toegeëigende herinnering van de RCE, het verhaal van de Hollandsche Schouwburg. Omdat de RCE de initiator is, kent deze paragraaf ook geen vergelijking tussen de initiator en de RCE. Het grote verhaal dat de RCE vertelt door middel van hun aanwijsbeleid volgt in de volgende paragraaf.

Binnen het verhaal speelt de Hollandsche Schouwburg op twee manieren een rol. Allereerst is de Hollandsche Schouwburg de naam van de plaats. Ten tweede is het ook de naam van de instantie die vandaag de dag het verhaal van de plaats vertelt. Voor het gemak noem ik de instantie in de rest van mijn thesis Stichting Hollandsche Schouwburg. Dit is immers de titel die zij zichzelf hebben gegeven.¹³³

Het gebouw de Hollandsche Schouwburg opende in 1892 haar deuren, toch start het verhaal van herdenkingsplaats de Hollandsche Schouwburg pas een halve eeuw later, tijdens de

¹²⁹http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=0&cLimit=25&cOBJnr=4111&oOrder=ASC&cLast=1&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=4111&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=&sGemeente=&sPlaats=&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (14/05/15).

¹³⁰http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=0&cLimit=25&cOBJnr=1023241&oOrder=ASC&cLast=1&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=532241&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=&sGemeente=&sPlaats=&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (14/05/15).

¹³¹ RCE-archief, Panddossier 532241, ‘pandomschrijving’ (2014).

¹³² <http://cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw/beschrijving-bouwwerken-1959-1965-per-thema> (6/06/2015).

¹³³ <http://www.hollandscheschouwburg.nl> (7/06/2015).

Tweede Wereldoorlog. De Stichting Hollandsche Schouwburg start het verhaal met een opsommingen van gebeurtenissen die er op die plaats in de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden. In 1941 veranderen de Duitsers de naam van Hollandsche Schouwburg in Joodse Schouwburg en wordt het gebouw enkel nog voor optredens met joods publiek gebruikt. Na een jaar veranderde de functie van het gebouw en werd het een verzamelplaats voor joden. Het werd een meldplaats voor deportatie. Vanuit de Hollandsche Schouwburg werden zij gedeporteerd naar doorgangskamp Westerbork, waarna zij vervolgens op transport werden gesteld naar de beruchte concentratie- en vernietigingskampen over de Nederlandse grens.¹³⁴ Joodse gezinnen zaten dikwijls enige dagen tot een week in de Hollandsche Schouwburg voor zij werden gedeporteerd naar Westerbork. De gezinnen bleven tijdens deze wachttijd niet bij elkaar. De kinderen werden apart opgevangen in de crèche aan de overkant van de straat. De scheiding tussen ouders en kinderen en de relatief lange wachttijd brachten Walter Süskind op het idee om de kinderen – van wie de ouders toestemming gaven – via ontsnappingsroutes weg te sluisen en op deze manier te redden van de Duitsers.¹³⁵

Na de oorlog heeft het gebouw nooit meer gefunctioneerd als schouwburg, iedere poging stuitte op veel weerstand. De Stichting Hollandsche Schouwburg kocht in 1947 het pand om zeker te zijn dat het gebouw nooit meer voor ontspanningsdoeleinden zou worden gebruikt. Sinds 1962 kent de binnenplaats een monument en in 1993 volgde er een gedenkwal waar de namen van 6700 joodse families te lezen zijn.¹³⁶ Stichting Hollandsche Schouwburg stelt dat het door zijn zeldzaamheid de belangrijkste herdenkingsplaats van joodse slachtoffers is en zij heeft dan ook besloten de plaats uit te laten groeien tot national holocaust memorial en Sjoa-museum waarin de gehele geschiedenis van de Jodenvervolging in Nederland wordt getoond.¹³⁷ De RCE onderstreept deze aspecten van de schouwburg in zijn rapport: ‘Samen met het Anne Frank Huis, Herinneringencentrum Westerbork en Nationaal Monument Kamp Vught de belangrijkste *Lieux de Memoire* waar de Sjoa centraal staat.’¹³⁸ Voor de joden neemt de Schouwburg een bijzondere plaats in en kent het, het grootste aantal bezoekers tijdens herdenkingen op vijf mei en Jom Hasjoa.¹³⁹

Het toegeëigende verhaal van de RCE van Stichting Hollandsche Schouwburg over het gebouw start dus ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, in 1941, en eindigt in het heden. Het eindpunt van het verhaal is opmerkelijk. De aanwijzing is immers niet gebeurd op basis

¹³⁴ <http://www.hollandscheschouwburg.nl/geschiedenis> (14/05/15).

¹³⁵ <http://www.hollandscheschouwburg.nl/geschiedenis/deportatieplaats/de-crèche/redding> (14/05/15).

¹³⁶ <http://www.hollandscheschouwburg.nl/geschiedenis> (14/05/15).

¹³⁷ <http://www.hollandscheschouwburg.nl/actueel/vernieuwing/nationaal-sjoa-museum> (14/05/2015).

¹³⁸ RCE-archief, Panddossier 532241, ‘pandomschrijving’ (2014).

¹³⁹ Ibid.

van wat er in de Tweede Wereldoorlog in de Hollandsche Schouwburg gebeurd is, maar op basis van de plaats die de herinnering aan deze gebeurtenissen in het heden in onze samenleving inneemt. Hoewel de gebeurtenissen die worden herdacht in de Hollandsche Schouwburg niet direct worden gekoppeld aan een voortuitgang, stel ik toch dat de plotline wel een progressline is. Sinds het eind van de Tweede Oorlog wordt er immers al gewerkt aan een goede en waardige herinneringsplek voor de joodse gemeenschap. Deze herinneringsplaats neemt nog steeds toe in bekendheid. Zowel de toenemende vraag naar deze herinneringsplaats als de toenemende mogelijkheden in het faciliteren van deze vraag maken dat voor het plot 'herinneren van de vreselijke gebeurtenissen die in de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden' er een stijgende lijn te zien is.

3.5 Gebouwen als toneelspelers van een nationaal verhaal

Elk gebouw heeft een biografie. Wanneer er echter van een afstand naar de verschillende rijksmonumenten of gebouwen wordt gekeken spelen de biografieën niet meer zo'n belangrijke rol, maar komt de relatie tussen de gebouwen onderling op de voorgrond te staan. De overeenkomsten tussen de gebouwen maken dat er een verhaal wordt gevormd. De beoordelings- en aanwijsprocedure van de RCE, maakt dat er nieuwe toneelspelers aan het verhaal van de rijksmonumenten worden toegevoegd. De RCE heeft geen script liggen waarin staat welk verhaal er wordt geconstrueerd door middel van het aanwijsbeleid. Deze paragraaf bestaat niet uit een samenvatting van het verhaal waarna er een analyse volgt. Ik zal door middel van een analyse van het beleid een verhaal construeren. De keuzes die de RCE maakt zal ik benoemen en plaatsen in het *emplotment* proces van Ricoeur.

De RCE voert haar aanwijsbeleid uit door het hanteren van een aantal strenge criteria. Deze checklist wordt naast de kenmerken van het potentiële rijksmonument gelegd en op basis van de overeenkomsten kan er worden geconstateerd of het gebouw al dan niet in aanmerking komt voor deze status. Deze kenmerken zijn statisch en zullen niet snel veranderen. Er zijn in ieder geval geen veranderingen aangekondigd in de nabije toekomst door middel van de Erfgoedwet. Hoewel de criteria statisch zijn, is de manier van het benaderen van potentiële rijksmonumenten veranderd, waardoor er toch een verandering in het creëren van een plot te zien is.

Op dit moment zijn er nog drie mogelijkheden voor een gebouw om in aanmerking te komen voor een rijksmonumentenstatus. De eerste mogelijkheid is wanneer het monument past in het aanwijsprogramma 'de Nieuwe Hollandse Waterlinie', de tweede mogelijkheid is

wanneer het in aanmerking komt voor het aanwijsprogramma ‘de Wederopbouw’ wanneer het ‘een essentieel toonbeeld van de cultuurhistorische of sociaalhistorische ontwikkelingen van de wederopbouwperiode in Nederland’¹⁴⁰ is, en tot slot is de derde mogelijkheid wanneer het een onontdekt pareltje is. Deze onontdekte schat kan dan op basis van: ‘zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde worden aangemerkt als nationaal of internationaal monument van de Nederlandse architectuur, stedenbouw, landsinrichting, bouwtechniek of ruimte gebonden kunst.’¹⁴¹ Het belang van de technische geschiedenis die gepaard gaat met het bouwen van gebouwen is ook terug te vinden in het verslag *Visie en Missie* van de RCE waarin directeur Cees van ’t Veen stelt dat monumenten overblijfselen zijn uit de geschiedenis van het bouwen.

Het beginpunt van het verhaal van de RCE staat altijd open voor discussie. De oudste monumenten die worden beschermd zijn archeologische monumenten. Het ligt dus aan het soort opgravingen of de periodisering van het verhaal naar vroeger wordt bijgesteld. Het eindpunt van het verhaal groeit evenwijdig mee aan onze tijdlijn en eindigt dus altijd in het heden. Dit is niet altijd het geval geweest. Tot de *Modernisering Monumentenzorg* (2009) moest een potentieel monument minimaal vijftig jaar oud zijn, dit maakte dat er een zekere afstand in tijd was, wat het objectief beoordelen moest bevorderen. Het wegvallen van deze regel was echter noodzakelijk doordat er door de snelle veranderingen in de maatschappij anders potentiële gebouwen eerder zouden bezwijken door de tijd, dan dat er mogelijkheden waren deze hiertegen te beschermen. Het wegvallen van deze grens vertelt ons als luisteraar dus dat de ontwikkelingen in het verhaal van de RCE sneller op elkaar volgden dan eerder het geval was. Het plot kent dus een zekere versnelling.

Rond de millenniumwisseling merkte de RCE dat de monumentenmarkt tot voor 1940 verzadigd begon te raken. De potentiële gebouwen waren bekeken en beoordeeld en er was geen noodzaak meer om hier veel aandacht te besteden. De RCE kende dan ook een terughoudende houding ten aanzien van het aanwijzen van rijksmonumenten en er werd een start gemaakt met het opstellen van een planmatig aanwijsbeleid. Deze programma’s (de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Wederopbouw) zorgden ervoor dat het rijksmonumentenbestand niet slechts één verhaal vormde, maar dat er duidelijke sub-verhaallijnen of hoofdstukken werden gecreëerd.

¹⁴⁰ Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 15 februari 2013, nr. WJZ/486285 (10330), over de bevoegdheid tot het aanwijzen van onroerende monumenten als beschermd monument, bedoeld in artikel 3, eerste lid van de Monumentenwet 1988 (Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2013) *Staatscourant* nr. 5217 (2013).

¹⁴¹ Minister van OCW, ‘aanwijzingsbeleid 2013’ *Staatscourant* nr. 5217, artikel 4.

Wanneer het algemene aanwijsbeleid wordt geanalyseerd, kan er worden gesteld dat door de RCE, door middel van het benoemen van rijksmonumenten, het verhaal wordt verteld van gebouwd Nederland. Het vertelt de architectonische geschiedenis. Deze geschiedenis loopt eeuwen terug en eindigt in het heden. Door de nadruk te leggen op technologische en architectonische ontwikkeling ontstaat er een plot dat gekenmerkt wordt door een *progressline*. Het aanwijsbeleid vertelt immers het verhaal van Nederlanders die goed kunnen bouwen en die innovatief op veranderingen blijven reageren. Door het invoeren van aanwijsprogramma's splitst het verhaal zich na de Tweede Wereldoorlog en ontstaan er meerdere verhaallijnen die zich parallel aan elkaar ontwikkelen. De aanwijsprogramma's vormen dus een verhaallijn in het grotere verhaal. Ook deze verhaallijnen kennen een plot met een *progressline*. De periodisering is echter niet bij alle sub-verhaallijnen hetzelfde. Het aanwijsprogramma van de Wederopbouw start bijvoorbeeld net na de Tweede Wereldoorlog, het moment dat de Nederland nog in puin lag en eindigt op het moment dat de woningnood is opgelost en Nederland weer een goed functionerend land is.

3.6 Conclusie

Wanneer we de verschillende casussen naast elkaar leggen zien we diverse verschillen en overeenkomsten. Het verhaal dat Bruijns en Elzinga over de Veilinghal hebben verteld, is het verhaal van een hal die veranderde van een gebouw met economische belangen in een plaats met voornamelijk sociale belangen. Het werd een overdekt dorpsplein. Het gebouw is aan veel verschillende veranderingen onderhevig geweest. Dit maakt dat het verhaal verschillende lagen bevat. Molen de Windlust kent ook een dergelijke ontwikkeling. Ook deze molen is veranderd van werkplaats in dorps huis. Echter spelen hier de karakteristieken van het gebouw wel een belangrijke rol. De herinneringen aan molen de Windlust zijn specifiek voor een molen, en niet vervangbaar door een ander gebouw. De Hollandsche Schouwburg heeft tot slot ook verschillende functies gehad. Maar deze ontwikkeling is minder dynamisch. Waar de veranderende functie van de molen en de veilinghal mede bepaald werd door de noodzaak om mee te gaan met de tijd, kent de Hollandsche Schouwburg één ijkpunt waar de functie van het gebouw gedwongen werd veranderd. Na deze gebeurtenis in de Tweede Wereldoorlog heeft de tijd op deze plaats lange tijd stil gestaan en staat de hedendaagse functie in het teken van de verandering uit de oorlog.

Wanneer we kijken naar de theoretische aspecten van de verhalen blijkt dat alle verhalen eindigen in het heden, zowel de biografieën van de gebouwen als wel het verhaal dat wordt

gecreëerd door middel van het aanwijsbeleid. Ook kennen alle plotlijnen uiteindelijk een stijgende lijn. Het verhaal zoals dat is verteld door Bruijns en Elzinga over de Veilinghal en dat van molen de Windlust naar het verhaal van Banga kennen wel een schakelmoment. Zij kenden immers een *zig-zag plotline* in tegenstelling tot het verhaal van Stichting de Hollandse Schouwburg en een verhaal dat kan worden gecreëerd op basis van het aanwijsbeleid van de RCE. Deze twee laatste verhalen kenden een *progressline*. De verhalen, van de casussen gaan, over de gebeurtenissen die in het gebouw hebben plaatsgevonden, terwijl het aanwijsbeleid van de RCE het verhaal van gebouwd Nederland vertelt.

In mijn hoofdvraag wordt er gesuggereerd dat herinneringen een verschillende rol spelen binnen de tipgeving en toekenning van rijksmonumenten en het rijksmonumentenbeleid. Naar aanleiding van dit hoofdstuk kan worden gesteld dat dit inderdaad het geval is. In het geval van mijn drie casussen spelen herinneringen bij de tipgeving een zeer belangrijke rol. Een verklaring voor de verschillende rol van herinneringen vinden we in het verhaal dat beide partijen vertellen. De rol van herinneringen is binnen de tipgeving groot, zij willen het verhaal van de geleefde geschiedenis vertellen. De rol van herinneringen is binnen de toekenning klein, de RCE verwijst bij de casus van de veilinghal en de molen naar de criteria die worden gehanteerd bij het beoordelen van rijksmonumenten. Het lijkt duidelijk, de RCE wijst geen rijksmonument toe op basis van herinneringen. Hoewel dit resoluut klinkt, blijkt dit niet het geval. De rol van herinneringen bij de toekenning van de Hollandsche Schouwburg is namelijk erg groot, het is zelfs doorslaggevend. De rol van herinneringen in het rijksmonumentenbeleid is summier, de RCE wil immers de geschiedenis van gebouwd Nederland vertellen, waarbij anekdotes uit het verleden irrelevant zijn.

In het volgende hoofdstuk zal worden onderzocht hoe de casussen van de Hollandsche Schouwburg en molen de Windlust zich onderscheiden van veilinghal ‘Op Hoop van Zegen’. De eerste twee casussen zijn immers wel erkend als rijksmonument.

Hoofdstuk 4

Welke herinneringen stollen tot een rijksmonument?

In het inleidende hoofdstuk is de theorie van Kansteiner *politics of memory* besproken. Kort gezegd komt deze theorie neer op het idee, dat bij het overdragen van een herinnering er altijd twee groepen invloed hebben op de herinnering.¹⁴² Allereerst zijn er de producenten van herinneringen. Deze groep is in het vorige hoofdstuk aan bod gekomen. De gesprekspartners uit het vorige hoofdstuk vertelden hun verhaal over gebouwen met veel elan. Het verhaal, zoals dat is verteld door de gesprekspartners, heb ik nader bestudeerd en de manier waarop het verhaal wordt gecommuniceerd, de zogenoemde *performance*, heb ik benoemd. De tipgevers bepalen op het moment van tipgeving de *performance* van het monument, zij beslissen welk verhaal er wordt verteld en vanuit welke invalshoek dit wordt gepresenteerd. De tweede groep is de consument. Dit zijn de mensen die de herinneringen ontvangen. Binnen dit hoofdstuk zal ik geen onderzoek doen naar individuele consumenten, ik onderzoek de consumenten van een grotere afstand en als collectief. Zo zal ik kijken naar de ontwikkeling van de herinnering en naar het draagvlak van de herinnering.

De historiografie van mijn thesis bevat al veel van het theoretisch kader dat van belang is voor dit hoofdstuk. Ik zal de belangrijkste concepten nu kort herhalen. Toe-eigenen is volgens Frijhoff een belangrijke handeling bij het bestuderen van de overdracht van herinneringen.¹⁴³ Assmann stelt dat iets niet van de één op de andere dag onderdeel is van ons collectieve geheugen. Er zijn verschillende niveaus. Een communicatieve herinnering is een herinnering waarbij de ervaring actief wordt overgedragen, ooggetuigen leven nog. De herinnering komt vervolgens verder van de eerste eigenaar af te staan. De toegeëigende herinnering kan na verloop van tijd een rol spelen binnen een specifieke groep. Deze herinnering wordt een collectieve herinnering genoemd.¹⁴⁴ De herinneringen die al geruime tijd aanwezig zijn binnen een grote groep, geïnstitutionaliseerd zijn en onderdeel geworden zijn van een breed gedragen cultuur, noemen we een culturele herinnering.¹⁴⁵ Vaak zien we dat deze niveaus ontstaan door een abstrahering door de tijd heen. Een gebeurtenis met een grote impact (zoals 9/11) kan zich echter ook ontwikkelen tot culturele herinnering terwijl het ook nog een communicatieve herinnering is. Niet elke consument die deel wordt gemaakt van een herinnering zal zich deze (op dezelfde manier) toe-eigenen. Het feit of de herinnering beklijft aan de gedachtes van de persoon in kwestie hangt af van de identiteit van de persoon.

¹⁴² Hogervorst, 'Female resistance fighters', 79.

¹⁴³ Frijhoff, *De mist van de geschiedenis*, 11.

¹⁴⁴ Frijhoff, *De mist van de geschiedenis*, 13.

¹⁴⁵ Ibid.

Zoals Grever benoemde, bestaat een identiteit uit verschillende facetten, met elk een eigen geschiedenis die is opgebouwd uit herinneringen en ervaringen.¹⁴⁶ Of een herinnering wordt toegeëigend hangt af van de overeenkomsten die de herinneringen hebben met één van de facetten van de identiteit. Een identiteit bestaat uit verschillende gemeenschappelijke delers, iemand kan bijvoorbeeld Joods zijn, fan van *The Beatles* en in Burum wonen. De combinatie van de verschillende delers maakt de identiteit echter uniek.¹⁴⁷ Het feit dat een identiteit uit verschillende facetten bestaat en een verhaal – zoals in het vorige hoofdstuk is aangetoond – verschillende verhaallagen kent, maakt dat consumenten met verschillende identiteiten zich dezelfde herinnering kunnen toe-eigenen.¹⁴⁸ Er zijn immers verschillende combinaties tussen een deel van de identiteit en de verschillende verhaallijnen mogelijk.

Centraal in dit hoofdstuk staat de vraag: ‘Welke herinneringen stollen tot rijksmonument?’ Hierbij onderzoek ik de karakteristieken van de casussen waarbij de rijksmonumentenstatus is toegekend. Om dit goed in beeld te krijgen zal ik allereerst onderzoek doen naar het niveau van de herinnering. Hierbij borduur ik voort op de bronanalyse van het vorige hoofdstuk. Ik heb binnen dit hoofdstuk gebruik gemaakt van de twee interviews met de tipgevers van de molen uit Burum en de veilinghal in Blokker. Daarnaast zal ik ook kort andere bronnen waarin de herinnering tot uiting komt zoals een film, of museum kort aanstippen. Ik zal kijken of de herinnering een communicatieve, collectieve of culturele herinnering is. Vervolgens zal ik de groep die zich de herinnering kan hebben toegeëigend benoemen. Mijn thesis kent geen enquête en ik kan dus niet met zekerheid stellen welke groepen zich de herinnering hebben toegeëigend. Ik kan enkel de deelgroepen die zich mogelijk aangesproken voelen, benoemen. Tot slot zal ik constateren of deze herinnering dominant of subdominant aanwezig is in Nederland.

4.1 Verspreid door interesse

Wanneer het verhaal van de veilinghal in Blokker nader wordt onderzocht blijkt dat dit verhaal verschillende kanten kent. Dit verhaal kent verschillende betekenislagen, waardoor luisteraars ergens tussen kunnen kiezen. Je luistert alleen naar wat je interessant vindt.¹⁴⁹ Met andere woorden: Er wordt dus enkel aandacht besteed aan dat thema dat een deel van de toehoorders’ identiteit uitdaagt. Ik zal nu het verhaal verder uitsplitsen op de verschillende

¹⁴⁶ Maria Grever, ‘Geen identiteit zonder oriëntatie in de tijd, 445.

¹⁴⁷ Frijhoff, *De mist van de geschiedenis*, 34.

¹⁴⁸ Ibid., 36.

¹⁴⁹ Ibid., 39.

thematieken die het verhaal bevat. Vervolgens zal ik benoemen welke groepen zich aangesproken zouden kunnen voelen tot deze thema's en of deze herinneringen dominant of subdominant zijn in Nederland.

Allereerst zal ik de herinnering die de veilinghal in Blokker herbergt nader bestuderen. Het verhaal, zoals Elzinga en Bruijns dat mij hebben verteld, gaat over tuinders, festivalgangers, betrokken dorpsgenoten en over werknemers van de diverse transportbedrijven die van de locatie gebruik hebben gemaakt. De locatie is niet enkel een herinneringsplaats aan de persoonlijke herinneringen. De locatie is ook uitgegroeid tot een dorpsmuseum waarbij de afmijnzaal een centrale rol speelt. Wanneer de verschillende niveaus van herinneringen naast het fenomeen in Blokker worden gelegd, kan worden gesteld dat er in Blokker sprake is van een culturele herinnering. Het verhaal van Bruijns en Elzinga, is terug te vinden in de afmijnzaal van de veilinghal. De zaal heeft immers verschillende herinneringsplaatsen waar de diverse thema's die het vertelde verhaal rijk is, verteld worden.

De biografie van de hal is echter niet het enige verhaal dat werd verteld door het tweetal. Elzinga vertelde mij uitgebreider over het bezoek van *The Beatles*. Die herinnering kan afzonderlijk worden onderzocht. Ook deze herinnering is uitgegroeid tot een culturele herinnering. Deze herinnering is onderdeel van het grotere verhaal van het bezoek van de *The Beatles* aan Nederland en terug te vinden in diverse boeken. Voorbeelden hiervan zijn *YEAH! YEAH! YEAH! Twee dagen met The Beatles in de polder* (2014) van Cees Nooteboom en Huug Schipper en *The Beatles in Holland, Het bezoek van John, Paul, George en Jimmie aan Nederland* (2014) van Jan-Cees ter Brugge, Henk van Gelder, Piet Scheuders en Lucas Ligtenberg. Tevens is het concert in Blokker ook onderdeel van de tentoonstelling in het *Beatle* museum Alkmaar.¹⁵⁰

Op basis van de verschillende thema's die aan bod kwamen in het verhaal zoals Elzinga en Bruijns mij dat op vrijdag 23 april jongstleden hebben verteld, en de betrokken partijen die zij hebben benoemd probeer ik een beeld te schetsen. Het verhaal van Elzinga en Bruijns kent drie lagen. Allereerst is er de economische functie van de hal. Tuinders in het dorp en de omgeving kennen de hal beroepsmatig. De hal maakt deel uit van hun professionele identiteit. Ten tweede is er de hal als overdekt dorpsplein. Diverse dorpsgenootschappen voelen zich verbonden met de hal op basis van de verschillende festiviteiten die er werden georganiseerd. Bij de dorpsinwoners, waarbij het sociale aspect van

¹⁵⁰ Bezoek, *The Beatle* Museum Alkmaar (24/04/2015).

een dorp een onderdeel van hun cultuur is, maakt de hal een onderdeel uit van de geschiedenis van het sociale karakter van het dorp. Tot slot is de herinnering aan het concert van *The Beatles*. Deze herinnering spreekt twee groepen mensen aan. Allereerst is er de hierboven genoemde groep. Het concert was immers één van de vele festiviteiten die het dorp rijk was. Ten tweede is er ook een grotere en wijdverspreide groep die zich door deze herinnering aangesproken voelt. *The Beatles* hebben een belangrijke rol gespeeld in de jaren '60 en in de popcultuur. Hun nummers zijn nog steeds inspiratiebron voor hedendaagse bands. De Nederlandse groep *De Jeugd van Tegenwoordig* maakte in hun nummer 'sterrenstof', door de zin 'loesoe in de sky met diamonds om mijn nek, bitch' een verwijzing naar het nummer 'Lucy in the sky with Diamonds' van *The Beatles*. Hoewel de muziek van de groep niet gelijk staat aan de herinnering aan de concerten in de veilinghal, zijn de concerten wel een belangrijk ankerpunt geweest binnen de Nederlandse cultuur. De herinnering aan de concerten van *The Beatles* kunnen dus een rol spelen bij een ieder waarbij de jarenzestigcultuur en popconcerten in Nederland onderdeel uitmaakt van hun identiteit. De hysterie die het concert van *The Beatles* in 1964 teweeg bracht wordt nog dikwijls genoemd, wanneer er uitzinnige tienermeisjes op hun idool staan te wachten.¹⁵¹

Het verhaal zoals Elzinga en Bruijns dat mij hebben aangeboden is een verhaal dat dominant is binnen de groep waarbinnen de herinnering is overgedragen. De herinnering is dominant in Blokker en omstreken. Het is echter geen wijdverspreid verhaal, het is dus niet dominant in Nederland. De laag waarin wordt gefocust op het concert van *The Beatles* daarentegen is wel wijdverspreid. Deze herinnering is niet plaatsgebonden maar interesse gebonden. De kans dat geïnteresseerden in popmuziek en popconcerten in Nederland zich de herinnering aan het concert van *The Beatles* toe-eigenen is groot. Het bezoek van de popgroep wordt in *De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland* genoemd op de cultuur-religieuze tijdbalk in de periode 1960 – heden. Het ijkpunt wordt echter wel gedeeld met de groep *Rolling Stones*.¹⁵² Het niveau van het verhaal van Blokker bepalen is niet eenvoudig. Het levensverhaal van de veilinghal en de enkele herinnering aan het concert van *The Beatles* zijn beide geïnstitutionaliseerd. Ze voldoen aan de definitie van Assmann, ware het niet dat de herinnering niet onder grote groep verspreid is, maar onder een specifieke, interesse gebonden groep. De herinneringen die worden uitgedragen door de tipgevers categoriseer ik dan ook als 'interesse gebonden culturele herinnering'. Het is dus een culturele herinnering die subdominant is aan het nationale verhaal van Nederland in de jaren '60.

¹⁵¹ <http://www.rtlnieuws.nl/boulevard/entertainment/bieber-hysterie-aantocht> (25 mei 2015).

¹⁵² Noordhoff Atlasproducties, *De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland* (2011) 496.

4.2 Authentieke beleving

De herinnering die door de tipgevers van ‘Op Hoop van Zegen’ wordt uitgedragen bevindt zich op het niveau van een culturele herinnering. Ik zal nu onderzoeken welk niveau de herinnering die door de tipgevers in Burum wordt overgedragen heeft en welke groepen zich potentieel aangesproken voelen door deze herinnering.

Na de brand in 2012 besloten de inwoners van het Friese dorp Burum de molen op ambachtelijke wijze te herbouwen. ‘De molen is van essentieel belang voor het collectief geheugen van het Friese dorp Burum en moet daarom zijn beschermde status van rijksmonument behouden’.¹⁵³ Dit was het unanieme advies van de gemeente Kollumerland en de Raad van Cultuur aan de RCE. De Rijksdienst besloot echter dat herinneringen niet van doorslaggevende waarde zijn en wilde de molen afvoeren. Pas na bemoeienis van Friese Kamerleden zwichtte minister Bussemaker en behield de herbouwde molen zijn status. Op dinsdag 21 april jongstleden ben ik naar het Friese Burum gereden voor een gesprek met Jacqueline Brauwers, voorzitter Erfgoed Kollumerland. In dit gesprek was één van mijn doelen om erachter te komen wat het collectief geheugen, zoals genoemd in de brief van de gemeente Kollumerland, inhoudt. Ik zal eerst onderzoeken wat voor soort herinnering de herinnering is, vervolgens kijk ik welke mensen zich betrokken voelen bij deze herinnering en tot slot bestudeer ik of deze groep(en) dominant of subdominant zijn.

Brauwers gaf in het gesprek aan dat alle dorpsbewoners jeugdherinneringen aan de molen hebben. Velen speelden vroeger in en rond de molen, hadden er een bijbaantje en hadden hun naam vereeuwigd in de vele houten balken die de molen rijk was.¹⁵⁴ Deze herinneringen zijn allemaal communicatieve herinneringen waarbij de molen een stilzwijgende ooggetuige speelde. De herinneringen hebben zich in het verleden nooit verder ontwikkeld dan communicatieve herinneringen, het blijven leuke anekdotes. De molen heeft vele generaties, door de tijd heen, om zich heen tikkertje zien spelen, verliefd zien worden en zien werken. Hij was er altijd en het idee dat de stabiele factor in het dorp zou verdwijnen na de brand was voor veel dorpsgenoten onoverkomelijk. Het beeld dat Banga heeft geschetst in zijn boek *De geschiedenis van koren- en pelmolen Windlust, Burum* van Warmer B. Banga (2014) wordt gedeeld door de dorpsbewoners. Er zijn weinig verhalen die van generatie op generatie zijn overgedragen. De herinneringen aan de molen blijven dus op communicatief niveau: er worden anekdotes in familiale of vriendschappelijke kring verteld maar deze

¹⁵³ RCE-archief, panddossier 23744, ‘Gemeente Kollumerland en Nieuwkruisland, Brief aan de minister – Motie monumentenstatus’ (11/02/2014).

¹⁵⁴ Interview met Jacqueline Brauwers voorzitter Erfgoed Kollumerland (21 april 2015).

verhalen ontpoppen zich niet tot collectieve herinnering. De enige communicatieve herinnering die actief wordt overgedragen en de potentie heeft om uit te groeien tot een collectieve herinnering is het verhaal waarin de molen een sleutelrol heeft gespeeld in het seinen in de oorlog.¹⁵⁵ Dit verhaal is niet enkel kenmerkend voor Burum. Het seinen door de wieken van de molen in een bepaalde stand te zetten, was een veelvoorkomende manier van communiceren in de Tweede Wereldoorlog. Deze herinnering is dan ook niet uniek voor de omgeving, maar maakt wel dat het grote verhaal van de oorlog door lokale verhalen blijft leven in Burum. De suggestie van de gemeente en de Raad van Cultuur dat de molen een belangrijke rol in het collectieve geheugen van de inwoners van Burum speelt klopt echter mijns inziens niet. Er is sprake van een collectie van communicatieve herinneringen. De molen speelt in het geheugen van een grote gemeenschap een rol, de herinnering is echter niet hetzelfde en verwijst ook niet naar één specifieke gebeurtenis. Er is dus een collectie aan communicatieve herinneringen en wanneer wij ons vasthouden aan de definities van Assmann staat een collectie aan communicatieve herinneringen niet gelijk aan een collectieve herinnering.

Bij het aanwijzen van de rijksmonumentenstatus heeft de RCE met geen enkel soort herinnering rekening gehouden. De Rijksdienst hecht waarde aan het beschermen van molens omdat zij beeldbepalend zijn voor Nederland.¹⁵⁶ Hoe authentieker en unieker de molen, hoe groter de kans dat hij een rijksmonumentenstatus toegekend krijgt. Het feit dat de originele Windlust veel informatie gaf over de werking van een pel- en korenmolen, was voor de RCE de reden voor het aanwijzen tot rijksmonument.¹⁵⁷

Opmerkelijk is dat hoewel er dus geen sprake is van een collectieve herinnering, er wel een grote groep meeleeft met het Friese dorp na de brand. De herinneringen aan de molen zijn niet op grote schaal overgedragen, het zijn individuele en communicatieve herinneringen. In mijn gesprek met Brauwers heb ik veel gesproken over de diverse groepen die in actie kwamen na de brand. Zo kregen de inwoners van Burum bijval van diverse molenaars, sympathisanten van molens en zelfs van Friese Kamerleden. Dit gebeurde echter niet allemaal op hetzelfde moment.

¹⁵⁵ Banga, *Windlust, Burum*, 23.

¹⁵⁶ RCE, *Toekomst voor molens*, 19,20.

¹⁵⁷ http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=1&cLimit=25&cOBJnr=23744&oOrder=ASC&cLast=4&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=Friesland&sGemeente=Kollumerland+en+Nieuwkruisland&sPlaats=Burum&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (30/04/15).

Ik ga nu onderzoeken hoe het mogelijk was dat, ondanks het ontbreken van een collectieve herinnering waar men zich gemakkelijk mee kon identificeren, mensen zich toch genoeg betrokken voelden om zich voor het herbouwen en beschermen van de molen in te zetten.

Allereerst zal ik kijken naar de molenaars en sympathisanten van molens. Onder leiding van molenaar Ruud Bax uit Hoogmade ontstond er de nationale actie ‘Help molen Windlust uit de brand!’. Deze actie, een geldinzameling voor de herbouw van de molen, werd gehouden op de nationale molendagen op 12 en 13 mei 2012. Molenaars kwamen in actie en voelde zich betrokken bij het verlies van de Burumers door het gedeelde gevoel van passie voor de molen.¹⁵⁸ Molenaars en donateurs kwamen op die dag in actie voor de molen omdat het een molen was. Zij verplaatsten zich in de situatie van de Burumers op basis van de rol die een molen in hun leven speelt, de plaats die het inneemt in hun identiteit. Het lijkt in dit geval inwisselbaar of de molen in Burum of in een ander willekeurig dorp was afgebrand, het gedeelde leed, de fantoompijn zou worden gevoeld. Opmerkelijk is dat bij deze doelgroep de beweegredenen deels gelijk staan aan de beweegredenen van de RCE om molens te beschermen. Molens zijn immers, zoals reeds benoemd, toonaangevend voor Nederland. Hoewel de molenaars deze visie dus delen, hechten zij echter niet zoveel waarde aan de authentieke materialen, maar aan de authentieke beleving.

Toen de molen eenmaal herbouwd was, begon de strijd met de RCE over het wel of niet behouden van de rijksmonumentenstatus. Op dit moment in het ‘wederopbouwproces’ van de molen kregen de Burumers bijval van Tweede Kamerleden. Het is opmerkelijk dat er uiteindelijk een kamerbrede motie aangenomen kon worden voor het behouden van de molen, terwijl deze molen geen collectieve of culturele herinneringen bevat. Ik zal eerst het proces in de Tweede Kamer beschrijven, waarna ik het proces van toe-eigenen in kaart probeer te brengen. In eerste instantie kreeg de Stichting Erfgoed Kollumerland Nieuwskruisland bijval van Friese Kamerleden. Anne-Wil Lucas uit Bakkeveen (VVD) en Aukje de Vries uit Leeuwarden (VVD) bezochten de molen op 1 februari 2014¹⁵⁹, dit bezoek kende een gevolg in de Tweede Kamer door middel van Kamervragen. Hierna besloten Lutz Jacobi (PvdA) en De Vries om op 8 februari 2014 nogmaals een bezoek te brengen aan de Windlust in Burum.¹⁶⁰

¹⁵⁸ <http://www.demolenaar.nl/2012/04/27/inzamelactie-verbrande-molen-burum/> (24 mei 2014).

¹⁵⁹ <http://www.rtvnof.nl/burum-biedt-tweede-kamerleden-handtekening-aan-bij-molen-windlust/> (6/06/2015).

¹⁶⁰ <http://www.rtvnof.nl/politici-steunen-behoud-monumentenstatus-molen-windlust-burum/> (6/06/2015).

De Kamervragen, gesteld door Lucas, De Vries, Jacobi en De Rouwe aan de minister van OCW, gingen over de gevolgde procedure, eerdere uitzonderlijke casussen waarbij de RCE wel had ingestemd met het behoud van de monumentenstatus en het feit of de minister bekend was met de rapportage ‘Het verdriet van Burum?’ [Een item in het actualiteitenprogramma EenVandaag 22/01/2014.]¹⁶¹ Na het beantwoorden van deze vragen gaf de minister aan het advies van de RCE af te wachten. Uiteindelijk is er toch besloten tot het afvoeren van molen de Windlust van de rijksmonumentenlijst. Kamerleden Rutte (VVD), Monasch (PvdA) en De Rouwe (CDA) waren het niet eens met dit besluit en diende op 8 september een motie in, welke kamerbreed werd aangenomen. In deze motie stelden zij dat de Windlust niet van de lijst verwijderd had mogen worden; ‘constaterende dat, dat in lijn is met het door het Rijk gevoerde beleid van integrale benadering van erfgoedbeleid, waarbij in de omgang met molens en molenrestanten gekeken wordt naar hun monumentale waarde, hun plaats in het landschap en hun functie in de maatschappij (zoals beschreven in <<Een toekomst voor molens>> van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed uit 2011);’¹⁶²

Wanneer we naar dit proces kijken is het belangrijk allereerst de timing te benoemen. Terwijl de dorpingen in 2013 in diepe rouw waren door het verlies van hun molen en aandacht vroegen voor de mogelijkheid dat de nieuwe molen de rijksmonumentenstatus zou verliezen, waren de ogen van heel Nederland op het dorp gericht om een heel andere reden. Op hetzelfde moment kende Nederland immers de af luisterschandalen van de NSA waarin de Grote Oren, de schotelinstallatie in hetzelfde dorp, een grote rol speelde. Er was dus veel media aanwezig waardoor het probleem van de Windlust zijdelings in diverse media werd genoemd.¹⁶³ Het is dus misschien toevallig dat de casus van de molen bekend is geworden in de Tweede Kamer. Opmerkelijk is wel dat de meest fanatieke Kamerleden uit Friesland komen. Het ‘Fries-zijn’ blijkt een belangrijk aspect van hun identiteit te zijn, wat maakt dat zij zich snel verbonden voelden met de casus. Wanneer we vervolgens kijken naar de motie kan ik enkel stellen dat het opmerkelijk is dat de indieners van de motie selectief naar het beleid van de RCE verwijzen. Zij stellen dat ‘de monumentale waarde, hun plaats in het landschap en de hun functie in de maatschappij’ doorslaggevend zouden moeten zijn voor het behoud als rijksmonument. De indieners van de motie gaan voorbij aan het belang dat de RCE hecht aan authenticiteit. Het lijkt dat Tweede Kamerleden zich ook gewoon ‘burger’ voelen

¹⁶¹ Minister van OCW, Jet Bussemaker, *Kamervragen aan de leden Lucas, Aukje de Vries, Jacobi en De Rouwe over het behoud van de monumentenstatus molen “Windlust” (ingezonden 6 januari 2014)* (3/03/2014).

¹⁶² Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Motie van het lid Rutte c.s. nr. 114* (8/09/2014).

¹⁶³ <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/02/05/kabinet-maakt-draai-niet-nsa-maar-aivd-en-mivd-verzamelden-data/> (8/06/2014).

en zich kunnen vinden in de veranderende beleving van erfgoed zoals beschreven in hoofdstuk twee. Ook de leden van de Tweede Kamer hechten waarde aan de authentieke beleving in plaats van de authentieke materialen. De molen is zo kenmerkend voor het Nederlandse landschap, dat deze authentieke beleving bewaard moet blijven.

De herinnering die belangrijk is voor de inwoners van Burum is subdominant in Nederland. Deze herinnering is enkel plaatselijk verspreid en blijft communicatief. De molen speelt echter een zeer belangrijke rol in de beeldvorming van Nederland. Een molen wordt gezien als typisch Nederlands. De molen als gebouw is diepgeworteld in het culturele geheugen van Nederland en is dus dominant aanwezig. Molenaars zetten zich immers met hart en ziel in voor het beschermen van hun vak en hun instrument. Nederlanders voelen zich verbonden met dit kenmerkende gebouw en Tweede Kamerleden vinden het bewaren van deze authentieke beleving belangrijker dan het gebruik van authentieke materialen.

4.3 Verschillende media vertellen

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat de RCE zich het verhaal van Stichting de Hollandsche Schouwburg heeft toegeëigend. Het feit, dat de RCE zich de herinnering die de Stichting Hollandsche Schouwburg uitdraagt reeds heeft toegeëigend, zegt iets over de inbedding van de herinnering in de Nederlandse samenleving. We zullen deze inbedding in deze paragraaf uitgebreid analyseren. Het is bij de Hollandsche Schouwburg gemakkelijk vast te stellen dat het verhaal een culturele herinnering is. Het verhaal van het gebouw is veelvuldig gemedieerd, kent een eigen museum en het gebouw is volgens de RCE één van de vier herinneringsplaatsen van de Tweede Wereldoorlog. Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog kent een groot draagvlak binnen de Nederlandse samenleving en is geïnstitutionaliseerd.

Zoals reeds eerder gemeld kent een verhaal altijd diverse verhaallagen. Deze verhaallagen kunnen elk een eigen publiek aanspreken. Dit is ook het geval bij de Hollandsche Schouwburg. Grofweg kan er een tweedeling worden gemaakt in het type mensen dat zich de herinnering heeft toegeëigend. Deze tweedeling wordt gemaakt op basis van de identiteit van de consumenten van de herinnering. Enerzijds zijn er de consumenten waarbij het 'Joods zijn' een belangrijk onderdeel is van hun identiteit. Het verhaal van de Schouwburg speelt immers een belangrijke rol in de geschiedenis van hun groep. Zo kent de herinneringsplaats ook een muur met alle namen van de Joodse families die vanuit de Hollandsche Schouwburg naar doorvoer-, concentratie- en vernietigingskampen zijn

getransporteerd. De plaats is een herinneringsplaats om te herdenken wat de Joodse gemeenschap is aangedaan in de Tweede Wereldoorlog. Het is voor de Joden een plaats om niet te vergeten wat hun voorouders hebben moeten doorstaan.

Anderzijds zijn het Nederlanders in het algemeen. Jodenvervolging is een belangrijk onderdeel van het verhaal over de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Zo speelt de Hollandsche Schouwburg altijd een belangrijke rol in de commercials van het comité vier en vijf mei.¹⁶⁴ Het verhaal wordt door een breed publiek ontvangen. Zo is het verhaal vanuit de invalshoek van één van de bekendste actoren uit het verhaal verfilmd. De film *Süskind* is door 211.544 mensen bezocht.¹⁶⁵ Al deze mensen zouden zich nu mogelijk de herinnering hebben toegeëigend.

Sharon Macdonald beschrijft in haar boek *Memoryland, Heritage and identity in Europe today* dat het verhaal van de Holocaust wordt geabstraheerd tot een mondiaal verhaal over goed en fout. Zij stelt dat er ook een *cosmopolitan memory* bestaat waarbinnen de nadruk ligt op menselijkheid en het moraal.¹⁶⁶ Sommige verhalen abstraheren zich, of vertellen een verhaal zo breed dat de representatie niet meer gekoppeld is aan een nationale identiteit.¹⁶⁷ Dit lijkt in de casus van de Hollandsche Schouwburg echter wel het geval te zijn. De Stichting benoemt zichzelf tot het *national holocaust memorial* en wil zich graag ontpoppen tot het nationale museum van de Jodenvervolging. De Stichting heeft wel als één van de speerpunten om het verhaal van de Hollandsche Schouwburg in internationaal perspectief te plaatsen, maar het verhaal van de plaats blijft direct in verbinding staan met de Nederlandse nationaliteit.¹⁶⁸

Het verhaal zoals dat door de Stichting Hollandsche Schouwburg wordt overgedragen wordt mogelijk door een groot aantal consumenten ontvangen. De belangrijkste aspecten waarop zij zich aangesproken voelen is op basis van het 'Joods zijn' of het 'Nederlands zijn'. Het verhaal is breed geïnstitutionaliseerd en is dus uitgegroeid tot een culturele herinnering. Het verhaal van de Hollandsche Schouwburg is dan ook dominant aanwezig in de Nederlandse samenleving.

¹⁶⁴ Nationaal comité vier en vijf mei, *commercial Claudia de Brij, Hollandsche Schouwburg* (2015).

¹⁶⁵ <http://www.filmdistributeurs.nl/files/1799krjac1.pdf> (1/06/2015).

¹⁶⁶ Sharon Macdonald, *Memorylands heritage and identity in Europe today* (2013) 188.

¹⁶⁷ *Ibid.*, 190.

¹⁶⁸ <http://www.hollandscheschouwburg.nl/actueel/vernieuwing/nationaal-sjoa-museum> (1/06/2015).

4.4 Conclusie

Van de drie casussen zijn er twee gebouwen een rijksmonument geworden. Enkel de veilinghal in Blokker is uiteindelijk afgewezen als rijksmonument. Nadat we in het vorige hoofdstuk hebben gezien dat de producenten van verhalen een belangrijke rol hebben in de mate van toe-eigening, is in dit hoofdstuk getracht de verschillende mogelijke toe-eigeningscriteria in kaart te brengen. In de tabel hieronder zijn de kenmerken van de verschillende casussen kort en bondig in beeld gebracht.

Terugkomend mijn hoofdvraag kijken we naar de rol van herinneringen in het toekenningsbeleid. Welke rol hebben de herinneringen gespeeld, en welke kenmerken bevatte deze herinnering? Van de drie casussen is de casus van Blokker afgewezen als rijksmonument, hoe verschilde deze herinnering van de twee toegekende casussen? De Hollandsche Schouwburg is een culturele herinnering die dominant aanwezig is in Nederland. Dit was voor de RCE reden om met de pet van tipgever op, alles achter de gevel ook aan te wijzen als rijksmonument. De casus van Burum daarentegen bevatte geen culturele herinnering, maar een communicatieve herinnering. Toch mocht deze casus uiteindelijk zijn rijksmonumentstatus behouden omdat het verhaal (hetzij tijdelijk) dominant aanwezig was in de Nederlandse samenleving. De rol van herinnering is in alle drie mijn casussen belangrijk omdat dit de reden is dat ik de casussen heb geselecteerd. De kenmerken van deze herinneringen zijn echter verschillend. De RCE initieert een rijksmonumentenstatus voor een culturele herinnering die dominant aanwezig is in Nederland, gedoogd het behouden van een rijksmonumentenstatus van een communicatieve herinnering die dominant aanwezig is en keurt een culturele herinnering die subdominant aanwezig is af. In het geval van deze drie casussen heeft de (sub)dominante status van het gebouw schijnbaar de doorslaggevende rol gespeeld ten opzichten van het rijksmonumentenbeleid.

	Soort herinnering	Betrokkenen	(sub)dominant
Blokker	Cultureel	Inwoners Blokker, Festivalfanaten en Beatle-fans	Subdominant
Burum	communicatief	Inwoners Burum, Molenaars, liefhebbers, Friezen Tweede Kamer	Dominant
Amsterdam	Cultureel	Inwoners van NL, Joden	Dominant

Hoofdstuk 5

Conclusie

‘En wat ik het meest gekke vind mam, is dat bijvoorbeeld het prinsenhof in Delft geen rijksmonument is geworden omdat Willem van Oranje er is vermoord, maar om wat architectonische redenen!’ Na mijn eerste afspraak, met mijn stagebegeleider Thomas van de Berg van de RCE, belde ik verwonderd met mijn moeder. Hoe kon het dat zo’n bijzondere gebeurtenis in onze nationale geschiedenis geen reden was geweest om het gebouw te voorzien van de rijksmonumentenstatus? Zoals ik reeds in mijn thesis heb laten zien, is mijn gedachtegang een gedachtegang die gangbaar is binnen de Nederlandse samenleving. Sinds de jaren ’70 is er sprake van een *memory-* en *heritageboom* in Nederland. Burgers hechten steeds meer waarde aan de verhalen, de herinneringen, en zien dit als legitieme redenen om gebouwen te bewaren. Deze verschuiving is ook niet onopgemerkt gebleven binnen de RCE. De RCE constateert dat het argument herinneringswaarde steeds dominanter aanwezig is binnen de aangedragen tips. Dit maakte dat ik in januari jongstleden kon beginnen met mijn onderzoeksstage bij de RCE, die is uitgemond in deze thesis. Leidend in mijn onderzoek was de onderzoeksvraag: **“Hoe kan worden verklaard dat de rol van herinneringen in de tipgeving voor en toekenning van de rijksmonumentenstatus in de drie casussen enerzijds en het rijksmonumentenbeleid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed anderzijds van elkaar verschilt, in Nederland in de periode 2009-2015?”** Tijdens mijn onderzoek heb ik mij gericht op de standpunten van zowel de tipgevers als de toekenners omtrent het rijksmonumentenbeleid. De tipgevers zijn, in mijn geval, een groep burgers die zich heeft verenigd door middel van erfgoedstichtingen- of verenigingen of zich als hobbyisten hebben gespecialiseerd in erfgoed in hun directe omgeving. De toekenners worden in mijn thesis vertegenwoordigd door de RCE. Hoewel de minister van OCW eindverantwoordelijk is voor het beleid, voert de RCE het uit. Door middel van secundair bronnenonderzoek en een analyse van beleidsnota’s en wetwijzigingen heb ik onderzocht hoe de rol van herinneringen tussen tipgeving en toekenning verschilt. Vervolgens heb ik aan de hand van primair bronnenonderzoek drie casussen onderzocht. Ik heb gekeken hoe tipgevers de herinnering vormgeven in hun tipgeving en hoe de RCE in de praktijk omgaat met deze casussen. Mijn thesis is, zoals reeds aangegeven in mijn inleiding, verkennend van aard. Er kunnen dus geen grote conclusies uit getrokken worden. De verklaringen voor de verschillende rol van herinneringen, binnen de tipgeving en toekenning, zijn enkel van toepassing op mijn drie casussen. Voor verdere conclusies zal er vervolgonderzoek gedaan

moeten worden.

Na een primaire bronnenanalyse van verschillende beleidsnota's en wetswijzigingen en – voorstellen, kan worden gesteld dat herinneringen weinig tot geen rol spelen in het rijksmonumentenbeleid van de RCE. Rijksmonumenten worden beoordeeld op basis van een aantal vaststaande criteria. Minister Bussemaker heeft reeds bekend gemaakt dat deze criteria in de toekomst waarschijnlijk niet zullen worden veranderd. De criteria zijn helder genoeg en bieden, volgens de minister, voldoende ruimte voor nuanceverschillen door de tijd heen. Herinneringswaarde is slechts een sub-criterium. Belangrijke herinneringen worden zelden benoemd in het panddossier. Een voorbeeld van een invloedrijke herinnering is het verhaal van Anne Frank in het Achterhuis, maar dit verhaal staat niet benoemd in het panddossier. De RCE hecht veel waarde aan de authentieke materialen van een gebouw, dit is dan ook vastgelegd in de aanwijscriteria.

Binnen het rijksmonumentenbeleid is er dus weinig plaats voor herinneringen. Dat wil echter niet zeggen dat er helemaal geen plaats is voor cultuurhistorische waarde binnen het bredere erfgoedbeleid van de RCE. Door middel van het invoeren van gemeentelijke- en provinciale monumenten sinds de jaren '80 kunnen burgers gemakkelijker hun wensen uiten ten aanzien van het monumentenbestand. Gemeentes en provincies mogen immers zelf hun beleid opstellen. Deze decentralisatie heeft er echter niet voor gezorgd dat de zorg voor rijksmonumenten gedecentraliseerd is, maar dat er juist meer categorieën monumenten zijn bijgekomen. Daarnaast is er de ontwikkeling van het gebiedsgericht beschermen. Binnen deze projecten is dus aandacht voor de cultuurhistorische waarde van een gebied en kent dit gebied ook een zekere vorm van bescherming. Het gebied wordt echter niet beschermd door middel van een rijksmonumentenstatus.

Na secundair bronnenonderzoek is gebleken dat de samenleving steeds meer waarde hecht aan de herinneringen die aan gebouwen kleven. Zij hecht, in tegenstelling tot de RCE, meer waarde aan een authentieke beleving dan aan authentieke voorwerpen. Zij houdt van gebouwen met verhalen omdat ze hen een schijnbaar gevoel van historische continuïteit geven. Gebouwen kunnen het gevoel van tijdreizen opwekken, het stond er immers een x-aantal jaar geleden onder andere omstandigheden ook al. We kunnen ons inleven in de sfeer van toen, waardoor we makkelijker begrijpen wat er gebeurd is. Tipgevers maken onderdeel uit van de samenleving en delen deze visie. In de beleidsnota's van de RCE en het ministerie van OCW wordt het verschil in beleving van erfgoed tussen het beleid en de samenleving onderstreept. De RCE stelt ook dat er binnen de samenleving steeds vaker burgers zijn die zich verenigen door middel van een erfgoedstichting of –vereniging, of zich als hobbyist

specialiseren in erfgoed in hun directe omgeving. Het feit dat burgers vervolgens sinds 2009 weinig tot geen wettelijke mogelijkheid hebben om zich te mengen in het debat van het aanwijsbeleid voor rijksmonumenten, maakt dat burgers zich dubbel buitenspel gezet zouden kunnen voelen. Zij kunnen zich immers én niet vinden in het beleid én hier niets aan veranderen.

De RCE en tipgevers hebben een andere visie omtrent het beschermen van rijksmonumenten. Het feit dat er meer tips binnenkomen bij de RCE waarbij herinneringen een belangrijke rol spelen zou kunnen voortvloeien uit een zekere vorm van spraakverwarring. Er is wel degelijk plaats voor herinneringen binnen het RCE-beleid, maar zij worden zelden beschermd door een rijksmonumentenstatus. Zo moeten gemeentes volgens de *MoMo* de cultuurhistorische waarde van een gebied vastleggen in het bestemmingsplan. Het begrip rijksmonument staat niet gelijk aan het begrip monument dat in de volksmond dikwijls wordt gebruikt voor een herinneringsplaats. De RCE zou er goed aan doen om burgers duidelijker voor te lichten over de mogelijkheden om plaatsen met herinneringen te beschermen. Dit kan de mogelijke verwarring rondom het toekenningsbeleid van rijksmonumenten oplossen. Naast een goede voorlichting, is het van belang dat de RCE ook trouw blijft aan zijn eigen traditie bij het toekennen van de rijksmonumentenstatus. We hebben gezien dat van de drie casussen er twee toch zijn erkend als rijksmonument. Juist op een moment wanneer een herinnering door een groot deel van de samenleving is toegeëigend en er dus een groot draagvlak is voor de benoeming van het rijksmonument is het mijns inziens belangrijk om duidelijk te maken dat de RCE geen rijksmonumenten aanwijst op basis van herinneringen.

De rol van herinneringen is binnen de tipgeving en toekenning verschillend. Uit mijn casuonderzoek is gebleken dat een mogelijke verklaring voor dit verschil te vinden is in het verhaal dat beide partijen vertellen.

De tipgevers hechten waarde aan de herinneringen die aan een gebouw kleven. We hebben ook gezien dat de tipgevers een belangrijke rol hebben bij het vertellen van dit verhaal. De tipgevers hebben namelijk invloed op de zogenaamde *performance* van het gebouw. Zij beslissen welk verhaal wordt verteld, wanneer dit verhaal begint en wanneer het eindigt. In het geval van de molen in Burum bijvoorbeeld hebben de tipgevers besloten dat het verhaal van molen de Windlust begint in de zestiende eeuw, omdat dat het moment is waarop het bestaan van de eerste molen in het dorp is teruggevonden in de archieven. Voor hen is het niet van belang dat de molen in de achttiende eeuw al eens is herbouwd, het gaat namelijk om het

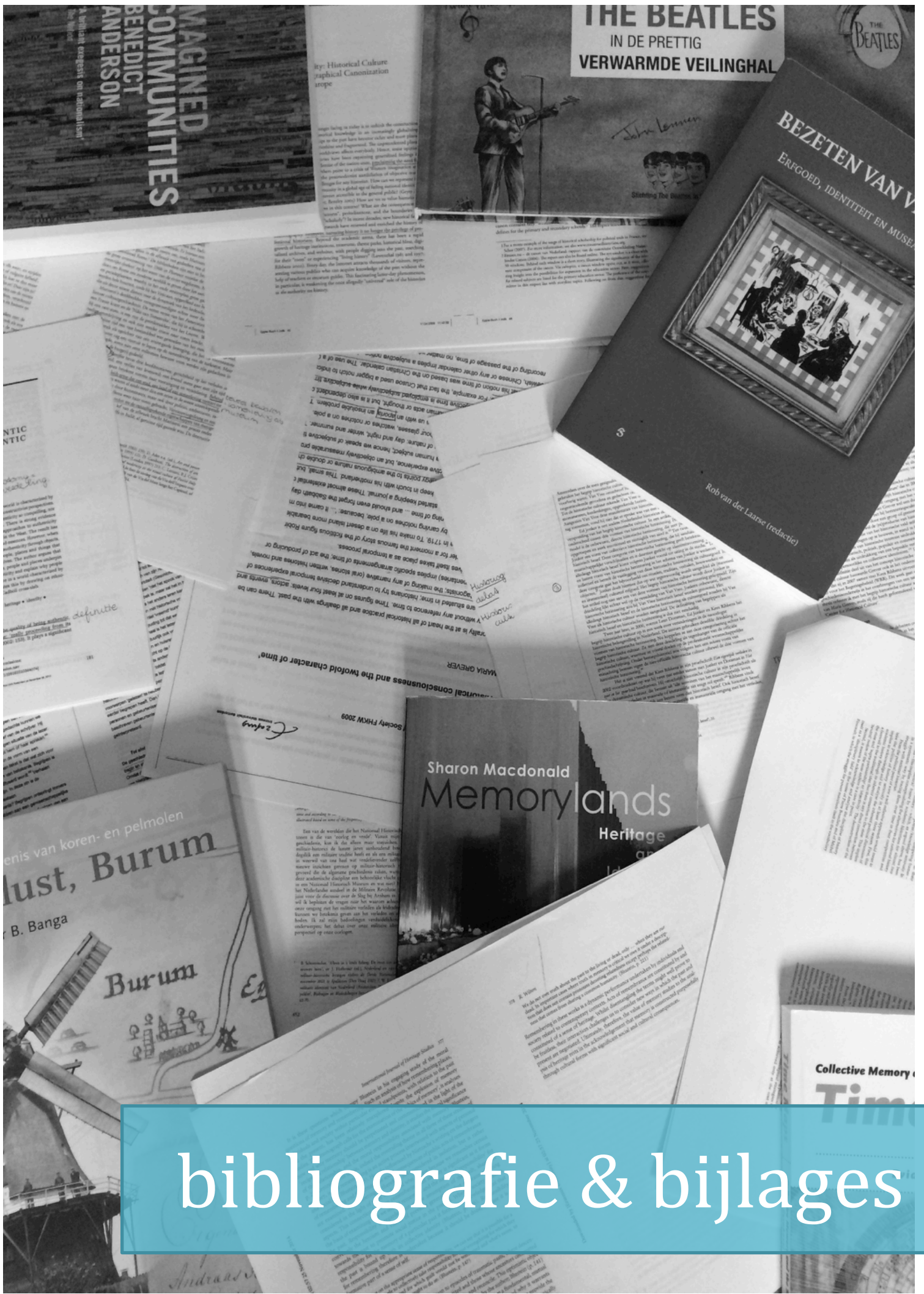
gebouw als middelpunt van het dorp en plaats van samenkomst. De RCE start het verhaal van de molen pas twee eeuwen later, het moment dat molen de Windlust (die in 2012 is afgebrand) daadwerkelijk werd gebouwd. De RCE vertelt het verhaal met de daarbij behorende architectonische kenmerken. Niet alleen de tipgevers van molen de Windlust hadden aandacht voor de belevenissen van mensen in en om het gebouw dat zij wilden beschermen, dit was ook het geval bij veilinghal 'Op Hoop van Zegen' en de Hollandsche Schouwburg. De tipgevers van mijn drie casussen willen het verhaal vertellen van de geleefde geschiedenis. Na een analyse van het aanwijsbeleid van de RCE en de argumenten die de RCE heeft gebruikt bij het toekennen en afwijzen van de rijksmonumentenstatussen van mijn casussen, kan worden gesteld dat de RCE het verhaal van gebouwd Nederland probeert te vertellen.

De scheiding lijkt heel helder te zijn. De RCE wijst rijksmonumenten aan om zo het verhaal van gebouwd Nederland te kunnen vertellen en burgers willen dat andere gebouwen ook beschermd worden omdat zij het verhaal van geleefd Nederland willen vertellen. Het lijkt helder, maar dat is het niet. Zoals we hebben gezien, zijn er altijd uitzonderingen op de regel. Juist deze uitzonderingen kunnen een interessante kijk geven op welke kenmerken de herinneringen hebben van de casussen waar de RCE wel een rijksmonumentenstatus aan heeft toegekend.

De Hollandsche Schouwburg is bijvoorbeeld door de RCE aangewezen als rijksmonument en molen de Windlust mocht na een Kamermotie toch zijn status behouden. De veilinghal van Blokker, mijn derde casus, is afgewezen als rijksmonument. Wat was hier precies aan de hand? Hoe verschilde de herinnering van de twee toegekende casussen met die van de afgewezen casus? De Hollandsche Schouwburg is een culturele herinnering die dominant aanwezig is in Nederland. De casus van Burum bevatte geen culturele herinnering, maar een communicatieve herinnering. Toch mocht deze casus uiteindelijk zijn rijksmonumentstatus behouden omdat het verhaal (hetzij tijdelijk) dominant aanwezig was in de Nederlandse samenleving. De veilinghal in Blokker was dan wel een culturele herinnering, zij is echter niet dominant aanwezig in Nederland. De overeenkomst tussen de twee toegekende casussen is de dominante aanwezigheid van de herinnering in de Nederlandse samenleving. Ik kan op basis van drie casussen echter niet stellen dat dit de enige reden is waardoor de RCE een uitzondering maakt, dit zou door middel van een kwantitatief onderzoek verder moeten worden uitgezocht.

Terug naar mijn onderzoeksvraag: **“Hoe kan worden verklaard dat de rol van herinneringen in de tipgeving voor en toekenning van de rijksmonumentenstatus de drie casussen enerzijds en het rijksmonumentenbeleid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed anderzijds van elkaar verschilt, in Nederland in de periode 2009-2015?”** kan worden geconcludeerd dat herinneringen een verschillende rol innemen omdat tipgevers en de RCE door middel van het rijksmonumentenbeleid een ander verhaal willen vertellen. Dit verschil kan enerzijds worden verklaard doordat de tipgevers andere waarden hechten aan erfgoed, zij hechten meer waarde aan een authentieke beleving in plaats van authentieke materialen. Anderzijds heeft deze verschillende rol ook te maken met spraakverwarring. De wensen van burgers worden wel gehoord binnen het bredere erfgoedbeleid van de RCE, maar niet binnen het rijksmonumentenbeleid. Burgers en de RCE gebruiken verschillende definities voor het woord monument, wat maakt dat tipgevers vinden dat herinneringen een rol spelen bij monumenten en de RCE dit juist uitsluit.

Hoewel de scheiding duidelijk lijkt, wijkt de RCE in mijn drie casussen tot tweemaal toe af van het rijksmonumentenbeleid. Het feit dat de herinnering dominant aanwezig was in de Nederlandse samenleving, speelde hierbij een rol.

bibliografie & bijlages

Bibliografie

Bronvermelding hoofdstukafbeeldingen

- Afbeelding hoofdstuk 1: <http://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/gebouwde-rijksmonumenten-actuele-stand> (17/07/15).
- Afbeelding hoofdstuk 2: <http://www.entoen.nu/canonkaravaan/amersfoort/ahakkers> (17/07/15).
- Afbeelding hoofdstuk 3: Lizet van Alphen, *Bezoek aan molen de Windlust* (2015).
- Afbeelding hoofdstuk 4: Lizet van Alphen, *Bezoek aan veilinghal 'Op Hoop van Zegen'* (2015).
- Afbeelding hoofdstuk 5: <http://www.arttown.me/nl/amsterdam/382> (17/07/15).
- Afbeelding hoofdstuk 6: Lizet van Alphen, *Foto gebruikte literatuur* (2015).

Primaire bronnen

Boeken en artikelen

- interview Aart de Vries, gepensioneerd, ex-werknemer RCE (7/04/2015).
- Bezoek, Beatle Museum Alkmaar (24/04/2015).
- Interview met Jacqueline Brauwers voorzitter Erfgoed Kollumerland (21 april 2015).
- Interview met Gert Elzinga en Ellie Bruijns
- Banga, Warner B., *De geschiedenis van de koren- en pelmolen Windlust, Burum* (2014) 9.
- Belvedere, *Nota Belvedere beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting* (1999) 7.
- Pro Facto, *Toezicht en handhaving monumentenwetgeving* (2011) 10.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Museumbrief, samen werken samen sterker* (2013) 2.
Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg* (2009) 3.
- Minister van OCW, Jet Bussemaker, *Bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed (erfgoedwet)* (2014) 48.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Visie modernisering monumentenzorg* (2008) 8-10.

- Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 15 februari 2013, nr. WJZ/486285 (10330), over de bevoegdheid tot het aanwijzen van onroerende monumenten als beschermd monument, bedoeld in artikel 3, eerste lid van de Monumentenwet 1988 (Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2013) *Staatscourant nr. 5217* (2013).
Minister van OCW, Jet Bussemaker, *Kamervragen aan de leden Lucas, Aukje de Vries, Jacobi en De Rouwe over het behoud van de monumentenstatus molen "Windlust"* (ingezonden 6 januari 2014) (3/03/2014).
- Monumentenwet 1961, artikel 1.
- Monumentenwet 1988 artikel 1.
- Raad van Cultuur, *Analyse beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg* (2009) 2.
- RCE-archief, panddossier 23744, 'Brief RCE, aan gemeente' (22/07/2012).
RCE-archief, Panddossier 532241, 'pandomschrijving' (2014).
- RCE-archief, panddossier veilinghal Blokker, verzoek tot aanwijzing als rijksmonument van de veilinghal 'Op Hoop van zegen' te Blokker (1/05/2014).
RCE-archief, panddossier veilinghal Blokker, beraadkamer artikel 3 (TIP) (21/11/2013).
- RCE-archief, panddossier 23744, 'Brief RCE, aan sterk besluit tot niet behandelen subsidieaanvraag brim' (25/06/2012).
- RCE-archief, panddossier 23744, 'Brief RCE, reactie aan gemeente Kollumerland' (05/02/2013).
- RCE-archief, panddossier 23744, 'Brief RCE, aan de gemeente Kollumerland' (5/052013).
RCE-archief, panddossier 23744, 'Gemeente Kollumerland en Nieuwkruisland, Brief aan de minister – Motie monumentenstatus' (11/02/2014).
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Een toekomst voor molens, uitgangspunten voor de omgang met monumentale molens* (2011)19, 20.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Kiezen voor karakter, visie erfgoed en ruimte* (2011) 4.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Handleiding selectie en registratie jongere stedenbouw en bouwkunst (1850-1940)* (1991).
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Motie van het lid Rutte c.s. nr. 114* (8/09/2014).

websites

- http://www.eenvandaag.nl/binnenland/48802/het_verdriet_van_burum (24/12/2014).
- <http://www.cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/downloads/nieuws/museumbrief-samen-werken-samen-sterker.pdf> (28/12/2014).
- http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=1&cLimit=25&cOBJnr=23744&oOrder=ASC&cLast=4&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=Friesland&sGemeente=Kollumerland+en+Nieuwkruisland&sPlaats=Burum&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (30/04/2015).
- <http://cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw> (8/07/2015).
- <http://www.handreikingerfgoedenruimte.nl/handreikingerfgoedenruimte/veelgestelde-vragen/vraag-4-definitie-cultuurhistorische-waarden> (31/03/2015).
- <http://www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw/top-100-wederopbouwmonumenten-1940-1958> (31/03/15).
- ¹http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=1&cLimit=25&cOBJnr=23744&oOrder=ASC&cLast=4&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=Friesland&sGemeente=Kollumerland+en+Nieuwkruisland&sPlaats=Burum&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (14/05/15).
- http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=0&cLimit=25&cOBJnr=4296&oOrder=ASC&cLast=1&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=&sGemeente=&sPlaats=&sStraat=Prinsengracht&sHuisnummer=263&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (29/04/2015).
- <http://cultureelerfgoed.nl/dossiers/wederopbouw/beschrijving-bouwwerken-1959-1965-per-thema> (6/06/2015).
- <http://www.hollandscheschouwburg.nl> (7/06/2015).
- <http://www.hollandscheschouwburg.nl/geschiedenis> (14/05/15).
- <http://www.hollandscheschouwburg.nl/geschiedenis/deportatieplaats/de-crèche/redding> (14/05/15).

- <http://www.hollandscheschouwburg.nl/geschiedenis> (14/05/15).
- <http://www.hollandscheschouwburg.nl/actueel/vernieuwing/nationaal-sjoa-museum> (14/05/2015).
- http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/php/main.php?cAction=show&cOffset=1&cLimit=25&cOBJnr=23744&oOrder=ASC&cLast=4&oField=OBJ_RIJKSNUMMER&sCompMonNr=&sCompMonName=&sStatus=&sProvincie=Friesland&sGemeente=Kollumerland+en+Nieuwkruisland&sPlaats=Burum&sStraat=&sHuisnummer=&sPostcode=&sFunctie=&sHoofdcategorie=&sSubcategorie=&sOmschrijving=&ID=0&oField=OBJ_RIJKSNUMMER (30/04/15).

Secundaire bronnen

Boeken en artikelen

- Anderson, Benedict, *Imagined Communities* (2006).
- Ashworth, Gregory, *European Heritage Planning and Management* (Exeter, Oregon 1999).
- Assmann, Jan, 'Collective memory and cultural identity', *New German Critique* 65 (1995).
- Baarda, D.B. & M.P.M. De Goede, *Basisboek enquêteren* (2007).
- Bazelmans, Jos, 'Erfgoed waarde in meervoud' *Vitruvius*, nr 20 (2012).
- Bazelmans, Jos, 'naar integratie en maatschappelijke verbreding in waardestelling van erfgoed', *Boekman nr 96 Erfgoed: Van wie, voor wie?* (2013).
- Boer, Pim den, 'Geschiedenis, herinnering en 'lieux de mémoire'' in Rob van der Laarse, red. *Bezeten van vroeger, erfgoed, identiteit en musealisering* (2005, Apeldoorn).
- Crane, Susan, 'Writing the Individual back into collective memory', in *The American Historical Review* (1997).
- Dorsman, Leen, *Het zoet en het zuur* (2000).
- Durkheim, Emile, *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie* (1968).
- Edelenbos, Jurian, *Proces in vorm: Procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming over lokale ruimtelijke projecten* (2000).

- Frijhoff, Willem, *De mist van de geschiedenis – over herinneren vergeten en het historisch geheugen van de samenleving* (Nijmegen 2011).
- Grever, Maria, ‘Visualisering en collectieve herinneringen. “Volendams meisje” als icoon van de nationale identiteit’, *Tijdschrift voor geschiedenis* 117 (2004).
- Grever, Maria, ‘Geen identiteit zonder oriëntatie in de tijd, Over de noodzaak van chronologie’, in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 124, (2009).
- Grijzenhout, Frans, *Erfgoed, de geschiedenis van een begrip* (Amsterdam, 2009).
- Hart, Harm ’t, Hennie Booije, Joop Hox, red. *Onderzoeksmethoden* (Den-Haag 2009).
- Hogervorst, S. 'Female resistance fighters. National memory cultures and the international Ravensbrück committee', in E. Koresaar et al eds., *The burden of remembering. Recollections and representations of the 20th century* (Helsinki, 2009).
- Hoogerwerf, Andries, ‘beleid, processen en effecten’ *Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschap*. A. Hogerwerf en M. Herweijer red. 8^e editie. (Alphen aan de Rijn, 2008).
- Kansteiner, Wulf, ‘ Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies’ in *History and Theory* vol.41, nr.2 (2002).
- Keesom, Jolanda, “Boter bij de vis. De metamorfose van de RDMZ tussen 1980 en 1997”, *Jaarboek Monumentenzorg* (1997).
- Kelley, D.R., 'Ideas of periodization in the West', in E.Q. Wang ed., *The many faces of Clio: cross-cultural approaches to historiography; essays in honor of Georg G. Iggers* (New York 2007).
- Laanen, Dirk van, “Van de ambtenaren van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Een bedrijfskroniek van de eerste dertig jaar”, *Jaarboek Monumentenzorg* (1997) 16.
- Lorenz, Chris, ‘Unstuck in time. Or: the sudden presence of the past’ in Karin Tilmans, Frank van Vree en Jay Winter, *Performing the past, memory history and identity in modern Europe* (Amsterdam, 2010).
- Lowenthal, David, ‘Heritage and History, rivals and partners in Europe’ in Rob van der Laarse, red. *Bezeten van vroeger, erfgoed, identiteit en musealisering* (2005, Apeldoorn).
- Nationaal comité vier en vijf mei, *commercial Claudia de Breij, Hollandsche Schouwburg* (2015).
- Noordhoff Atlasproducties, *De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland* (2011).

- Nora, Pierre, 'Between memory and history: Les Lieux de Mémoire', in *Representations*, nr.26 (1989).
- Nora, Pierre, *Realms of memory, the construction of the French past* (1998).
- Pröpper, I.M.A.M., en M. Herweijer 'burgers in het beleidsproces' *Overheidsbeleid. Een inleiding in de beleidswetenschap*. A. Hogerwerf en M. Herweijer red. 8e editie. (Alphen aan de Rijn, 2008).
- MacCannell, Dean, *The tourist, A new theory of the leisure Class, with a new introduction* (2013).
- Macdonald, Sharon, *Memorylands heritage and identity in Europe today* (2013).
- Perry, Jos, *Wij herdenken dus wij bestaan: over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering*, (Nijmegen 1999).
- Rijkscommissie voor de monumentenzorg, "Antwoord van de Rijkscommissie voor de monumentenzorg", *Bulletin KNOB* 79 (1980).
- Wertsch, J.V. , *Voices of collective remembering* (Cambridge, 2002).
- Wood, David, *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation* (New York 1991).
- Zerubavel, Eviatar, *Time Maps, collective memory and the social shape of the past* (Chicago 2003).

Websites

- http://wetten.overheid.nl/BWBR0004471/geldigheidsdatum_10-03-2015 (10/03/2015).
- <http://www.rtlnieuws.nl/boulevard/entertainment/bieber-hysterie-aantocht> (25 mei 2015).
- <http://www.demolenaar.nl/2012/04/27/inzamelactie-verbrande-molen-burum/> (24 mei 2014).
- <http://www.rtvnof.nl/burum-biedt-tweede-kamerleden-handtekening-aan-bij-molen-windlust/> (6/06/2015).
- <http://www.rtvnof.nl/politici-steunen-behoud-monumentenstatus-molen-windlust-burum/> (6/06/2015).
- <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/02/05/kabinet-maakt-draai-niet-nsa-maar-aivd-en-mivd-verzamelden-data/> (8/06/2014).
- <http://www.filmistributeurs.nl/files/1799krjac1.pdf> (1/06/2015).

Bijlage 1: Schematische weergave operationalisering deelvragen

1. Wie bepaalt wat een rijksmonument is?

- a. *Wie bepaalt wat een rijksmonument is?*
 - i. *Sinds wanneer worden gebouwen door de overheid beschermd?*
 - ii. *Werkt de RCE altijd op dezelfde manier?*
- b. *Wat is een monument?*
 - i. *Wat is een rijksmonument op dit moment volgens de RCE?*
 - ii. *Beoordeeld de RCE potentiële rijksmonumenten sinds de oprichting altijd op dezelfde manier?*
 - iii. *Welke criteria worden er gehanteerd voor het beoordelen van een gebouw?*
 - iv. *Zijn deze criteria altijd hetzelfde?*
- c. *Welke rol hebben herinneringen in het beleid van de RCE?*
 - i. *Wat wordt er geschreven over herinneringen in het rijksmonumentenbeleid?*
 - ii. *In welk ander beleid van de RCE komen herinneringen aan bod?*
- d. *Wat is de invloed van burgers op het rijksmonumentenbeleid?*
 - i. *Wat wordt er gezegd over burgers in het rijksmonumentenbeleid?*
 - ii. *Welke invloed hebben burgers op het beleid van de RCE?*
 - iii. *Is de invloed van burgers door de tijd heen veranderd?*

2. Wat vertelt een rijksmonument?

- a. *Welk verhaal vertellen de tipgevers over de casus?*
 - i. *Waar beginnen zij hun verhaal?*
 - ii. *Wanneer eindigt het verhaal van de tipgevers?*
 - iii. *Wat is het plot van het verhaal van de tipgevers?*
 1. *Wat is de plotline van het verhaal van de tipgevers?*
 - iv. *Welke periodisering kent het verhaal van de tipgevers?*
- b. *Welk verhaal vertelt de RCE over de casus?*
 - i. *Waar begint de RCE hun verhaal?*
 - ii. *Waar eindigt het verhaal van de RCE?*
 - iii. *Wat wordt er in de panddossiers van de RCE gezegd als voor- of*

tegenargument voor het benoemen van een rijksmonument?

- iv. *Wat wordt er in de panddossiers van de RCE gezegd over het argument herinnering voor een rijksmonumentenstatus?*
- c. *Welk verhaal vertelt de RCE door middel van het aanwijsbeleid*
 - i. *Waar start het verhaal van het aanwijsbeleid van de RCE?*
 - ii. *Waar eindigt het verhaal van het aanwijsbeleid?*
 - iii. *Wat is het plot van het verhaal van het aanwijsbeleid?*
 - 1. *Wat is de plotline van het verhaal van het aanwijsbeleid?*
 - iv. *Welke periodisering kent het verhaal van het aanwijsbeleid?*

3. Welke herinnering stollen tot een rijksmonument?

- a. *Welk niveau hebben de herinneringen van elke casus?*
 - i. *Hoe komt dit niveau tot uiting?*
- b. *Welke groepen kunnen zich de herinnering hebben toegeëigend?*
 - i. *Welk facet van hun identiteit wordt aangesproken?*
 - ii. *Hoe worden zij bereikt?*
 - iii. *Hoe is deze groep verspreid over Nederland?*
- c. *Hoe verhoudt deze groep zich ten op zichten van de rest van Nederland?*
 - i. *Is de herinnering dominant of subdominant aanwezig in Nederland?*
- d. *Welke kenmerken bezitten de casussen die wel een rijksmonumentenstatus hebben ontvangen ten opzichte van de casus die is afgewezen?*

Bijlage 2: Aantekeningen interview Burum

21/04/2015, 11.00 uur, Burum Friesland.

Setting

- Afgesproken voor molen De Windlust
- Afspraak met Jacqueline Brauwers, voorzitter Stichting Erfgoed Kollumerland en Nieuwkruisland.
- Molen wordt opengemaakt door molenaar Tjerk van der Veen op Friese klompen
- Gesprek vindt plaats op de begane grond van de molen. Het is ingericht als een ontvangstruimte. Er hangen posters die door kinderen op school zijn gemaakt, er staat een grote tafel met een bank aan beide kanten en er hangen cheques die zijn gedoneerd tijdens de herbouw van de molen.

Quotes Jacqueline Brauwers

- De molen hoort bij Burum.
- Veel inwoners zijn opgegroeid terwijl de molen nog in gebruik was.
- De molen stond vol met handtekeningen van veel kinderen die hier in hun vrije tijd rond klauterde.
- De molen is nu een opleidingsmolen [...] de vrijwillige molenaars hebben hier cursussen voor gedaan [...] zij zorgen dat de molen vandaag de dag nog actief wordt gebruikt voor diverse doeleinden.
- De molen werd in de oorlog ook gebruikt als seinpost. Ik weet niet meer hoe de wieken precies moesten staan, maar op één bepaalde manier betekende dat de onderduikers zich koest moesten houden.
- Er was ook veel kattenkwaad rond de molen, door jong en oud. Zo weet ik dat er wel eens mannen aan de wieken hebben gehangen.
- Maar de meeste anekdotes die ik je nu vertel, heb ik eigenlijk uit het boek van Banga. Hij heeft de herinneringen van de inwoners van Burum verzameld en gebundeld in één verhaal.

(financiële) steun voor de molen

Jacqueline Brauwers

- De verzekering keerde één miljoen euro uit
- Ruud Bax (een molenaar uit Hoogmade) organiseerde een actie om geld op te halen
- Deze actie werd heel groot op de nationale monumentendag
- De telegraaf vroeg naar aanleiding van deze actie: Hoeveel is er eigenlijk nodig? En toen kwam de molen in het nationale nieuws.
- Deze aandacht zorgde ervoor dat we ook gemakkelijker Kamerleden konden benaderen.
- De ophef rond de monumentenstatus was ook nog eens tegelijkertijd met het af luisterschandaal van de NSA.
- Ik heb zelf een achtergrond in de communicatie en reclame, maar ik had dit [de nationale interesse in de molen, LvA] nooit kunnen bedenken. We hebben eigenlijk echt mazzel gehad met de omstandigheden.
- Ik heb diverse Kamerleden uitgenodigd. En ja, die hadden een Friese achtergrond.

Procedure

- Minister heeft onderzoek laten doen. RCE heeft besloten dat de molen afgevoerd moest worden van de monumentenlijst omdat hij was verbrand.
- De Raad van Cultuur en wijzelf [Stichting Erfgoed Kollumerland, LvA] vonden dat wij de rijksmonumentenstatus mochten behouden.
- Uiteindelijk ontvingen we na veel ophef de brief dat de molen zou worden afgevoerd.
- Toen kwamen de Kamerleden in actie, er werd een motie ingediend. Deze werd aangenomen met steun van de PvdA, VVD, D66 en CU.
- Hierna kregen we eindelijk het bericht dat we de rijksmonumentenstatus toch mochten behouden!

Na ons gesprek volgde een rondleiding in de molen. Jacqueline heeft laten zien hoe de molen vroeger werkte, hoe hij nu wordt gebruikt en wat er aan de molen is veranderd. Terwijl we door de molen liepen heeft Jacqueline ook veel verteld over de

betrokkenheid van de inwoners van het dorp. Tijdens de bouw van de nieuwe molen kwamen er altijd wel inwoners langs, om even een kijkje te nemen. De opening werd dan ook groots gevierd. De kinderen in het dorp waren ook erg betrokken. De schoolklassen kwamen langs tijdens de bouw en hebben diverse projecten op school gedaan.

De bouw van de molen was ook een cadeautje voor diverse leerlingen van vakspecialistische beroepsopleidingen. Zij hadden eindelijk de kans om in de buurt een molen, op ambachtelijke wijze, te bouwen. Een specialistisch vak, waar zij voor opgeleid werden.

Bijlage 3: Aantekeningen interview Blokker

24 april 2015, 10.00 uur, Blokker Noord-Holland.

setting

- Ik heb Gert Elsinga opgehaald bij het station
- Onderweg naar de veilinghal legt Gert mij reeds veel uit over de omgeving. Hij vertelt waar we rijden en hoe *The Beatles* een deel van deze route vijftig jaar geleden ook hebben gereden.
- In de veilinghal 'Op Hoop van Zegen' wacht Ellie Bruijns op ons. Zij is de penningmeester van historisch blokker
- We lopen met z'n drieën door de veilinghal, waar ik het één en ander uitgelegd krijg en vervolgens nemen we plaats in de ruimte waar de tuinders vroeger op hun geld wachtten, waar ik verder vragen kan stellen.

rondleiding

- De veilinghal is gesloten in 1981
- De afmijnzaal is recent gerestaureerd.
- De veilingklok wordt nog wel eens gebruikt voor een veiling voor Goede Doelen.
- De restauratie is gefinancierd doordat de banken geadopteerd konden worden.
- Bruijns laat weten dat zij het opmerkelijk vond dat er veel jonge mensen geïnteresseerd waren in het adopteren van een bankje.
- Bovenin de veilinghal waren er hokjes die voorheen werden gebruikt als privé-telefooncellen. Nu zijn deze hokjes ingericht als herinneringspilaren. Er is onder andere een hokje ingedeeld met het thema *The Beatles*, met transportbedrijf Karsten.
- Er staan ook vitrinekasten waarin spullen liggen die bijvoorbeeld zijn gedoneerd door een oude huisarts van het dorp. Hij dacht dat de inwoners van Blokker het leuk zouden vinden om deze attributen te bewaren.
- De afmijnzaal groeit uit tot een dorpsmuseum, waar spullen, die een rol spelen in collectieve herinneringen, worden bewaard en tentoongesteld.
- De hal waar *The Beatles* hebben opgetreden was dicht.
- Deze zaal wordt niet meer gebruikt.

Gesprek

Ellie Bruijns

- De veilinghal is in 1949 geopend
- Tot 1900 werd er in het tuindersgebied gewerkt door middel van verzendhuizen. Dit was losplekken naar Amsterdam, maar de tuinders moesten dan maar afwachten wat ze voor hun waar terugkregen.
- In 1908 werd de eerste veilinghal in Wester-Blokker opgericht.
- Toen kwam verhuisde de veilinghal naar een tweede locatie
- In 1949 werd uiteindelijk de derde locatie geopend; Op Hoop van Zegen.
- De veilinghal sloot in 1981.
- Tegenwoordig zijn supermarkten weer de baas.
- Blokker staat midden in een échte tuindersomgeving. Bijna iedere inwoner werkt zelf in de tuinbouw, of heeft familie die erin zit.
- Voor meer vragen mag ik altijd e-mailen naar : historischblokker@quicknet.nl

Gert Elzinga

- De veilinghal was dé concertzaal van de omgeving
- Het was bedacht door de zoon van de burgemeester. Dat was een rechtenstudent en hij zag wel brood in de plaats. Hij gebruikte de spullen die toch in de hal aanwezig waren: de kratjes werden bijvoorbeeld stoeltjes.
- Dit was het grote voordeel van de hal: er kon niets stuk.
- Toen *The Beatles* naar Nederland kwamen, wilde niemand ze huisvesten. Essink moet gedacht hebben: Dat komt goed uit! Wat kan er bij ons nou gesloopt worden? Ik heb hier een veilinghal en een paar fruitkistjes. Omdat hij het wel aandurfde om de 'vandalistische' fans te verwelkomen vond het concert van de wereldberoemde popgroep plaats in ons dorp.
- Het hele verhaal van het bezoek van *The Beatles* heb ik beschreven in het boek *The Beatles in de prettig verwarmde veilinghal (2014)*, die ik je vanochtend heb gegeven.
- Er was: Nederlandse muziek, popmuziek, jazz, 'pretty things', *The Beatles*, Blokkerfestival.
- Op de festivals kwam een zeer breed publiek af.

- Ben Essink had ook als doel 'gezamenlijk beleven'. Voor de Blokkerfestivals waren wel 100en vrijwilligers nodig. Essink maakte geen onderscheid tussen katholiek en protestants. Hij zorgde dat de grenzen vervaagden. Iedereen deed mee. Essink pakte dat slim aan: de vrijwilligers deelden mee in de winst. Veel leden van de katholieke of protestante sportvereniging gaven zich op als vrijwilliger om de kas van de vereniging te spekken.

Gesprek met Elzinga in Hoorn

Concluderend: Veilinghal op Hoop van Zegen was:

- Voor alle lagen van de bevolking
- Geworteld op economisch belang
- Godsdienst overstijgend
- Een verbindend element → het was de plek waar tuinders elkaar zagen.
- De plek die onlosmakelijk verbonden is met Karsten (transportbedrijf).
- De plek die verbonden is met de kruidenier
- Nu de rol heeft als plaats van samenkomst in het dorp